

ગાંધીજીનું નવજીવન

પુસ્તક ૧ લું

૨૦૧૨૦

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર

અમદાવાદ

ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથાલય સંગ્રહ

ગાંધીજીનું નવજીવન

ન્યાં સુધી લોકોને રોજ ગાંધીજીનાં નવાં લખાણો મળતાં ત્યાં સુધી 'નવજીવન'ની કાષ્ઠલોમાં થું થું આવી ગયું છે તે તરફ લોકો ધ્યાન ન આપતા. હવે જ્યારે તેમની કલમ બંધ પડી છે ત્યારે અનેક વિષય પરના ગાંધીજીના વિચારો વાંચવાને લોકો આતુર થયા છે.

'નવજીવન' માં આવી ગયેલાં ગાંધીજીનાં જ લખાણો પ્રગટને એકત્ર અને પુસ્તકના આકારમાં મળે એટલા માટે અમે 'ગાંધીજીનું નવજીવન' છાપવાની યોજના કરી છે.

આ કદનાં—અરધા 'નવજીવન' ના કદનાં—૧૬ પાનાંની એકએક, એવી ચોપડીઓ વખતોવખત પ્રગટ કરવામાં આવશે અને લગભગ એક વરસમાં ત્રણે વરસના લેખો આપી દેવામાં આવશે.

આ પુસ્તક આ યોજના પ્રમાણેનું પહેલું પુસ્તક છે. એમાં સ્વદેશી કાગળ વાપરવામાં આવ્યા છે. જોઈતો વિષય શોધવાની સગવડ માટે હાંસીયામાં દરેક પેરાએ મથાળાં મુકવામાં આવ્યાં છે. તે સિવાય વિસ્તારપૂર્વક અનુક્રમણિકા પણ આપવામાં આવનાર છે.

કુલ સંગ્રહ આવી ૧૮ ચોપડીઓમાં સમાપ્ત થશે એવી આજની ગણતરી છે. સામગ્રી કિંમત અગાઉથી ભરનારને ૧૮ ચોપડીઓ ૮ રૂપીયામાં મળી શકશે. તેટલામાં બધા લેખો ન સમાતાં વધારે ચોપડીઓ કાઢવાની જરૂર પડશે તો તેટલાં દામ પાછળથી ભરવાં પડશે. છુટક ચોપડીની કિંમત આઠ આના રહેશે.

પૈસા અગાઉથી જ મોકલવા. વી. પી. મોકલવામાં આવતાં નથી. સધળો પત્રવ્યવહાર નીચેની સરનામે કરવો.

વ્યવસ્થાપક

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર

અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૦૧૧૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગાંધીજી ૩ નવજીવન

વિષય X

ગાંધીજીનું 'નવજીવન'

તા. ૭-૬-૧૯૧૯

અમારો ઉદ્દેશ

જ્યારે 'યંગ ઇન્ડિયા'નાં લખાણોની દેખરેખનું કામ મેં માથે લીધું ત્યારે મને યોતનાને અને કેટલાક મિત્રોને પ્રશ્ન થયો કે હું ઇંગ્રેજ લખાણો લખવા, સુધારવા, વિચારવા, તારવામાં મારો કાળ ગાળું તેના કરતાં હું ગુજરાતી વર્તમાનપત્ર ચલાવું એ મને વધારે ન હાજે? વિશેષ અગત્યનો પ્રશ્ન તો એ હતો કે હું કઈ રીતે હિન્દની વધારે સેવા કરી શકું?

તન્ત્રીપદનો સ્વીકાર

'યંગ ઇન્ડિયા' ચલાવવું એ તો મારી ચોકખી ફરજ હતું તે વેળા જોઈ શક્યો. મારા ઇંગ્રેજ જ્ઞાનનો ઉપયોગ પ્રજાને સારું કરી શકું એ મને ખબર છે. પણ મારે ગુજરાતી વર્તમાનપત્ર પણ સાથે ચલાવવું જોઈએ એમ કેટલાક મિત્રોને અને મને જણાયું. અતુકળ સંજોગો આવી મળ્યા. મેં જાપાનાની માલીફી ધરાવી છે. 'ઇન્ડિયન ઓપીનિયન' ધણી કાળ સુધી ચલાવ્યું છે. છતાં તેના તન્ત્રી તરીકે મેં મને ગણાવા નથી દીધો. તન્ત્રી તરીકે જાહેરમાં ઓળખાવાનો આ પહેલો પ્રસંગ આવ્યો છે. તેને મેં વધાવી લીધો છે. પણ હું ધ્રુજ રહ્યો છું. મારી જવાબદારીનું મને પૂરું બાન છે.

આ દક્ષિણ આફ્રિકા નથી. ત્યાં તો મારું માફું ગમે તેમ ચાલતું હતું. પણ અહીં? વર્તમાનપત્રોની ખોટ નથી. લેખકો ધણી છે. મારું ભાષાગાન ધણું ઓછું છે. ત્રીસ વર્ષ સુધી બહાર રહેલાં અને હિન્દુસ્તાનના પ્રજાની ઓછી જ માહિતી હોય. આ વિષેની માયા નથી પણ મારી દયાનો તાદસ્થ ચિત્તાર છે.

મારી અપૂર્ણતા

મારી અભિલાષા

આવી અપૂર્ણતા છતાં મારે હિન્દને કંઈ આપવાનું છે તે ખીજની પાસે તેટલા જ પ્રમાણમાં નથી એમ હું પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યો છું. ધણા પ્રયત્ને મેં કેટલાક સિદ્ધાન્તો મારા જીવનમાં ગોઠવ્યા છે ને તેને અમલમાં મુક્યા છે. તેથી મને જે સુખ મળ્યું તે મેં ખીજમાં નથી જોયું એમ મને ભાસ્યું છે. ધણા મિત્રોએ આ વાતની સાક્ષી પૂરી છે. એ સિદ્ધાન્તો હિન્દને આપી મારા સુખનો અનુભવ હિન્દને કરાવવાની મને ભારે અભિલાષા છે. એનું એક સાધન વર્તમાનપત્ર છે.

સત્યની શોધ

સત્યાગ્રહ એ મારે મન પોથી માંહેલું વેગણુ નથી. માંડે તો એ જીવન છે. સત્ય વિના સર્વ મને તો શુષ્ક લાગે છે. અસત્યથી દેશને લાભ ન જ થાય એવી મારી ખાત્રી છે. પણ કદાચ અસત્યથી તાત્કાલિક લાભ જણાતો હોય તોપણ સત્યનો ત્યાગ ન જ કરાય એમ હું દૃઢતાપૂર્વક માનું છું.

એ સત્યની શોધ કરતાં હું સમજણો થયો ત્યારથી શીખ્યો છું. તેને સેવતાં ચાળીસ વર્ષ વીત્યાં છે. એમ છતાં મન, વચન અને કર્મની એકતા સંપૂર્ણતાએ નથી આવી શકી એમ હું જાણું છું.

તેથી શું ? આદર્શને આપણે જેમ વળગવા જઈએ છીએ તેમ તે વેગણો જતો દેખાય છે. તેમ તેમ આપણે વધારે વેગે ધસવું એ જ પુરુષાર્થ છે. પડશું, આપડશું તોયે ઉઠશું. પાછી પાની કે પાછી પૂઠ ન કરીએ એટલું જ ખસ છે.

રત્નોની જાહેરખબર

પણ એવી શોધ કરતાં મને અનેક રત્નો મળ્યાં છે. તે મારે હિન્દની પાસે મુક્યાં છે. એની જાહેરખબર રૂપ આ 'નવજીવન' છે.

સત્યાગ્રહનું શાસ્ત્ર

એ શોધો કરતાં મેં જોયું છે કે કાયદાઓને ઇરાદાપૂર્વક માન આપવું એ આપણી ફરજ છે. પણ તે માન આપવાની ફરજ અદા કરતાં મેં એમ પણ જોયું છે કે જ્યારે કાયદો અસત્યનો પોષક હોય ત્યારે તેનો ભંગ કરવો એ પણ ફરજ છે. એવો ભંગ કઈ રીતે થાય ? સત્યની રીતે રહેતાં આપણે પોતે કાયદાનો ભંગ કરવાની સજા વહોરી લેવી. આનું નામ વિનયી ભંગ છે. એવો ભંગ કોનાથી થાય, ક્યા કાયદાઓ અસત્યના પોષક હોય એનો નિર્ણય માત્ર અમુક નિયમો ધડીને નથી કરી શકાતો. એ અનુભવે જ થાય. આને સારૂ વખત અને સાધન જોઈએ. તે સાધન 'નવજીવન' થાઓ.

પ્રતિકૂળ વાતાવરણમાં ઘણી ભારે લડાઈ લડતા છતાં સરકારીવર્ગ સાથે સત્યાગ્રહીઓ મીઠાશ જાળવી શક્યા હતા, કેમકે સત્યાગ્રહમાં રોપને કે દેખને અવકાશ નથી. સત્યની ઢાપ સામા પક્ષ ઉપર પડે છે. એટલે તેને અવિશ્વાસ નથી રહેતો. તેથી લડતા છતાં બન્ને પક્ષ વચ્ચે માન ને મીઠાશ જાળવી શકાય છે. દાખલાઓ

અને દલીલોથી 'નવજીવન' ખતાવશે કે હિન્દમાં પણ આપણે અધિકારીવગ સાથે અતભેદ હોય ત્યાં લડતા હોઈએ છતાં જ્યાં તેવું નથી ત્યાં તેને મદદ દઈએ ને તેની મદદ લઈએ.

પણ સત્યાગ્રહની સીમા કંઈ સરકાર ને પ્રજા વચ્ચેના સંબંધમાં સમાપ્ત નથી થતી. સંસારી સુધારાને સાર પણ એ જ અમૂલ્ય શસ્ત્ર છે. આમાં સ્ત્રીઓની દૈરઘ્વિતિ, આપણા કેટલાક નકારા રિવાજો, હિન્દુમુસલમાન વચ્ચે ઉભા થતા સવાલો, અન્યજને લગતી અડચણો—આવા અનેક પ્રશ્નોનો નીવેડો આવી શકે છે. એટલે આ બધા પ્રશ્નોની ચર્ચા 'નવજીવન' પ્રસંગોપાત કરશે.

રેલ્વે કાયદા વિષેની લડત એ સત્યાગ્રહનો પદાર્થપાઠ છે. એટલે તે લડત પ્રજાની સમક્ષ નિરંતર 'નવજીવન' રાખશે. એ કાયદો તેની મુદત પહેલાં રદ થશે એ વિષે મને શંકા નથી, કેમકે સત્યને વિષે ને સત્યાગ્રહીઓની શક્તિને વિષે મને પૂરો ભરસો છે.

હિન્દનો આર્થિક ઉદ્ધાર સ્વદેશીમાં જ છે એવી મારી દૃઢ માન્યતા છે. સ્વદેશીમાં ધર્મનાં મૂળ છે. ધર્મનો ત્યાગ કરીને કોઈ પ્રજા ઉન્નતિ પામી નથી ને પામશે નહિ. એટલે સ્વદેશીનો ભારે પ્રચાર પણ 'નવજીવન' કરશે.

મારે હિન્દની સેવા કરવી છે તો હું ઇંગ્રેજ ભાષામાં જ મારો આત્મા કેમ ન રેહું એવો પ્રશ્ન કોઈ છઠાવે તો હું કહેવા ઇચ્છું છું કે જન્મ અને કર્મથી ગુજરાતી હોઈ હું ગુજરાતના જીવનમાં ઓતપ્રોત થઈ જાઉં તો જ હું હિન્દની શુદ્ધ સેવા કરી શકું. વેપારની દૃષ્ટિએ પણ મારી શક્તિનો સારામાં સારો ઉપયોગ હું ગુજરાતને માફ મુખ્ય ક્ષેત્ર ગણીને જ આપી શકું. વળી ઇંગ્રેજ ભાષાની મારફતે હું મારો સંદેશો કોને આપું? ઇંગ્રેજનો મોહ મિથ્યા છે એ તો 'નવજીવન' પ્રતિક્ષણ ખતાવ્યાં કરશે. આપણા અભ્યાસક્રમમાં કે જીવનમાં ક્યાંયે ઇંગ્રેજને સ્થાન નથી એમ કહેવાનો આશય નથી. ઇંગ્રેજ ભાષાનો વ્યાપાર અત્યારે અસ્થાને થાય છે એટલું જ કહેવાનો આગ્રહ છે.

હિન્દુસ્તાન ખેડૂતોની ઝૂંપડીઓમાં વસે છે. વણકરોની કળા હિન્દુસ્તાનની ભવ્યતાનાં સ્મરણ કરાવે છે. તેથી મને પોતાને ખેડૂત અને વણકર કહેવડાવવામાં હું અભિમાન માનું છું. 'નવજીવન' મારે તો ખેડૂતોનાં ઝૂંપડાંમાં ને વણકરોનાં ઘરોમાં પહોંચાડવું છે. મારે તેઓની ભાષામાં તે લખવું છે. તેથી ખેડૂતો ઈ નાં સુખદુઃખની વાતો 'નવજીવન' હમેશાં તેઓની ભાષામાં કરશે. ખેડૂત ભયભીત રહેશે, કરજના

સંસારી સુધારો

રેલ્વે કાયદાની લડત

સ્વદેશીનો પ્રચાર

ઇંગ્રેજનો મિથ્યા મોહ

ખેડૂતવણકરનાં સુખદુઃખ

બોળ તળે કચરાયેલા રહેશે, તેઓનાં શરીર રોગી હશે તો હું હિન્દુસ્તાનને નાશ જ બ્રેડું છું.

સ્ત્રીઓની જગૃતિ

ઘેર ઘેર સ્ત્રીઓ 'નવજીવન' વાંચે એમ હું હમેશાં પ્રભુ પ્રત્યે માગીશ. સ્ત્રીઓના વિના ધર્મની રક્ષા કોણ કરે ? સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન અને મૂઢ દશામાં રહે, સ્ત્રીઓને હિન્દુસ્તાનની દશાની ખબર ન હોય તો ભાવખ્યની પ્રજાની શી વહે થાય ? તેથી 'નવજીવન' સ્ત્રીઓને જાગૃત કરશે અને પુરુષવર્ગને સ્ત્રીઓ પ્રત્યેની તેમની ફરજનું ભાન કરાવવા પ્રયત્ન કરશે.

શ્રદ્ધાની આશા

આ તો મેં મારી મહત્વાકાંક્ષાઓની વાનગી માત્ર આપી છે. તેના સારરૂપ તો આટલું જ કહેવા ઇચ્છું છું કે 'નવજીવન'ની પ્રવૃત્તિ એવી ચાલશે કે જેથી રાજા પ્રજા વચ્ચે વેરભાવ મટી મિત્રતા થાય, અવિશ્વાસ મટી વિશ્વાસ થાય, હિન્દુ-મુસલમાન વચ્ચે અન્તઃકરણની એકતા થાય, હિન્દુસ્તાન આર્થિક સ્વતન્ત્રતા મેળવે અને હિન્દુસ્તાનમાં સર્વત્ર પ્રેમ સિવાય બીજું કંઈ જોવામાં ન આવે. જગત પ્રેમમય છે. નાશમાંયે ઉત્પત્તિ ભરી છે.

આ બધી ગળ વગરની વાતો છે. ભલે હોય, છતાં એ દિશામાં થયેલો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ન જ જાય એવું ધર્મવાક્ય છે તેને હું વળગીશ. પણ આવા સન્દેશ તો કંઈ અભણ હિન્દુસ્તાનને, તેણે વળી પ્રેસના જુલમી કાયદા ચાલે છે ત્યાં અપાય ખરા ? એવો નિરાશાવાદીનો પ્રશ્ન હોઈ શકે. પ્રેમ અજ્ઞાનની સાંકળોને તોડી શકે છે એવો જાતિઅનુભવ કેને નથી થયો ? અને પ્રેમને—સત્યને પ્રેસ ઍક્ટને ભય શો ? પ્રેસ ઍક્ટના ભય વિના જે વાત જેવી લાગશે તેવી જ 'નવજીવન'માં કહેવામાં આવશે એવી વ્યવસ્થાપક, ઉપતન્ત્રી, તન્ત્રી વગેરે જેઓ 'નવજીવન'માં ગોઠવાઈ ગયા છે તેમની પ્રતિજ્ઞા છે. 'સીક્યુરીટી' કે શરીર ખચાવવા ખાતર કહેવાનું કહેતાં આંચકો 'નવજીવન' નહિ જ ખાય. પણ સત્ય કહેતાં વિનયનો ત્યાગ નહિ થાય. 'નવજીવન'માં કયાંયે વગરવિચાર્યું વાક્ય નહિ હોય, નકામું વિશેષણ નહિ હોય. ખરું જોતાં સત્યને વિશેષણના શણગારની જરૂર હોતી નથી. શુદ્ધ હકીકતમાં જે કળા છે તે નકામાં વિશેષણોથી ખરડાયેલી હકીકતોમાં નથી જ હોતી.

ગુજરાતની માતાઓ અને ગુજરાતના વિદ્વાન 'નવજીવન'ને વધાવો, આશીર્વાદ આપો અને 'નવજીવન' તેમના આશીર્વાદને યોગ્ય થાઓ એવી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.

નિર્ભયતા અને
સત્યની પ્રતિજ્ઞા

ખેડા પ્રકરણ

ઔનરેબલ ગોકળદાસ કહાનદાસ પારેખે જે સેવાઓ કરેલી છે તેમાં ખેડા બાબતમાં સર શંકરન નાયરની મિનન્ટનો જે જવાબ મુંબઈની સરકારે આપેલો છે તેની ઉપર નોંધ લખીને વધારો કરેલો છે. એ નોંધ બહુ લાંબી છે, તેથી અમે ઔનરેબલ મિ. પારેખના મુખ્ય મુદ્દાઓ આપીને સંતોષ વાળી લખ્યું. સર શંકરન નાયરનું કહેવું એમ છે કે જે જે સુધારા થયા છે અને જે જે રાહત લોકોને સરકાર તરફથી મળેલી છે તેનું કારણ શિક્ષિતવર્ગ અને તેમનું વાહન ડ્રાઇવિસ છે. રાજ્યાધિકારીઓએ હુમ્મેશાં એવો આરોપ મુકેલો છે કે શિક્ષિતવર્ગે રૈયતની દરકાર નથી કરી અને તેઓ રૈયતના આગેવાન તરીકે ગણી નહિ શકાય. આ આરોપના જવાબમાં સર શંકરન નાયરે ખેડા અને ચંપારણની લડતના બે સચોટ દાખલા આપ્યા છે અને અંતે આપ્યું છે કે બન્ને જગ્યાએ રૈયતના હક સાચવનાર શિક્ષિતવર્ગ હતા અને મહામુશીબતે જ રાજ્યાધિકારીવર્ગ પાસેથી દાદ મળી શકી. તેમાં ખેડાને જવાબ આપતાં મુંબઈની સરકારે લખ્યું છે કે જે કાંઈ દાદ આપી તે સરકારે પોતાની મેળે જ આપી, અને એ વાત સિદ્ધ કરવા સરકારે કેટલીક દલીલો કરેલી છે. તેના જવાબમાં ઔનરેબલ મિ. પારેખની નોંધ છે. હવે નીચેના સાર વાંચનાર સમજી શકશે.

આ. મિ. પારેખની
નોંધ

૧. પંચમહાલ બાદ કરતાં ગુજરાતના બધા જિલ્લામાં મહેસૂલનો આંક પૂરેપૂરો મંડાઈ ગયો છે, એટલે કે દર વર્ષની સરેરાશ ઉપજના વીસ ટકા સરકાર લે છે.

નોંધનો સાર

૨. ૧૯૦૭ની સાલ પહેલાં સરકાર ખરાબ વર્ષો હોય તોપણ રૈયતને બિલકુલ મારી આપતી જ નહિ, અથવા તો મહેસૂલ મુલતવી રાખતી નહિ; અને જરૂરે એ દુષ્કાળનાં કમીશન નીમાયાં ત્યારે તેમાંના છેલ્લા એટલે ૧૯૦૧ના કમીશન પછી મહેસૂલ મુલતવી રાખવાના અને માફ કરવાના ધારા ઘડ્યા. આટલો ન્યાય પણ લોકોની હિલચાલ પછી મળ્યો.

૩. ૧૮૯૯ની સાલમાં જ્યારે દુષ્કાળ પડ્યો હતો ત્યારે ભરૂચ અને સુરત જિલ્લામાં અમલદારોના જુલમની ઘણી ફરીઆદ થઈ હતી. મુંબઈની ધારાસભાના સભાસદોએ ધારાસભામાં પણ એ સવાલ ચર્ચો હતો. સરકારે ફરીઆદોને જૂઠ્ઠી કરાવેલી. છેવટે ફરીઆદ કરનારામાંના એક ગૃહસ્થ એ જિલ્લાઓમાં ર્યા, તેમણે પોતાની ખાનગી તપાસ ચલાવી, સાક્ષીઓના પૂરાવા લીધા અને તે જાહેર કર્યા.

તે ઉપરથી સરકારને તપાસ કરવાની ફરજ પડી. મિ. મેકેનોહીને તપાસ કરવા નીમવામાં આવ્યા અને તેમણે ઘણીખરી ફરીઆદ ખરી દરાવી. છેવટે સરકારને ૧૯૦૭ની સાલમાં મારી અને મુલતવીના ધારા બહાર પાડવા પડ્યા.

૪. મુંબઈ સરકારે એમ કહ્યું છે કે ખેડાની લડત શરૂ થઈ તેના પહેલાંનાં વર્ષોમાં કંઈ નુકસાની જોવામાં આવી ન હતી. સરકારી રિપોર્ટોના દાખલા ટાંકીને ઑનરેબલ મિ. પારેખ બતાવી આપે છે કે ૧૯૧૧થી માંડીને ૧૯૧૬ સુધી ખેડા જીલ્લાના ખેડૂતોને વધતુંઓછું નુકસાન થયે જતું હતું. વળી તેવા જ રિપોર્ટોમાંથી તેઓ સાહેબ બતાવી આપે છે કે મહેસૂલ વસુલ કરવાને સારૂ લોકોનાં ઢોરઢાંખર વેચવા ઠિયાદિનો દાખ સરકારને વધારે ને વધારે કરવો પડ્યો છે.

૫. ખેડા જીલ્લાના લોકોને પાકની નુકસાની સહન કરવી પડી છે એટલું જ નહિ પણ ખેડૂતોમાં મરુટી ઠિયાદિ રોગ પણ ખૂબ ફેલાયા હતા.

૬. ૧૯૧૭ની સાલમાં અતિવ્રષ્ટિને લીધે બાજરી કાલી ગઈ હતી, આવટા અને કાદરાને પણ નુકસાન થયું હતું, આ મુખ્ય પાકના પેટાપાકને પણ ઉંદરોએ જીંદા પહોંચાડી હતી અને કેટલીક જગ્યાએ તો ડાંગરને પણ હાનિ પહોંચાડી હતી.

૭. આ ઉપરથી ઑનરેબલ મિ. પારેખે બતાવ્યું છે કે મહેસૂલી અમલદારો નીચેથી ઉંચે સુધી રૈયતના દુઃખની દરકાર નથી કરતા અને રૈયતને કરજ કરવું પડે અથવા પોતાનાં ઢોર વેચવાં પડે છતાં મહેસૂલ ઉધરાવવાનું ચુકતા નથી.

૮. પાકની આનાવારી કાઢવાને સારૂ કશા નિયમો નથી અને માત્ર અડસટ્ટે જ કાઢવામાં આવે છે.

૯. હોમરૂલ લીગના સભાસદો સરકારને રૈયતના નોકર તરીકે ગણાવવા લાગ્યા ત્યારે અમલદારો તેઓની ઉપર દટાવ કરવા લાગ્યા અને ખેડાની રૈયતનું ખર્ચ દુઃખ હતું તે બહારથી આવેલા માણસોની ઉશ્કેરણીથી ખોટી રીતે વધારી દેવામાં આવ્યું છે એમ ગણાવી અમલદારોએ તેને કિતારી પાડ્યું.

૧૦. મિ. પારેખ પોતે અને ઑનરેબલ મિ. પટેલ કેમ જાણે એ વકાલો તરીકે કલેક્ટરની પાસે ગયા હોય નહિ તેમ સરકારી નોંધમાં જણાવવામાં આવ્યું છે. જોકે હકીકત તો એવી છે કે તેઓ બંને ખેડાના રહેવાસી હોઈ રૈયતના દુઃખમાં ભાગ લેવાને આજેવાનો તરીકે વગરથીએ ગયા હતા.

૧૧. ગુજરાત સભા ઉપર જે આક્ષેપો સરકારે મુકેલા હતા તે ગેરબ્યાબખી

હતા. એ સભા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની છે અને તેના સભાસદોને ખેડામાં કામ કરાવો પૂરેપૂરો હક છે. તે સભાનું કાર્યક્ષેત્ર આખું ગુજરાત છે.

૧૨. મહેસૂલ લેવાનું મુલતવી રાખવાનો હુકમ સરકાર ન્યારે ન્યારે કરે ત્યારે ત્યારે તે મહેસૂલાની જ ગણાય એ અભિપ્રાય ઝરોઝર નથી. મહેસૂલ મુલતવી રાખવાનું ધોરણ નામદાર વડી સરકારે દાખલ કર્યું. તે ધોરણ પ્રમાણે ધારાઓ ઘડાયેલા છે અને તે ધારાઓનો અમલદારો મનસ્વીપણે અનાદર કરી શકતા નથી.

૧૩. નામદાર પારેખ અને નામદાર પટેલ, હિન્દ સેવક સમાજ અને રા. ગાંધીની તપાસ પછી મુંબઈ સરકાર કમિટી નીમવા બંધાયેલી હતી, છતાં તેમ ન કર્યું એ તેમનો અન્યાય જ ગણાય; અને જો નામદાર હિન્દી સરકાર વચમાં નહિ પડી હત તો ખેડાની રૈયત જો કંઈ લાભ મેળવી શકી તે પણ નહિ મળી શકત.

આમ મિ. પારેખે મજબૂત દાખલાદલીલો આપીને સર શંકરન નાયરની મિનિટને બારે ટેકો આપ્યો છે અને મુંબઈ સરકારનું પોક્કળ ખુલ્લું કરી દીધું છે. આશ્ચર્ય તો એ છે કે સરકારનો કેસ ઘણો ભૂલો હોવા છતાં ગમે તેમ કરીને તેને વળગી રહેવાનો સરકારે પ્રયત્ન કર્યો છે. સીંદરી બળે તોપણ વળ મુકતી નથી તે પ્રમાણે સરકાર પણ ભૂલ કર્યા છતાં ભૂલ કબૂલ કરવા તૈયાર થતી નથી, અને તેમ કરીને રાજ્ય પ્રજા વચ્ચે ફેાકટનો અન્તરાય વધારે છે.

સરકારનો દુરામદ

નડિયાદ અને બારેજડીનો દંડ

નડિયાદના પાટીદાર અને વાણીઆ અને બારેજડીના જમીનદારો ઉપર ઘાડ આવી પડી છે. સરકારનો દુરાવ બદાર પડ્યો છે તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ડિસ્ટ્રિક્ટ પોલીસ એક્ટની રૂપમી કલમ પ્રમાણે નડિયાદ અને બારેજડીમાં વધારાની પોલીસ* એક વર્ષ સુધી રાખવી અને નડિયાદની વધારાની પોલીસનું ખર્ચ નડિયાદના પાટીદારો અને વાણીઆની પાસેથી લેવું અને બારેજડીની વધારાની પોલીસનું ખર્ચ ત્યાંના અને નાંદેજના જમીનદારોની પાસેથી લેવું. નડિયાદનું ખર્ચ રૂ. ૧૫,૫૫૬ સરકારે ગણ્યું છે. બારેજડીનું રૂ. ૬,૦૨૮ આંક્યું છે. સાધારણ રીતે એવો ન્યાય છે કે જે માણસનો દંડ કરવાનો હોય તે માણસને પહેલેથી જણાવવું જોઈએ અને તેને દંડ શા સાફ ન કરવો તેનું કારણ બતાવવાની તેને તક આપવી જોઈએ. એથી પણ સુંદર ન્યાય તો એ છે કે જે શિક્ષાપાત્ર - જણાય તેની ઉપર રીતસર કામ

દંડના હુકમ

ચલાવી અદાલતી હુકમ મેળવવો. પણ સરકારે તેમાંનું કશુંયે કર્યું નથી. તહોમતદારોને કંઈ પણ જાણ કર્યા વિના તેઓની ઉપર દંડના હુકમ જ કાઢ્યા છે. નડિયાદને દંડ લાંની મ્યુનિસિપાલિટીની મારફતે વસુલ કરવા વિષે એ મ્યુનિસિપાલિટીની ઉપર કાગળોઆં મોકલવામાં આવ્યાં છે. તેથી તો દંડની આટલી હકીકત બહાર આવી શકી છે.

દંડની ઉત્પત્તિ

હવે આ દંડની ઉત્પત્તિ તપાસીએ. તેનું મૂળ પોલીસ ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ મિ. રૉબર્ટસનના તા. ૭મી જુનના કાગળમાં અને ખેડ જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ મિ. કેરના ૧૬મી અને ૨૬મી મેના કાગળમાં રહેલું છે. આ તારીખ પહેલાં તા. ૨૧મી એપ્રિલે નડિયાદની મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ રા. ગોકળદાસ તલાટી ઉપરના કાગળમાં કેર સાહેબ નીચેના શબ્દોમાં નડિયાદીઓને શાંતિ જાળવવા ખાતર મુખ્યારક્ષાદી આપે છે: “હું માનપૂર્વક કહેવા ઇચ્છું છું કે ચિંતા અને ખળભળાટના જે સમયમાંથી સદ્ભાગ્યે હવે આપણે નીકળી ગયા છીએ તે સમયે નડિયાદીઓએ ધણી સારી રીતે કાયદો અને શાંતિ જાળવી રાખ્યાં તે વખાણવા યોગ્ય હતું. જે આગેવાનોએ મર્યાદા જાળવવા સારૂ પોતાની વગ વાપરી તેઓને ખસુસ ધન્યવાદ ઘટે છે.” આપણે માની શકીએ કે નામદાર કલેક્ટર સાહેબે પોતાના વિચારો દર્શાવવાને સારૂ રા. ગોકળદાસ તલાટીને પોતાનું વાહન ખતાવ્યા તેથી એ ધન્યવાદમાં એઓ પણ આવી ગયા હોવા જોઈએ. પણ ૧૬મી મેએ સુકાન કર્યું. ૨૧મી એપ્રિલ અને ૧૬મી મે દરમિયાન કલેક્ટર સાહેબ, રૉબર્ટસન સાહેબ અને ઉત્તર વિભાગના કમીશનર પ્રેટ સાહેબ વચ્ચે મસલતો થઈ ચુકી હતી. રૉબર્ટસન સાહેબની માગણીથી કલેક્ટર સાહેબે વધારાની કેટલી પોલીસ જોઈએ તેનો આંકડો આપ્યો અને ૨૬મી મેએ કમીશનર સાહેબની ઉપર એક લાંબો કાગળ લખ્યો અને તેમાં એની સૂચના દાખલ કરી કે નડિયાદના પાટીદાર અને વાણીઆની ઉપર વધારાની પોલીસનો ખર્ચ નાંખવો. જે ન્યાય ખીજ કલમમાં તેઓ સાહેબ સ્વીકારે છે તેનો ભંગ ત્રીજી કલમમાં કરી નાંખે છે. ખીજી કલમમાં જણાવે છે કે “ખાસ અદાલતની પાસે બધા ગુન્હાઓની તપાસ ચાલી રહેલી છે અને આ તપાસના પરિણામની અસર આપણા ઠરાવ પર થાય એવો સંભવ છે, તેથી આપણે

* સરકારના હુકમ મુજબ નડિયાદમાં ૧ સળઇન્સ્પેક્ટર, ૨ હથિયારબંધ હેડ કૉન્સ્ટેબલ ત્રીજી ગ્રેડના અને ખીજી ૨ ચોથા ગ્રેડના, અને ૪૦ હથિયારબંધ કૉન્સ્ટેબલ રાખવાના છે; અને બારેજીમાં એક હથિયારબંધ હેડ કૉન્સ્ટેબલ ત્રીજી ગ્રેડનો, ૨ હથિયારબંધ હેડ કૉન્સ્ટેબલ ચોથા ગ્રેડના, અને ૧૫ હથિયારબંધ કૉન્સ્ટેબલ રાખવાના છે.

કસવ કરવામાં ઉતાવળ કરી છે એવા દેખાવનો હું વિરોધ કરું છું. એમ છતાં ત્રીજી કલમમાં તેઓ સાહેબ જણાવે છે કે નડિયાદનો દંડ કરવો એ તો મુકરર થઈ ચુક્યું છે. નડિયાદના કેસ કંઈ રદમીએ ચાલ્યા ન હતા. તેની સુનાવણી પણ નહોતી થઈ. નડિયાદના કેસનો ચુકાદો અદાલતે ૧૨મી ઑગસ્ટે કર્યો. એમ છતાં નડિયાદનો દંડ કરવાનું ચોક્કસ ૧૬મી મેએ થયું. પોતાના કાગળની ચોંધી કલમમાં એવી રીતે દંડ કરવાનાં કારણો પાંચ બતાવવામાં આવ્યાં છે:—

૧. નડિયાદના લોકોએ રેલના પાટા ઉપેડી નાખ્યા તેમાં કંઈ શક જ દંડનાં કારણ નથી. તેમાંના ઘણાખરા પાટીદાર છે.

૨. કેટલોક વખત થયાં નડિયાદના લોકોમાં સરકારની સામે હાલી હીલચાલ થયા કરેલી છે તે આ ગુન્હો સારી રીતે સાબીત કરે છે. સત્યાગ્રહની હીલચાલ ચાલતી હતી ત્યારે મિ. ગાંધીનું મથક ગયે વર્ષે નડિયાદમાં હતું. એ હીલચાલથી લોકોમાં અમલદાર અને સરકાર તરફનું માન ઘટ્યું.

૩. ખેડા જિલ્લાના પાટીદારો વાણીઆઓ તરફ તિરસ્કારની નજરે જુએ છે, તેઓને ગુમાસ્તા તરીકે ગણે છે. પણ વાણીઆઓએ મહેસૂલની હીલચાલ શરૂ કરી, પાટીદારોએ સ્વાર્થની દૃષ્ટિએ તે ઝીલી લીધી અને જ્યારે હીલચાલે સંજોગ રૂપ પકડ્યું ત્યારે ખરો ભાગ સ્વાભાવિક રીતે સાહસિક પાટીદારોએ લીધો અને વાણીઆઓ પાછળ રહ્યા. રા. ગાંધી, રા. ગોકળદાસ તલાટી અને રા. કુલચંદ શાહ વાણીઆ છે.

૪. જે ગુન્હો નડિયાદમાં થયો તે સાબીત કરવામાં મદદ કરી બીજાઓને મુક્ત કરવામાં મદદ દેવાની નડિયાદીઓને મેં તક આપી હતી, પણ રૂ. ૫૦૦) નું જેવું તેવું દંનામ કાદયા ઉપરાંત બીજું કંઈ તેઓએ કર્યું નથી. નડિયાદના એક પણ આગેવાને મને અગત્યની ખબર નથી આપી. એટલે સિદ્ધ થાય છે કે તેઓને જે તક આપવામાં આવી હતી તેનો તેઓએ લાભ લીધો નથી અને પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્તિ મેળવવાને તેઓએ કંઈ જ કર્યું નથી.

૫. જે કારણથી વાણીઆઓ ખાસ જવાબદાર ગણી શકાય; કેમકે તેઓએ સરકારની સામે ઉરકેરણી કરી અને વાણીઆ કે જેઓ મુખ્યત્વે કરીને વેપારી છે તેઓએ દુકાનો બંધ કરીને બજારબંધ મચાવ્યો અને હુલ્લડખોરોને ઉત્તેજન આપ્યું. નડિયાદમાં પહેલી હડતાળ છટ્ટી એપ્રિલે કંઈ પણ કારણ વિના પાડવામાં આવી અને આમ ૧૧મી તારીખે જે દગો થયો તેની તૈયારી થઈ.

કારણોની તપાસ

ઉપલાં કારણોમાંથી એક વાત યરોયર તરી આવે છે, અને તે એ કે નાંડ્યાદે રા. ગાંધીને સંધરવાનો મોટો ગુન્હો કર્યો અને સત્યાગ્રહની લડતનું એક મથક બન્યું. પહેલા કારણમાં તો કલેક્ટર સાહેબે વગરહકુમતે ન્યાયાધીશ બનવાનો દાવો કર્યો છે; કેમકે જે અદાલતને નડિયાદના કેસો સોંપવામાં આવ્યા તેનો ચુકાદો થયા પહેલાં તેમણે જ નડિયાદના લોકોને અને તેમાં પણ મુખ્યત્વે કરીને પાટીદારને ગુન્હેગાર ઠરાવ્યા, અને આ કારણ તો તેમના કાગળની બીજી કલમ પ્રમાણે દંડ કરવાને સારૂ યરોયર ગણાય જ નહિ. ત્રીજું કારણ ખાસ પાટીદાર અને વાણીઆઓને શિક્ષાનો ભોગ બનાવવાને સારૂ આપવામાં આવ્યું છે. જે પાટીદાર માત્ર વાણીઆઓથી ભોળવાયેલા જ હોય તો બધી સગ વાણીઆ ઉપર જ પડવી જોઈએ. હકીકત તો એવી છે કે મહેસૂલનો પ્રશ્ન અથવા તો રાજ્યપ્રકરણી હીલચાલ એક જ કોમની ન હતી પણ એમાં બધી કોમનો હાથ હતો.

હડતાળમાં હિન્દુમુસલમાન બન્નેએ આખા હિન્દુસ્તાનમાં એકસરખો ભાગ લીધો એમ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. રા. ગાંધીએ ‘યંગ હિન્ડિયા’ના પોતાના લેખમાં જણાવી દીધું છે કે એ પોતે વાણીઆ તરીકે આવી લડતોમાં પડ્યા નથી. રા. ગોકળદાસ તલાટી વાણીઆ છે એવી પ્રથમ ખબર મિ. કેરના કાગળથી જ તેને પડી અને રા. કુલચંદને વાણીઆ તરીકે તેણે એક માસ પહેલાં જ ઓળખ્યા. કલેક્ટર સાહેબે વાણીઆ અને પાટીદારને દોષિત ગણીને પોતાને અને વાણીઆ-પાટીદાર તેમજ બીજા વર્ગોને અન્યાય કર્યો છે. અમારી ખાત્રી છે કે વાણીઆ-પાટીદારની ઉપર દંડ નાંખવામાં આવેલો છે તેથી બીજા કોમ રાજ થવાને બદલે પોતાનું અપમાન થયેલું માનતી હશે, કારણકે જાહેર કાર્યમાં જેટલો ભાગ વાણીઆપાટીદારોએ લીધેલો છે તેનાથી ઓછો બીજાઓએ નથી લીધો એવું તહોમત જેણે ખરેખર ભાગ લીધો છે તેઓ કેમ સાંખી શકે ? છેવટમાં આ કારણ વિશે વિચાર કરતાં આટલું પણ અમારે કહેવું જોઈએ કે જે રા. ગાંધીની હીલચાલ નડિયાદના ગુન્હાનું કારણ હોય તો રૂ. ૧૫૦૦૦નો દંડ અને બીજી શિક્ષાઓને પાત્ર તો તે એક જ છે. કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્ર ‘ઇંગ્લિશમેને’ મિ. હોર્નીમેન દેશાનકાલ થયા તે વખતે ટીકા કરતાં એવા જ ઉદ્દેશ્યે કાઢ્યા હતા અને એ વાસ્તવિક ગણાય. કલેક્ટર સાહેબનું ચોથું કારણ તેમની ન્યાયદષ્ટિને અંધવાણી પાડે એવું છે. એ કારણનો અર્થ તો એટલો જ થયો કે નડિયાદના લોકો સી.આઇ.ડી.નું કામ ન કરી શક્યા તેથી જવાબદાર ગણાયા, અને એ ન્યાયે તો જ્યાં જ્યાં

ગુન્હા થાય ત્યાં ત્યાં જો ગુન્હેગાર ન પકડાય અથવા પકડાયા પછી છૂટી જાય અને ગુન્હેગાર પકડાવવામાં લોકોએ મદદ ન કરી હોય અથવા મદદ કરવા છતાં નિષ્ણ ગયા હોય તો તે તે જગ્યાના લોકોએ દંડ ભરવો જોઈએ. પાંચમું કારણ વાણીઆઓની જવાબદારી બતાવવાને મુકવામાં આવ્યું છે. તેનો એક ભાગ ત્રીજામાં સમાઈ ગયો, અને બીજો ભાગ એ કે વાણીઆઓએ વગરકારણસર દુકાનો બંધ કરી અને તેથી બીજાઓને કરવી પડી. આ બંને પદ ખોટાં છે. દુકાનો બંધ કરવામાં આખા હિન્દમાં બંધાનો સરખો ભાગ હતો એ સિદ્ધ થયેલી વાત છે. વગરકારણસર બંધ થઈ એમ કહેવામાં તો કલેક્ટર સાહેબ ભીંત ભૂલી ગયા છે; કેમકે રા. ગાંધીની સૂચના મુજબ સત્યાગ્રહની શરૂઆત સૂચવવાને ખાતર જગોજગોએ દુકાનો બંધ થઈ અને ઉપવાસ પાળવામાં આવ્યા અને કલેક્ટર સાહેબ ભૂલી જ ગયા જણાય છે કે તા. ૬મી અને તા. ૧૧મીના વચમાં સરકારે પોતે ગંભીર ભૂલ કરી કે જે વ થઈ હોત તો હિન્દુસ્તાનમાં ૧૦મીથી ૧૫મી એપ્રિલ સુધી જે ખળભળાટ થઈ રહ્યો તે થવા ન પામત. સુલેહ જળવવામાં મદદ કરવાને સારૂ જતાં રા. ગાંધીને પકડવાનું સરકારને જરૂરે કારણ ન હતું. એમ છતાં તેને પકડવામાં આવ્યા એ પ્રજાવર્ગથી સહન ન થઈ શક્યું અને જગેજગે હડતાળો પડી અને અત્યાચારો પણ થયા. સરકારનો ન્યાય કરવાને કંઈ અદાલતો હોઈ શકે ? છતાં કલેક્ટર સાહેબ પોતાનો અભિપ્રાય તો જણાવી શકતા હતા; તે ન જણાવીને તેઓએ પોતાના છદ્ધાના માણસોનો બચાવ કરવાને બદલે તેઓને ગેરહન્સાદ આપ્યો છે.

નડિયાદ બારેજડીના માણસોએ શું કરવું એ જ હવે વિચારવું રહ્યું. વધારાની પોલીસ એમાંથી એકે જગ્યાએ રાખવાની જરૂર છે એવું અમને તો જણાતું જ નથી. એ બંને જગ્યાએ અને બીજી જગ્યાએ લોકો તરફથી જે અત્યાચાર થયો એને જેટલો વખોડીયે તેટલું ઓછું છે. અત્યાચાર કરીને લોકોએ માત્ર પોતાનું ગાંડપણ બતાવ્યું. પ્રજાને શાયદો થવાને બદલે તુકસાન થયું. પ્રજાના પૈસાનો દારૂગોળો થયો. પ્રજા દંડાઈ અને સત્યાગ્રહના નામને બદો લાગ્યો. જે રેલ્વેટ ઍક્ટ તુરત નીકળી જઈ શકતો હતો તે રેલ્વેટ ઍક્ટને કાઢવાને સારૂ હજી વધારે પ્રયત્ન કરવો રહ્યો. વળી નડિયાદમાં ગુન્હા કરનારા છૂપા રહ્યા છે એ પણ આપણને શરમાવા જેવું છે. પંજાબમાં જેમ સરકાર તરફથી અન્યાય થયો છે તેમ નડિયાદમાં આપણે અન્યાય કર્યો છે આટલું કબૂલ કરવું એ એક વાત છે, અને અન્યાયી દિલે થયેલી સજા ભોગવવી એ કેવળ જીદી જ વાત છે. જેની ઉપર ગુન્હો સિદ્ધ ન થાય તેને સજા ન જ થવી જોઈએ એ ધોરણ અખંડિત રહેવું જોઈએ.

નડિયાદ બારેજડી
શું કરે ?

એ ધોરણના પાલનમાં રાજપ્રજનો સ્વાર્થ અને બનેનું હિત રહ્યાં છે. ધર્મેશ્વ કાયદાનાં પુસ્તકોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ન્યાયાધીશોનાં કથનો જોવામાં આવે છે કે એક પણ નિરપરાધી માર્યો જાય તેના કરતાં સો અપરાધી છૂટી જાય એ પસંદ કરવા લાંબક છે. એ સત્ય છે. એ સિદ્ધાંતને આપણે વળગી રહેવું જોઈએ. તેથી અમારી નડિયાદીઓને ખાસ સલાહ છે કે તેઓએ મજકુર દડોમાંથી મુક્તિ મેળવવા સતત પ્રયાસ કરવો અને હકીકત બતાવનારી અરજીઓ ધડી સરકારને પહોંચાડવી. બારેજડી વિષે નોખી દલીલની જરૂર નથી. નડિયાદના કરતાં પણ તેનો કેસ મજબૂત ગણાય. બારેજડીના જમીનદારોને બારેજડીના રેશન પર કંઈ થયું હોય તેને સારૂ જવાબદાર ગણવામાં આવે તો અમદાવાદમાં અને વીરમગામના રેશન પર બનેલા બનાવોને સારૂ તેઓ કેમ જવાબદાર ન ગણાય ? જમીનદારોનો રેશન પરના બનાવ સાથે સંબંધ સિદ્ધ ન થાય ત્યાં લગી તેઓને જવાબદાર ગણાય જ નહિ. તેઓએ પણ અરજી કરવી ઘટે છે. તે બાબત ગુજરાતના ખીજા ભાગોમાંથી એ બંને જગ્યાઓને પૂરી મદદ મળશે એમ અમે આશા રાખીએ છીએ અને નામદાર સરકારને વીનવીએ છીએ કે તેમણે નડિયાદ અને બારેજડીના ઉપર જે અન્યાયી હુકમો કર્યા છે તે ખેંચી લે.

આશા અને વિનંતિ

પંજબનો મામલો

કમીશનના મેમ્બરો

ગાજી રહેલો મેમ્બરાજ છેવટે વરસ્યો છે. પંજબના કમીશનની વાત ચાલી રહી હતી તે નીમાઈ ચુક્યું છે. તેમાં લૉર્ડ હંટર, ૧મ. રૅકીન, ૧મ. રાઇસ, સર ચીમનલાલ સેતલવાડ, સાહેબજીદા સુલતાન અહમદ અને સર જ્યોર્જ બેરોની નીમણુક થયેલી છે. પંજબ, મુંબઈ છતાં જગાએ એપ્રિલ માસમાં ખળભળાટ કેમ ઉઠી નીકળ્યો અને તે વિષે જે જે પગલાંઓ લેવામાં આવ્યાં તેની આ કમીશન તપાસ કરશે અને તેની ઉપર પોતાની ભલામણો સૂચવશે. કમીશન આવતા માસમાં પોતાની બેઠક શરૂ કરશે. આટલી ખબર વડી ધારાસભા ખોલતી વખતે વાઇસરાય સાહેબના ભાષણમાંથી મળી આવે છે. લૉર્ડ હંટર સ્કૉટલેન્ડના સોલ્ડીસીટર-જનરલ સન ૧૯૧૦-૧૧માં હતા. મિ. રૅકીન કલકત્તા હાઇકોર્ટના જડજ છે. સર ચીમનલાલ સેતલવાડને સહુ ગુજરાતી જાણે છે. મુંબિયા કાઉન્સિલના મેમ્બર સાહેબજીદા આશ્તાબ અહમદખાનના ભાઈ સાહેબજીદા સુલતાન અહમદ છે. તેમણે જ્વાલિયરની રિયાસતમાં ન્યાયખાતામાં લાંબો વખત નોકરી કરી છે.

મિ. રાધસ નોકરસાહીમાંના છે અને બ્રહ્મદેશમાં કેટલાંક વર્ષ સુધી ચીર સેક્રેટરી હતા. સર ન્યૉર્થ ઍરો એ મેજર જનરલ છે. આમ બધા ખાતાના માણસો કમીશનમાં નીમાયેલા જોવામાં આવે છે. પ્રમાણુ દીક સચવાયું છે એમ કહી શકાય. મેમ્બરો સ્વતંત્ર નીવડશે કે કેમ એ તો અનુભવે જ માલમ પડશે. સર ચીમનલાલ સેતલવાડ મરહુમ સર શીરોજીશાહ જેવા બાહોશ નાયકના શિષ્ય અને મિત્ર છે, એટલે તેઓ સાહેબ નિષ્પક્ષપાત અને સ્વતંત્ર રહેશે એમ આપણે માની શકીએ. સાહેબજીના સુલતાન અહમદને વિષે આપણી માહિતી ઘણી થોડી છે. તેમજ બીજા મેમ્બરોને વિષે ગણાય. લૉર્ડ હંટર બહારના વાતાવરણમાંથી આવે છે એટલે આપણે આશા રાખી શકીએ કે તેઓ સાહેબ દૃઢતા અને તટસ્થતાના જે ગુણ પ્રમુખને વિષે હોવા જોઈએ તેનું દર્શન આપણને કરાવશે. કમિટીનું કામ મુખ્ય-પણે જાહેર રહેશે એ ઇન્સાફ મળવામાં મોટું સાધન ગણી શકાય. ન્યાય મળે છે કે નહિ એનો મુખ્ય આધાર આખરમાં તો આપણી ઉપર જ રહેશે. જે દરેક જગ્યાએથી અનુભવી માણસોનો પૂરાવો રજુ થશે તો કમીશનના મેમ્બરોથી બીજું કંઈ નહિ જ થઈ શકે એમાં શક નથી. નીડરપણે જે જે માણસો જે જે હકીકત જાણતા હોય તેની સાક્ષી આપશે તો અમારી ખાત્રી છે કે પંજાબમાં થયેલો વિકરાળ અન્યાય સંપૂર્ણ રીતે જાહેરમાં આવી શકશે. કમીશનની નીમણૂકની શરતોમાં જે સળગ્યો થઈ ચુકેલી છે તે સળગ્યોની ફરી તપાસ થઈ શકશે એવો અર્થ વાઘસરાય સાહેબના પ્રગટ થયેલા બાપણ ઉપરથી તો નીકળી શકે છે. પણ એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ હવે પછી થશે.

ન્યાયનો મુખ્ય
આધાર

દુઃખી પંજાબ

એક તરફથી પંજાબમાંથી એક પછી એક કેસોમાં થયેલા અન્યાયની વાત ચાલી આવે છે અને બીજી તરફથી લોકોના દુઃખની કહાણી પણ સંન્યાસી સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી મારફત આવી રહી છે. કરમચંદ કરીને એક જીવાન વિદ્યાર્થીને વગર પૂરાવે શંસીની સળ આપી હતી એમ એ જીવાનનો કેસ પ્રકટ થયેલો તેનું પુષ્કરણ કરી રા. ગાંધીએ 'યંગ ઇન્ડિયા'માં સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. સારે નશીએ એ જીવાનને શંસીએ લટકાવવામાં નહિ આવ્યો અને હવે તો એક વર્ષની જેલનો ફકમ થયો છે. પણ આવા કેસોમાં સળનો ઘટાડો એ ઇન્સાફની નીજાની નહિ ગણી શકાય.

પંજાબના અન્યાય

ઈન્સાફ જોઈએ,
મહેરબાની નહિ

ન્યાં ગુન્હો જ નથી થયો, નરપરાધી માણસ અપરાધી હયાં છે ત્યાં સળતો ઘટાડો કરી મહેરબાની બતાવવી એ તો કોઈની મિલકત ઝુટવી લઇને તેમાંથી કંઈક પાછી આપીને મહેરબાની બતાવ્યા જેવી વાત થઈ. પ્રજા અથવા તો જે બિનગુન્હેગાર માણસો અત્યારે જેલ ભોગવી રહ્યા છે તેઓ મહેરબાની નહિ પણ ઇન્સાફ માગે છે. ગુન્હો કર્યો હોય તો જે પ્રકારનો ગુન્હો કર્યો કહેવાય છે તેવા પ્રકારના ગુન્હામાં મહેરબાની માગવાનો આપણો અધિકાર નથી અને એવા કેસોમાં મહેરબાની કરવાની સરકાર પર કશી જવાબદારી નથી. ડૉ. સત્યપાલનો જ દાખલો લઈએ. એમના પિતાશ્રીએ રા. ગાંધી પર કાગળ લખ્યો છે તેમાં જે હકીકત લખેલી છે તે માણસનાં રૂવાં કુભાં કરી મૂકે એવી દુઃખદ છે. ડૉ. સત્યપાલે લડાઈ સમયે સરકારની ખૂબ નોકરી પણ કરેલી છે. જે વખતે કાવતરું થયું કહેવાય છે તે વખતે ડૉ. શેકુદીન કીચલુ અને ડૉ. સત્યપાલને બોલવાનો પણ મનાઇ હુકમ હતો. વળી, ડૉ. સત્યપાલ તો તે વખતે એટલે ૩૦મી માર્ચ જે કાવતરું થયેલું ગણાય છે તેમાં હાજર પણ નહિ હતા. તેઓ પકડાયા તેના પહેલાં કોઈ પ્રકારની ખુનામરકી અમૃતસરમાં થઈ ન હતી. ડૉ. સત્યપાલનાં ભાષણોનો પણ એટો રિપોર્ટ કોર્ટની પાસે રજુ કરવામાં આવ્યો હતો. આમ બાહોશ આગેવાનો ઉપર બિલકુલ સખાળ પૂરાવા વગર સળતો કરવામાં આવી છે. આવી સ્થિતિમાં સ્વતંત્ર તપાસ વિના પ્રજાને સતોષ કે ન્યાય મળવાનાં જ નથી. પ્રજા આવા અન્યાયો સહન કરી શકનાર નથી. અમારી ઉમેદ છે કે વેળાસર તપાસ કરનારી કમિટી નીમીને સરકાર લોકોમાં ફેલાઈ રહેલી અશાંતિ દૂર કરશે.

સંકટનિવારણમાં
મદદ

આમ બને તોપણ જેઓનાં બહાલાં ફાંસીએ ચઢ્યાં છે અથવા તો જેલ ભોગવી રહ્યાં છે તેઓનાં સંકટનિવારણ તો બાકી રહેશે જ. સ્વયંસેવકોની મદદ લઇને સંન્યાસી સ્વામી દુઃખી કુટુંબોના દુઃખમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે. તેમાં પૈસાની પૂરેપૂરી જરૂર છે. લગભગ ૧ લાખ રૂપિયા કલકત્તામાં અને લગભગ ૧ લાખ રૂપિયામાં લખાઈ ચુક્યા છે. સ્વામીજીની ગણતરી પ્રમાણે હજુ વધારે પૈસા જોઈશે. તેમણે આપેલો હિસાબ છાપાંઓમાં બહાર પડી ચુક્યો છે. અમારી ઉમેદ છે કે સૌ ગુજરાતી આ પુણ્યકામમાં યથાશક્તિ ભાગ લેશે. જેનાથી જેટલું આપી શકાય તેટલું તે આપશે એવું અમે માની લઈએ છીએ.

તુર્કી

તુર્કીના સવાલ હિન્દુસ્તાનના આડ કરોડ મુસલમાનને લગતો છે. અને જે સવાલ પ્રબળ લગભગ એક-ચતુર્થાંશ ભાગને લાગુ પડે એ સવાલ સમસ્ત હિન્દુસ્તાનનો છે. પ્રબળું ચોથું અંગ જાપમી અને અને પ્રબળની ઉપર તેની અસર ન થાય એ અસંભવિત છે. જો એવા જાપમની અસર ન થાય તો આપણે એક પ્રબળ કહેવાઈએ નહિ, આપણે એક અંગ ન હોઈએ. એટલે તુર્કીના સવાલ મુખ્યપણે સમજી લેવો એ હિન્દુ મુસલમાન બંધાની સ્તરખી પ્રશ્ન છે. ૧૯૧૪ના ઓગસ્ટ માસમાં લડાઈ શરૂ થઈ તે વખતે તુર્કીની જે સ્થિતિ હતી તે સ્થિતિ આજ પણ અખંડિત રહેલી જોઈએ એ તુર્કીની માગણી છે, એ હિન્દુસ્તાનના ધર્મભાઈઓની માગણી છે, અને એ માગણી જોરાવર શબ્દોમાં વિલાયતમાં વસતા આગેવાન મુસલમાન ભાઈઓએ કરેલી છે. તેઓએ વડા પ્રધાન મિ. લોહડે જ્યોર્જના શબ્દો ટાંકીને બતાવ્યું છે કે આ માગણી તેમણે પણ કબૂલ રાખી હતી. પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને પણ એવા જ ઉદ્ગારો બતાવેલા છે. પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનના ચૌદ સિદ્ધાન્તો અને પાંચ મુદ્દાઓમાં પણ એ જ વાત આવેલી છે. યુદ્ધમાં સંડોવાયેલી બીજી પ્રબળોના હક ધણે ભાગે સચવાયેલા છે. તુર્કીનો જ શો દોષ ? હજી સુધી આ સવાલનો નીવેડો આવ્યો નથી. છતાં બ્રિટિશ પ્રેસમાંથી એવો ખબર નીકળી રહ્યો છે કે જેથી મુસલમાન માત્ર શક્તિ થઈ રહ્યા છે. તેઓને ધાર્સ્તી છે કે તુર્કીને એટલે સમસ્ત મુસલમાનને મિત્રરાજ્ય તરફથી ન્યાય નહિ મળે અને તુર્કીની સલતનતના ભાગલા પડી જશે.

તુર્કીની માગણી

મુસલમાનોની ધાર્સ્તી

ધાર્મિક પ્રશ્ન

સખત લખાણોથી શું વળે ?

આ પ્રશ્ન જેવો તેવો નથી. તુર્કીની સલતનતમાં ધર્મભાઈનો ગંભીર સવાલ આવી જાય છે. ધર્મભાઈ દુન્યવી અને દીની એવા બે વિભાગ પાડતો નથી. તુર્કીના સલતનત એ જ ધર્મભાઈના માનવંતા પક્ષી છે, અને જો સલતનત જાય તો ધર્મભાઈ મજબૂત પ્રમાણે પક્ષીકાનો અર્થ જ ન રહે. એવી સખત કુરાન શરીફની આવડો છે. એટલે સમસ્ત મુસલમાન પ્રબળને એ મોટો ધાર્મિક પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે.

મહારાજ બિકાનેરે મુંબઈમાં પગ દેતાં કહેલું કે મોન્ટેગ્યુ સાહેબ, લોર્ડ સિંહ વગેરે આ બાબત ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપી રહ્યા છે. એમ કહેવાય છે કે લોર્ડ એમ્સફોર્ડ પણ મિ. લોહડે જ્યોર્જને આ બાબત સખત લખાણો કરી રહ્યા છે. પણ કેવળ સખત લખાણોથી દહાડો વળે એમ નથી. અમારી માન્યતા છે કે મિ. મોન્ટેગ્યુ તથા લોર્ડ એમ્સફોર્ડની દ્રશ્ય છે કે જે ન્યાય મળવાનો મુસલમાન ભાઈઓનો હક

છે તે ન્યાય તેઓ દેશે અથવા તો અન્યાયની સામેના પોતાના પોકારની નીશાની દાખલ હિન્દી વજર અને બાદશાહના પ્રતિનિધિ પોતાનો હોદ્દો છોડી દેશે.

મુસલમાનોની ફરજ

મુસલમાનોની ફરજ છે કે તેમણે પોતાનો કેસ શાંતિપૂર્વક પણ દબતાવી આખી દુનિયા પાસે મુકવો અને તેને અડગપણે વળગી રહેવું. તેમાં અતિશયોક્તિ ન હોવી જોઈએ. એ કેસ વધધટ થઈ શકે એમ પણ નહિ મુકાવો જોઈએ. જેના વિના ઈસ્લામી જીવન વ્યર્થ હોય એમ કહી શકાય, એમ સિદ્ધ કરી શકાય તે જ વસ્તુ મુકાવી જોઈએ. જ્યાં નીતિના એટલે ધર્મના પ્રશ્નો છે, જ્યાં અંતરની ઉર્મિઓની વાતો છે ત્યાં ભાંગતોડને, આપલેને, રકઝકને, અવકાશ જ નથી. સત્ય એક જ હોય; અને તે સર્વને એક જ સ્વરૂપે છેવટમાં જણાય છે. તુર્કીના કેસમાં ન્યાય છે, ખ્રિસ્તિય પ્રધાનની પ્રતિજ્ઞા છે, પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનનું વચન છે. જે મિત્રરાજ્યો અન્યાયની સામે નાનકડી સંસ્થાઓના હકને સારૂ લડ્યાં છે એ દાવો ખરો હોય તો તુર્કીને, મુસલમાનોને કે આપણે કોઈને શક્તિ રહેવાનું કારણ નથી. પણ જે પ્રયત્નવાન હોય તે જ શંકાને છોડી શકે છે. જેમ મુસલમાનોની ફરજ તેમ હિન્દુ વગેરે ખીજી કોમની પણ રહેલી છે. તેઓ જે મુસલમાનોને પોતાના માનવંતા પડોશી અને ભાઈ ગણતા હોય તો તેઓએ તેમની ધર્મની માગણીને સંપૂર્ણ ટેકો આપવો જોઈએ. હિન્દમાં જન્મેલા બધાને સાથે ફરવું અને સાથે મરવું રહ્યું છે. એકને મારીને ખીજી કદી નહિ ચડી શકે, એકના હક જવા દધને ખીજી પોતાના કદી નહિ જાળવી શકે.

દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી

દક્ષિણ આફ્રિકાનું કમીશન

દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી વજર પાસે માનનીય સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી જે ડેપુટીશન લઈ ગયા તેનું પરિણામ એકંદરે સંતોષકારક ગણાય અને દૂર વસતાં આપણાં ભાઈ-બહેનોને વિનયી કાયદાભંગ રૂપી સત્યાગ્રહનો ઉપયોગ કર્યા વિના દાદ મળશે એવી ઉમેદ રાખી શકાય. મિ. મૅન્ટેઝુએ આપણો કેસ તદ્દન વ્યાજબી છે એમ સ્વીકાર્યું છે અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે કમીશનની નીમણૂક થવાની છે તેમાં હિંદના પ્રતિનિધિ પણ નીમશે એવો ભરોસો આપ્યો છે. જે એ પ્રતિનિધિ ખરેખરા પ્રતિનિધિ હશે અને 'ઈમ્પીરીઅલ સિટિઝનશીપ એસોસિએશન'ની ચાર શરતો પાળવામાં આવશે, તો એ કમીશનના પરિણામ વધે આપણને ચિંતા રાખવાનું કારણ નહિ રહે. તે શરતો એ છે કે (૧) જેટલા ગેરાઓ તરફથી પ્રતિનિધિ હેમ તેટલા જ હિંદ તરફથી હોવા જોઈએ, (૨) કમીશનને ચાલુ હોવામાં

ઘટાડો કરવાની સત્તા ન હોવી જોઈએ, (૩) જે જમીનના અને વેપારને લગતા હકો છીનવી લેવાનો કાયદો પસાર થયો છે તે કાયદો રદ કરવાની ભલામણ કરવાનો અધિકાર કમીશનને હોવો જોઈએ, અને (૪) કમીશનનો ચુકાદો બહાર પડે ત્યાં લગી મજબૂર કાયદાનો અમલ મુલતવી રહેવો જોઈએ. આ શરતો જેટલી વ્યાજબી છે તેટલી જ જરૂરી છે. આપણા ભાઈઓને મોટી ધાસ્તી એ છે કે આ કમીશન નીમવાનો હેતુ તેમને વધારે હકો આપીને મુન્સાફ આપવાનો નથી, પણ જેમ ટ્રાન્સવાલમાં છે તેમ આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી તેમને લગભગ નાબુદ કરવાનો અથવા તો તેમને કેવળ મજૂર તરીકે જ રહેવા દેવાનો છે. પ્રજા તરફથી અત્યારે સારામાં સારી હિલચાલ આ વખતેમાં એ જ હોઈ શકે કે હિંદી પ્રતિનિધ ઉપરની શરત પ્રમાણે જ નીમવામાં આવે.

અમે દિલ્લીની છીયે કે સર વિલિયમ માયરે પાથરેલી જાળમાં મિ. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી સપડાઈ ગયા. મિ. મોન્ટેગ્યુ પણ ન જાણતા એ સંતોષકારક થયું. અમારી ઉમેદ છે કે સર વિલિયમ માયરે ઉતાવળમાં અને અજ્ઞાનપણે 'રેસીપ્રોસીટી'ની જાળ પાથરી. એનો અર્થ તો એ છે કે જે છેવટે દક્ષિણ આફ્રિકામાં આપણા ભાઈબહેનોને દાદ ન મળે તો આપણે દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાઓને સજા કરવી. એટલે કે દક્ષિણ આફ્રિકાથી કેઈ રહેણાંખડે ગોરા મુસાફરી કરવાને ચડી આવે તો તેને હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થવા ન દેવો, તેને હિંદુસ્તાનમાં જમીન ખરીદવા ન દેવી અને હિંદુસ્તાનથી એક બે ટન કોલસા દક્ષિણ આફ્રિકા જતા હોય તે બંધ કરવા. વહેવારિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં પણ આ સૂચનામાં કંઈ વજૂદ નથી. જે અવિવેક ન થતો હોય તો હાથીની પાછળ કુતરાં ભસવા જેવું એ સૂચના મુજબનું કાર્ય ગણાય. દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાઓ તો તેને વધાવી જ લે. હિંદની સાથે દક્ષિણ આફ્રિકાનો વ્યાપાર અને હિન્દમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાની વસવાટ એટલા બધાં નજીવાં છે કે આપણી આવી સજાનો કંઈ અર્થ જ નથી. આપણે એવું કહીને હાસ્યપાત્ર બનીએ એટલું જ નહિ પણ આપણાં ભાઈબહેનોના શાપને પણ પાત્ર બનીએ. ત્યાં વસતાં દાદ લાખ હિંદનાં સંતાનોને પોતાની માલમિલકત છોડીને હિંદુસ્તાન ભાગવું પડે અથવા તેઓને સદાયના મજૂર બની રહેવું પડે, અને દક્ષિણ આફ્રિકા થોડા ટન કોલસા જતા બંધ થાય અગર ત્યાંથી એકાદ ગોરાને હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થવાનો પ્રતિબંધ હોય તેથી તેઓને શા સંતોષ મળી શકે? 'ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા' જે આ પ્રશ્નની સારી હિમાયત કરી રહેલ છે તે પણ સર વિલિયમ માયરની સૂચનાને હસી કાઢે છે.

‘રેસીપ્રોસીટી’ની
જાળ

વેરભાવની નિષ્ફળતા

વધારે ઉંડા ઉતરીયે તો આપણને એમ પણ માલમ પડશે કે વેરભાવથી કરેલી સજા, થયેલી સજાના પ્રમાણમાં ઠીક ઠીક હોય તોપણ તેવી સજા, સજા કરનાર ઉપર જ પાછી વળે છે. હાથનાં કર્યા હૈયે વાગે છે. એક અન્યાયનું ઔષધ કદી બે અન્યાય હોમ શકે નહિ. અન્યાયથી અન્યાય દૂર થાય નહિ. કદાચ હિન્દુસ્તાનમાં દોઢ લાખ ગોરા વસતા હોય અને તેમને વિષે દક્ષિણ આફ્રિકાના જેવા જ કાયદા બાપણે કરી શકીયે અને કરીયે તેથી દોઢ લાખ હિંદીઓનો નાશ થતો કેવી રીતે અટકી શકે ? 'જેસે કો તૈસા' ન્યાયમાં હમેશાં ગર્ભિત માન્યતા એવી રહેલી છે કે સામેનો માણસ, આપણામાં પણ તેના જેવું કરવાની શક્તિ અને ઇચ્છા હોય છે ત્યારે આપણને અન્યાય કરતાં ડરે છે અને તેથી અટકે છે. કેટલીક વાર આવું પરિણામ આવે છે એ ખરું છે. સરવાળે ન્યાય નથી થતો એ તો પ્રસિદ્ધ છે; કેમકે 'દાંતની સામે દાંત અને આંખની સામે આંખ' એ પુરાતન કાળથી ચાલતો આવેલો પ્રયોગ અસંખ્ય સ્ત્રીપુરુષોએ અજમાવ્યો છે છતાં હજુ લગી અન્યાય થતો અટક્યો નથી, એટલું જ નહિ પણ પશ્ચિમના દરઅદેશી લેખકો પણ કહી રહ્યા છે કે યુરોપની ભારે શોધો છતાં, યુરોપમાં મળતા ભારે સાક્ષરજ્ઞાન છતાં, લોકોમાં વેરભાવ અને અન્યાય ઓછાં થયાં નથી. તેનો પ્રત્યક્ષ પૂરાવો તો આપણી નજર આગળ તરી રહ્યો છે. પણ અમે કંઈક વિષયની બહાર ગયા છીયે. આપણે સર વિલિયમ માયરે કરેલી સૂચનામાં કેવળ વ્યવહારદષ્ટિએ—વેરની દષ્ટિએ—પણ અર્થ નથી જોઈ શકતા એટલું જ એ સૂચના ત્યાજ્ય છે એવું સિદ્ધ કરવા સારૂ બસ છે.

બાદશાહી 'બ્લીટો'

મૉન્ટેગ્યુ સાહેબે કહ્યું કે 'બ્લીટો' એ રાજ્યપ્રકરણી હિસાબે અશક્ય છે. બ્લીટો એટલે બાદશાહે રાજેલી સત્તા મુજબ બ્રિટિશ સલ્તનતનાં જુદાં જુદાં સંસ્થાનોએ કરેલા કાયદા રદ કરવાનો બાદશાહી અધિકાર. મૉન્ટેગ્યુ સાહેબનો કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાનું સંસ્થાન એવું જોરાવર અને એવું સ્વતંત્ર છે કે જો બાદશાહને તેનું પ્રધાનમંડળ દક્ષિણ આફ્રિકાનો કાયદો રદ કરવાની સલાહ આપે અને તે મુજબ બાદશાહ વર્તે તો દક્ષિણ આફ્રિકામાં ભારે ખળભળાટ ઉઠે એવું કદાચ બને. એનો અર્થ તો માત્ર એટલો જ છે કે બ્રિટિશ સલ્તનતના એક ભાગીદાર પોતાનો ભાગ ખેંચી લે. એ સલ્તનતના નખખામાં નખખા માણસોની ઉપર પણ અન્યાય થતાં અટકે અને તે અટકાવતાં કેઈ ભાગીદાર પોતાનો સંબંધ બંધ કરે તો એ પરિણામ કેવળ આવકારદાયક છે. બ્રિટિશ સલ્તનત કે કેઈ સલ્તનત હંમેશાંને સારૂ નખખામાં નખખા લોકોને પણ ગુલામના જેવા કેવળ વસવાયા તરીકે રાખીને ટકી ન જ શકે. એટલે જ સલ્તનતનો ઉદ્દેશ

દીર્ઘાયુ ભોગવવાનો હોય તેણે હમેશાં તેના હૃદયનો વિરોધ કરનારાં અંગોનો ત્યાગ કર્યો જ છૂટકો. પણ હકીકતમાં તો દક્ષિણ આફ્રિકાના ગેરા બાદશાહી 'બ્લિટ્ટા'ના પ્રયોગથી ભારે ખળભળાટ કરી મુકે એવું માનવાને કંઈ સંભળ કારણ છે જ નહિ. અન્યાય, અનીતિ, ઇત્યાદિ હમેશાં બીકણાં અને કાયર હોય છે. શરૂઆતમાં આવાં ઝુડો બહુ બળ બતાવે છે પણ ન્યાયી બળની આગળ છેવટે દબાઈ જાય છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓ સામે ચાલી રહેલી પ્રવૃત્તિમાં એવો તો હડહડતો અન્યાય રહ્યો છે કે-જો વડી સરકાર જરા પણ જોર કરે તો એ અન્યાય ટકી શકે તેમ નથી. વડી સરકાર જોર કરે તેને સાફ એક જ વાત આવશ્યક છે. આપણાં સમુદ્રપાર રહેલાં, બહુ વિષમ દશામાં પોતાનું જીવન ચલાવી રહેલાં બાકબહેનોને સાફ મર્યાદાપૂર્વક પણ જોરાવર પોકાર અને તેટલું જ જોરાવર કાર્ય કરશું તો વડી સરકારને આપણે બહુ બળ આપશું અને તે વિષે ન્યાય મેળવવા સમર્થ બનાવશું.

બાદશાહી 'બ્લિટ્ટા' એ જોકે વાપરી શકાય એવું શસ્ત્ર છે એવું અમે બતાવી ગયા છીએ તોપણ અમારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે તે શસ્ત્ર જવલે જ વાપરવા જેવું છે. મિ. મોન્ટેગ્યુ ધારે છે તેમ અમે પણ માનીએ છીએ કે રૉયલ કમીશનથી ન્યાય મેળવી શકાશે. તેથી હાલ તો આપણે કમીશનનું કાર્ય સાંગોપાંગ ઉતરે એ ઉપર જ ધ્યાન દેવાનું રહ્યું છે.

કમીશનપર આરા

શીજની લડતનું રહસ્ય

શીજના પ્રશ્નમાં ઘણી વાતો સમાયેલી છે. પણ અત્યારે પ્રબળત કેળવવાને સાફ એક જ વસ્તુ જાણવાની આવશ્યકતા છે. શીજમાં ૧૮૭૭ની સાલથી હિન્દુસ્તાનમાંથી ગીરમીટમાં મજૂરો ગયેલા છે. ગીરમીટનો સીધો અર્થ તો અર્ધગુલામી છે. એ અર્થ અમારો નથી, પણ મહુમ સર વિલિયમ વિલ્સન હન્ટરે ગીરમીટીઆ હિન્દીઓને વિષે વાપરેલો એ શબ્દ છે. ત્યારથી તે આજ લગીમાં હિન્દી મજૂરોની સ્ત્રીઓ ઉપર જે અત્યાચાર થયેલા છે એ અત્યાચાર કેવળ આપણા આગસથી કહો કે અમાનથી થઈ શક્યા છે. પરાપકારવૃત્તિવાળા મિ. ઍન્ડ્રુઝનો આપણી સમક્ષ પૂરાવો છે કે એકેક સ્ત્રીને ત્રણ ત્રણ પુરુષની સેવા કરવી પડે છે. આ તો ગીરમીટીઆ પુરુષો. એ સિવાયના બહારના આવી જાય એ તોખા. અમે મિ. ઍન્ડ્રુઝની ભાષાનો અનુવાદ કર્યો છે, પણ આ સેવાનો અર્થ વાચકવર્ગ સહેજે કરી શકશે. આ મહા-અત્યાચાર થતો અટકે એ રા. માંધી ઉપર શીજથી આવેલા તારની માગણી છે.

ગીરમીટનો અર્થ

હિન્દી સ્ત્રીઓપર
અત્યાચાર

આપણી ફરજ

કાયદો અને નીતિ

શીજીના હિન્દીઓ એ તારમાં જણાવે છે કે શીજીની સરકાર ચાલુ ગીરમીટ બંધ કરશે એવી આશા હતી તે આશા ફાકટ થતી જણાય છે. સરકારે ગીરમીટ રદ કરવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો છે એવો તેઓને ભય છે. જો ગીરમીટ બંધ થાય તો આપણી નિરાધાર બહેનોના શિયળનું રક્ષણ થઈ શકે; હવેટ આપણી જવાબદારી-માંથી તો આપણે મુક્ત થઈએ. આ આપણી સ્પષ્ટ ફરજ છે. પથારી તળે રહેલા સર્પની જ્યાં સુધી આપણને ખબર ન હોય ત્યાં સુધી અને ત્યાં સુધી જ આપણે નિરાંતે સ્પર્શ શકીએ છીએ; પણ એ ઝેરી સાથીના સહવાસની ખબર પડતાં જ જોમ આપણે ચમકી ઉઠીએ છીએ તેવી દશા શીજીની ગીરમીટ સંબંધમાં આપણી હોવી જોઈએ. શીજીમાં રહેતી બહેનોની ભયંકર સ્થિતિનું જ્યાં સુધી આપણને ભાન ન હતું ત્યાં સુધી આપણે નિરાંતે સ્પર્શ ખેંચી શકતા હતા. પણ હવે? હવે તો એક ઘડીભર પણ શાંત રહેવું એમાં પાપ છે. ઉપરની હકીકત જ્યારે આપણું હિન્દુસ્તાન સમજે ત્યારે શીજીની અનીતિ એક ઘડીભર પણ ન ટકી શકે. કેઈ કાયદાશાસ્ત્રી એમ પણ કહે કે કાયદેસર થયેલી ગીરમીટ આપણે કેમ તોડાવી શકીએ? શીજીના ગોરાઓ ઉપર આપણે કેમ દબાણ કરી શકીએ? તેનો જવાબ એક જ હોઈ શકે. જે નીતિની વિરુદ્ધ છે, જે અનીતિનું પોષણ કરે છે તે કાયદો એ કાયદો જ નથી. તેને માન આપવું એ અનીતિમાં ભાગીદાર બનવા જેવું છે. જે વડે અનીતિ થઈ શકી એ કાયદો આટલા દિવસ ટકી જ કેમ શક્યો? એ યોગ્ય પ્રશ્ન ગણાય. અમારી ઉમેદ છે કે, ગુજરાતના દરેક શહેરમાંથી, દરેક ગામમાંથી સરકાર તરફ વેળાસર અરજી પહોંચી જશે કે શીજીની ગીરમીટ સત્ત્વર નાબુદ થવી જ જોઈએ. મિ. ઍન્ડ્રુઝે નાબુદ થવાની છેલ્લી તારીખ ૩૧મી ડીસેમ્બર ઠરાવી છે. એમના હાથમાં સરકારી સત્તા નથી. પણ એમના હાથમાં એથી ભારે સત્તા રહેલી છે, અને તે એમના દુભાયલા આત્માનો ગંભીર નાદ છે. એ નાદ ગુજરાતના દરેક સ્ત્રીપુરુષ સાંભળે અને પોતાની ફરજ બજાવે એવું અમે ધૃષ્ટિએ છીએ.

નોંધ

‘નવજીવન’ની જામીનગીરી

ડેકલેરેશન

માસિક ‘નવજીવન’ની ઉપર રહેમનજી હતી એમ કહી શકાય. પણ સામાજિક ‘નવજીવન’ એટલી રહેમને પાત્ર નથી રહી શક્યું. દરેક વર્તમાનપત્રને બહાર પાડવાના સમયમાં કે છાપખાના વગેરેના જ્યારે જ્યારે ફરફાર થાય ત્યારે ત્યારે નહું ‘ડેકલેરેશન’

કરકું પડે છે, અને તે વેળાએ બધે ખર્ચે જતાં ગમે તે વેળાએ મેંજસ્ટ્રેટને જમીનગીરી લેવાનો અથવા જો લીધેલી હોય તો તેમાં વધારો કરવાનો અધિકાર છે. 'નવજીવન' સાપ્તાહિક થતાં તે વિષે 'ડેકલેરેશન' તો કરકું જ પડ્યું અને મેંજસ્ટ્રેટ સાહેબે નીચે પ્રમાણે હુકમ મોકલી આપ્યો:

"સને ૧૯૧૦ ના ઇન્ડિયા પ્રેસ એક્ટની કલમ ૮ ની પ્રમાણે મિ. ચાન્નિકને ખબર આપવામાં આવે છે કે પુખ્ત વિચાર કર્યા પછી તમારે આ કોર્ટમાં તમારે સાપ્તાહિક 'નવજીવન' પ્રગટ કરવાને સારૂ રૂ. ૫૦૦) ની જમાનત આપવી એ હું આવશ્યક ગણું છું. આ હુકમ મળ્યા પછી તુરત રોકડાં નાણાં અથવા તો ગવર્મેન્ટ એન્ડ ઇન્ડિયાની સીક્યુરીટીના કાગળો તેટલી રકમ પૂરતા મૂકી જશો. ઉપરની કલમમાં છટ મૂકવાની જે જે શરત છે તેનો લાભ તમને હું નથી આપી શકતો."

અમદાવાદ, ૩૦ ઑગસ્ટ

(સહી.) ડી. એમ. કોઠાવાળા
ફર્ટિકલાસ મેંજસ્ટ્રેટ "

રૂ. ૫૦૦ ની
જમીનગીરી

રા. ગાંધીએ તંત્રીપણું સ્વીકાર્યું છે તેથી 'નવજીવન' છટ ખોઈ બેઠું શું ?

પંચમહાલમાં વેઠ

પંચમહાલમાં વેઠનું દુઃખ બીજા જીલ્લાઓ કરતાં વિશેષ છે એમ વખતોવખત સાંભળવામાં આવે છે. એ બાબત કોરટે પણ ચડી છે. ગોધરામાં મળેલી રાજકીય પરિષદમાં એ સારી પેઠે જણાવેલી હતી. હવે તે પંચમહાલમાં ઠેકાણે પડી એમ કહી શકાય. પંચમહાલના કલેક્ટર સાહેબ મિ. કલેટને જે સરકયુલર કાઢ્યો છે તેને સારૂ તેઓ સાહેબને તેમજ ગોધરાના હોમરૂલ લીગના વ્યવસ્થાપકોને મુબારકબાદી ઘટે છે. મે. કલેટન સાહેબે સ્થાનિક હોમરૂલ લીગની કમિટીની સાથે મસલત કરીને તુરત જ પોતાનો ઠરાવ બહાર પાડ્યો એ બહુ સ્તુત્ય ગણાય. પોતાના હુકમમાં તેઓ સાહેબે સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું છે કે કોઈ પણ માણસ બળરતના દરથી ઓછા દામ લઈને અધિકારીવર્ગની સેવા કરવા બંધાયેલો નથી અને કોઈ પણ અધિકારી જો લોકોની ઉપર દબાણ અથવા જુલમ કરશે તો તે સબને પાત્ર થશે. અધિકારીવર્ગ અને પ્રબલવર્ગ મસલત કરીને વેઠ જેવા ગુચવાડાલયમાં મામલાનો પણ ઉકેલ કરી શકે છે તેનો ઉપરની બીના એક નમૂનો છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે વેઠના જુલમની ફરીઆદ હવે પંચમહાલમાં રહેશે નહિ અને અધિકારીવર્ગ કલેટન સાહેબના હુકમને પૂરેપૂરું માન આપશે, અને તેની સાથે અમે એ પણ સૂચવવા ઇચ્છીએ છીએ કે પ્રબલવર્ગ ન્યારે બળરદામ મળે ત્યારે અધિકારીઓની ચોખ્ખી સેવા કરશે. સરકારી અમલદારો ન્યારે ફરવાને નીકળે તે વખતે તેમને સહાય કરી તેમની ખરદાસી કરવી એ આપણી ફરજ છે. પ્રબલને મિત્ર ગણી તેની પાસેથી દમામથી નહિ પણ વિવેકથી અને પૂરતા દામ આપીને કામ લેવું એ અમલદારોની ફરજ છે. ખેડી ખુશામત, હાજીઆપણું, સ્ત્રીશક્તિ, એ સર્વથા ત્યાજ્ય છે. પણ તેટલે જ દરજ્જે ઉદ્ધતાઈ અને અવિવેક પણ ત્યાજ્ય છે.

વેઠ બંધ થઈ

મરહુમ શેઠ દાઉદ મહમદ

દક્ષિણ આફ્રિકાના જાણીતા આગેવાન શેઠ દાઉદ મહમદ વિશે વર્તમાનપત્રોમાં રા. ગાંધીએ જે જતાંત આપ્યું છે તે સહુએ વાંચ્યું હશે. તેમના મરણથી દ. આ. ના હિંદીઓને ભારે ખોટ ગઈ છે એમાં શક નથી. શેઠ દાઉદ મહમદ સુરતની આસપાસના ગામડાના વતની હોવાથી તેમને સારું ગુજરાત અભિમાન રાખે એ નવાઈ ન ગણાય. એમની ચતુરાઈ, એમની કાર્યદક્ષતા એવાં હતાં કે જે તેઓ યુરોપમાં જનમ્યા હતા તો પંકાઈ ગયા હતા. હિંદુસ્તાન તેમને લાગ્યું જ ઓળખે છે. સામાન્ય હાલતમાં વધી નિરક્ષર હોવા છતાં જેણે લાખોનો વેપાર ચલાવ્યો, પોતાના હાથ નીચે ધણુઓને ઉછેરીને પાળ્યા, જેણે લોકસેવામાં પોતાની ઉત્તર અવસ્થા ગાળી, જેણે પોતાના પુત્રને સારી કેળવણી આપી અને જેણે પોતાની શક્તિથી હજારો માણસો ઉપર કાબુ મેળવ્યો તે બીજું શું કરે તો પંકાય ? પંકાયેલા કંઈક ખોટી કીર્તિ મેળવી ગયા છે અને નથી પંકાયા એવા ધણુએ લોકસેવા કરી પ્રભુને પીછાન્યો છે. શેઠ દાઉદ મહમદના કુટુંબ અને દ. આ. ના હિંદીઓ તરફ અમે દિલસોજી બતાવીએ છીએ.

દાઉદનાં ભાષણો

સ્ત્રીઓની સભા.

ધર્મની રક્ષક

સ્ત્રીઓના હાથમાં ધર્મનું રક્ષણ રહેલું છે. પુરુષ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં અતિશય રોકાવાથી ધણીવાર ધર્મને ભૂલે છે, કેટલીક વાર તનુ છે. પણ સ્ત્રી જેમ પોતાના બાળકને જીવ સમાન ગણીને સાચવે છે તેમ ધર્મને પણ જીવ સમાન ગણીને સાચવે છે. તેથી મેં તો હમેશાં માન્યું છે કે હિન્દુસ્તાનની મુક્તિ સ્ત્રીઓની ઉત્તતિમાં જ રહેલી છે.

સ્વદેશી ધર્મ

સ્વદેશી એ ભારે ધર્મ છે, તેને ગુજરાતની ધણી સ્ત્રીઓએ છોડી દીધો છે. પોતાના પરોશીને છોડીને દુરનાની સેવા ન જ કરી શકાય. જે પરોશીની સેવા કરે છે તે આખા જગતની સેવા કરે છે. આપણા પોતાના કારીગરોનો આપણે ત્યાગ કરીએ અને પરદેશના કારીગરોને આપણે ઉત્તેજન આપીએ એ અધર્મ જ ગણાય. એવા અધર્મ આપણે અનેક સંધાગોને લઈને એક રોકા થયાં કરતા આવ્યા છીએ. પરિણામે આપણા કારીગરોનાં મુખમાંથી કાઢીને આપણે પરાયા કારીગરોના હાથમાં ફેરડાં રૂપીઆ મુક્યા છે. તેથી હિન્દુસ્તાન ભૂખથી પીડાઈ રહેલ છે. આપણી મોટામાં મોટી ખેં હાનતો છે, અનાજ અને વસ્ત્ર. અનાજ તો આપણે સદ્ભાવ્યે હજુ દેશમાં જ પેદા થયેલું ખાઈએ છીએ. પણ વસ્ત્ર ધણું બહારથી માગીએ છીએ. તેથી ગયે જ વર્ષે આપણે ૬૦ કરોડ રૂપીઆ પરદેશ મોકલી દીધા. એ આપણે સારું ધણી નામોશીની વાત ગણાય. આ દશામાંથી નીકળવું એ આપણી ફરજ છે. તેનો સહેલામાં સહેલો રસ્તો એ

છે કે આપણે જેમ સો વર્ષ પહેલાં કરતાં હતાં તેમ આજ પણ કરું. સ્ત્રીઓએ મુખ્યત્વે કરીને સૂતર કાંતવું, પુરુષોએ તે વણવું.

હું સ્વદેશીની ચળવળ થયા પછી સેંકડો બહેનોને મળી ચુક્યો છું. તેમાંથી કેટલીકે પોતે સૂતર કાંતતી હતી એવું જણાવ્યું છે અને કેટલીકે પોતાની માતાઓ કાંતતી હતી એવી સાખ પૂરી છે. કાંતવાનો ધંધો હલકો નહિ ગણાતો હતો. બાદશાહી કુટુંબમાં પણ રાણીઓ શોખની ખાતર અથવા દયાની ખાતર કાંતતી હતી. દાહોદની બહેનોએ એ પ્રાચીન અને પવિત્ર કારીગરીનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો ધટ છે. જે ગરીબ બહેન હોય એ પોતે કોઈ પ્રામાણિક ધંધો કરતી હોય એ છોડીને કાંતવાનું કામ કરે એવી મારી માગણી નથી. કાંતવાનું કામ સહેલું અને સુંદર છે. જલદીથી શીખી શકાય છે. જ્યારે કરવું હોય ત્યારે કરી શકાય અને પડવું મુકવું હોય ત્યારે પડવું મુકી શકાય. એટલે જ્યારે જ્યારે નવરાશ મળે ત્યારે ત્યારે એ કામ થઈ શકે છે. ગરીબ બહેનો આમ પોતાના બચતા વખતમાં કાંતવાનું કામ કરી થોડા પૈસા હમેશાં પેદા કરી શકે અને દેશના એક મોટા જરૂરી ધંધાને ઉત્તેજન મળે. સ્વદેશીનો બહોળો પ્રચાર કરવાને સારૂ બહેનોના આગ્રહની જરૂર છે. હવે પછી સ્વદેશી કાપડ પહેરીશ એવા નિશ્ચય દરેક બહેને કરવો જોઈએ. દેશને ખાતર થોડું ધણું સૂતર હમેશાં કાંતીશ એવો બીજો નિશ્ચય પણ દરેક બહેને કરવો જોઈએ. આમ દાહોદની બહેનો કરે તો પોતાની હાજતજેથું બહુ કાપડ દાહોદમાં જ પેદા થઈ શકે. તેથી દાહોદના વતનીઓ બહારથી કપડાં લાવવાની ઉપાધિમાંથી છૂટી જાય એટલું જ નહિ પણ ઘણા રૂપિયા દાહોદના વણકરોને અને દાહોદની બહેનોને જ મળે. આમ કરવામાં ઘણા જ થોડા ત્યાગની જરૂર છે. આપણા ગામમાં જહું પક્ષાળું જેવું કપડું થાય તેવું પહેરીને સન્તોષ માનવો અને ઈશ્વરનો પાડ માનવો, અને આજસ તજ જ્યારે જ્યારે વખત મળે ત્યારે રેંટીયા આગળ બેસી જવું. મારી ઉમેદ છે કે દરેક બહેન આ કાર્યમાં ઉત્સાહ બતાવશે.

બહેનોની સાક્ષી

આગ્રહની જરૂર

સાળવીઓની સલાહ

હું અહીં કેટલાક અન્યજ ભાઈઓને દૂર ઉમેલા જોડું છું એથી મને અતિશય દુઃખ થાય છે. મારી શક્તિ પ્રમાણે મેં હિન્દુ ધર્મનો અભ્યાસ કર્યો છે અને શક્તિ પ્રમાણે તેનું પાલન કરું છું. ધર્મ વિના કોઈ પણ પ્રજા ખરી રીતે આગળ વધી ન શકે એમ હું માનું છું. પણ અમુક જાતિનો સ્પર્શ કરવામાં પાપ છે એ તો મારાથી કબૂલ ન જ થઈ શકે. ઈશ્વરે સર્જેલા કોઈ પણ પ્રાણીને અડતાં આપણે અબડાઈએ એવો વિચાર કરવામાં પણ મને તો અધર્મ લાગે છે. રિવાજમાત્રને ધર્મને નામે ઓળખી લેવો એ દુરાગ્રહ ગણાય. રિવાજો સારા પણ હોય અને નકારા પણ હોય. અન્યજને અડવું એને હું તો નકારો રિવાજ ગણું છું. એમના ધંધાની ટીકા કરીને ન અડીએ એમ કહેવું એ થોડો વિચાર કરતાં અયોગ્ય જ લાગશે. જો એ ધંધો કરવામાં હીલુપત હોય તો તેઓની પાસે એ ધંધો છોડાવવો જોઈએ અને જો આપણાં પાયખાનાં સાફ કરવાં એ પાપકર્મ ગણાય તો આ કર્મનો ત્યાગ થયે દાહોદની શી દશા થાય એ દાહોદીઓએ વિચારવું જોઈએ.

અધાર્મિક રિવાજ

બંગી-
માતાતુલ્ય

દરેક માતા પોતાનાં બચ્ચાંનું મેલું ઉપાડે છે, એમ કરીને રાજ રહે છે, એને પોતાનો ધર્મ માને છે, અને માતાને આપણે સાદાંગ દંડવત્ કરીએ છીએ. બંગી પણ અભિવન્દન કરવા યોગ્ય છે. એમાં હું અતિશયોક્તિ નથી કરતો. જે અન્યજનવર્ગ ગંદો છે, દારૂ ઈત્યાદિ પીએ છે એ બહાનું કાઢવામાં આવે તો હું કહીશ કે પણ દારૂ પીનારાનો આપણે સ્પર્શ કરીએ છીએ અને અન્યજને કરતાં પણ ગંદાં રહેનાર શ્રીપુરુષોનો આપણે ત્યાગ નથી કરતા. હું વર્ણાશ્રમને અસ્પૃશ્યતાની ભાવના સાથે યિલકુલ જોડી દેવા માગતો નથી. આપણે કોની સાથે ખાણું પીણું, કોની સાથે દીકરાદીકરીની લેવદેવ કરવી, એ કેવળ નોખો સવાલ છે. તેમાં મતભેદનો અવકાશ છે. તેમાં પસંદગીનો સવાલ રહેલો છે. ગમે તેની સાથે બાણાવહેવાર કે બેડીવહેવાર રાખવા આપણે બંધાયેલા નથી. પણ કોઈ પ્રાણીને અસ્પૃશ્ય ગણવામાં દોષ છે એમ મને લાગે છે. આ દોષમાંથી દાહોદના હિન્દુઓ મુક્ત થઈ જાય એવું હું ઈચ્છું છું.

મુસલમાન ભાઈઓ

અહીં હું મુસલમાન ભાઈઓને પણ જોઉં છું. આપણે બન્ને એક જ છીએ, એકબીજાના મુખદુઃખના સાથી છીએ. આપણને વઢવેડ કરવાની હોય જ નહિ. હિન્દુને મુસલમાન વિના ન ચાલે, મુસલમાનને હિન્દુ વિના ન ચાલે, એ તો આપણે ડગલે ડગલે જોઈએ છીએ. એક-બીજાની સેવા જ કરવાનો ભાવ આપણામાં પેદા થાય તો હિન્દુમુસલમાન વચ્ચે રહેલી ખટારા દૂર થયા વિના રહે જ નહિ. હિન્દુએ મુસલમાન ભાઈઓની લાગણી જાળવવી અને મુસલમાનોએ હિન્દુઓની, એ આપણી અરસપરસની ફરજ છે. આપણા પાંડોશીની આપણે પ્રથમ સેવા કરવી એવી સ્વદેશીની વ્યાખ્યામાં આ બન્ને પ્રશ્નોનો સમાવેશ થઈ શકે છે.

પણ ખરે જોતાં હું આજે પ્રસંગ સમજીને વિષયની બહાર બોલ્યો છું. અત્યારે મારું મુખ્ય કાર્ય તો કાપડને વિષે રહેલ સ્વદેશીનો પ્રચાર કરવો એ જ છે. એ સ્વદેશીનો સંપૂર્ણતાએ અંગીકાર કર્યા વિના આપણે કદી આપણી આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવી શકવાના નથી, આપણી કંગાલિયત દૂર કરી શકવાના નથી. દાહોદમાંથી નૂતનાં કળાકૌશલ્યનો હજી કેવળ લોપ થયો નથી. દાહોદમાં બુદ્ધિશાળી શ્રીપુરુષો છે, કારીગરો છે. અલ્પ પ્રયત્નથી તમે તમારું જોઈવું બધું કાપડ અહીં જ પેદા કરી શકો છો, અને કરશો જ એવી ઉમેદ રાખું છું. સાળવી ભાઈઓની સાથે મેં વાતચીત કરી છે. તેઓએ હાથનું કંતાએલું સૂતર વણી આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. એ પ્રતિજ્ઞાનું તેઓ પાલન કરશે એવો મને ભરોંસો છે. દાહોદની બહેનોએ કંતેલા સૂતરને દાહોદના સાળવીઓ અને વણકરો વણે, દાહોદનાં શ્રીપુરુષો તે જ કાપડ પહેરે એનાથી જીજ્ઞાસું શું સુંદર હોઈ શકે ?

અન્યજનેની સલા

સહવાસનું મુખ

જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ અન્યજનો મને પ્રસંગ થાય છે અને તેઓને ઘર જવાની મને તક મળે છે ત્યારે ત્યારે હું બહુ રાજ થાઉં છું. જે વસ્તુને મારું તેનો અમલ કરવાનો મારો સ્વભાવ પડી ગયો છે, તેથી અન્યજનો સહવાસ અને એમનો સ્પર્શ એ મને તો એક પદાર્થ-પાઠ જેવું થઈ પડે છે. અન્યજને મારી વિનંતિ છે કે તેઓએ ધીરજ રાખવી. ધીમે ધીમે પણ નિઃશયપૂર્વક હિન્દુ વાતાવરણ બદલાવું જાય છે. અસ્પૃશ્યતા એ અધર્મ છે એવું ચુસ્ત

હિન્દુઓને પણ ભાસવા લાગ્યું છે. એટલે એ પાપ લાંબી મુદત નહિ ચાલે એવો સંભવ છે. અન્યજ્ઞેના જે દોષો ગણાય છે તેમાંથી મુક્ત થવાને તેઓ ભારે પ્રયત્ન કરે એમ હું ઈચ્છું છું. ગોધરામાં ધણા અન્યજ્ઞેએ જ્યારે હું ત્યાં હતો ત્યારે દારૂનું વ્યસન છોડવાનો નિમિત્ત કર્યો હતો. મારી ઉમેદ છે કે અહીંના અન્યજ્ઞ ભાઈઓ તેમજ કરો. વણાટકામ ઉત્સાહથી કરશે એવી મારી ઉમેદ છે. તેમ કરવાનું આજે તમે મને વચન આપ્યું છે. તે પ્રમાણે વર્તશો એવી હું આશા રાખું છું. હાથના કાંતેલા સૂતરમાં જરાક મુસ્કેલીઓ છે, તેથી ન ડરતાં ધીરજથી વણા કરશો તો તમારો તેમજ દેશનો સ્વાર્થ સુધરશે એવી મારી ખાત્રી છે. અહીંના જાણીતા વેપારી ભાઈ કેશવલાલ નારણદાસ દેસાઈએ તમને હાથે કાંતેલું સૂતર આપવાનો અદોષસ્ત કર્યો છે. તમારું કાપડ પણ તે જ ભાઈ બરોબર દામ આપીને લઈ લેશે.

મારી આશા

તા. ૧૪-૬-૧૯૧૯

વાઈસરાયનું ભાષણ

નામદાર વાઈસરાયે ધારાસભા ખેલતી વખતે જે ભાષણ આપ્યું તે વિચાર કરવા જેવું છે. સામાન્ય રીતે આવાં ભાષણોમાંથી કંઈક શીખવાનું હોય છે. પણ આમાં શીખવાનું છે તેના કરતાં વિચારવાનું અને વિશેષમાં કાર્ય કરવાનું ધણું છે. તેમના ભાષણના ધણા ભાગમાંના નીચેના ભાગ ઉપર જ હું હાલ તુરત પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચવા ઇચ્છું છું, ને તે નીચે પ્રમાણે છે :— (૧) તુર્કીનો સવાલ, (૨) પંજાબનો અને તેને અંગે કમીશનનો અને ઇન્ડોગ્નિટીનો, (૩) દક્ષિણ આફ્રિકાનો અને (૪) શીજનો.

ભાષણના ૪ મુદ્દા

તુર્કીનો સવાલ

મારે દિલ્લીગીરીપૂર્વક લખવું પડે છે કે વાઈસરાય સાહેબના આખા ભાષણમાં વધારેમાં વધારે નાઉમેદી ઉપજાવે એવો ભાગ એમના તુર્કીના સવાલ વિષેના ભાષણનો છે. દૈનિક પત્રોના પ્રતિનિધિઓ એ ભાષણ વિષે તાર કરતાં જણાવે છે કે વાઈસરાય સાહેબને પોતાનું ભાષણ વાંચતાં પંચાવન મિનિટ લાગી તેમાંથી તેમનાં તુર્કી વિષેનાં વાક્યોનું ઉચ્ચારણ કરવામાં ભાગ્યે એક મિનિટ ગઈ હોય. હું કબજા કરું છું કે એક મિનિટમાંયે ખેલનાર ધણું એટલે ધણું મહત્ત્વનું વાક્ય ઉચ્ચારી શકે છે. પણ વાઈસરાય સાહેબના આ એક મિનિટના ભાષણમાં હું નિરાશા સિવાય કંઈ

એક જ મિનિટ

આલી વકીલાત

જોતો નથી. તેઓ સાહેબ કહે છે, “મુસલમાનોની લાગણી પૂરેપૂરી રીતે ખતાવી શકાય તેવું કરવાને સાર મેં મારાથી જેટલું બન્યું તેટલું કર્યું છે. હિન્દુસ્તાનના મુસલમાનોના વિચાર વડી સરકારની, પાસે મજબૂત બાર દબને આ સરકાર તરફથી રજુ કરવામાં આવ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ આપણા એલચીઓએ સુલેહમંડળની પાસે જાતે તે વિચારો રજુ કરેલા છે. વળી, તેઓના પૂરાવાને વળતર આપવામાં કંઈ એણું ન રહી જન્ય તેમ કરવા સાર ત્રણ નામાંકિત મુસલમાનોને પણ સાથે રાખવામાં આવ્યા હતાં, જેઓને સુલેહના મંડળની આગળ આપણા પ્રતિનિધિઓની સાથે જવાને સાર ચુંટવામાં આવ્યા હતા. હિન્દના મુસલમાનોએ ખાત્રી રાખવી કે તેઓની લાગણી સંપૂર્ણ રીતે રજુ કરવામાં આવી છે.” ધણા મહત્વના સવાલને આ પ્રમાણે નામદાર વાઢસરાયે કારે મુકી દીધો છે. એઓ સાહેબે મુસલમાનની લાગણીઓ પૂરેપૂરી ખતાવવાને સાર તબવીજ કરી તેથી મુસલમાનોને શો સન્તોષ થાય ? એ સવાલને વિષે લાગણી તો મુસલમાનોની જ નહિ પણ તેમના સહોદર હિન્દુ બાઈઓની પણ રહેલી છે. એ પણ વાઢસરાય સાહેબે રજુ કરી હશે એવી આપણે ઉમેદ રાખીએ. પણ તેથીયે શું વળે ? બ્રિટિશ રાજ્યાધિકારીઓએ આ પ્રશ્નને પોતાનો કર્યો છે કે નહિ એ જાણવા જેવું છે. તેઓએ મુસલમાનોની વકીલાત કરી છે એટલું કહીને તેઓ અગણા નથી રહી શકતા. જે લાગણી મુસલમાનોને છે એ જ તેઓને છે કે નહિ ? અને જો એ જ તેઓને હોય તો એવી સ્થિતિમાં તેઓ સુલેહમંડળની પાસે કેવી રીતે વર્તે એ સવાલ છે. ભૂખથી પીડાઈ રહેલા માણસને એની ભૂખના દુઃખને પ્રદર્શિત કરવા સાર પૂરી તક આપવી એ દાઝ્યા ઉપર ડામ દેવા જેવું છે. મુસલમાનો પોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરવાને સાર વકીલો નથી શોધતા. તેઓ એ લાગણીનો અગ્નિ શાંત કરવાને સાર જે પાણી શોધે છે એ બ્રિટિશ રાજ્યાધિકારીઓ આપવાને તૈયાર છે કે નહિ, તે મેળવશે કે નહિ એ મહાપ્રશ્નનો વાઢસરાય સાહેબે કશોયે જવાબ વાળ્યો નથી. આ બાબત ચોકખી કરાવવી એ પ્રજાની ફરજ છે, આગેવાનોની ફરજ છે, મહારાજા બિઠોરની ફરજ છે.

પંજાબ

ભયંકર સિદ્ધાન્ત

આ વિષય ઉપર બોલતાં વાઢસરાય સાહેબે લોકલાગણીનો ખ્યાલ જ નથી કર્યો. જેમ રોલેટ કાયદો પસાર કરવી વખતે લોકલાગણીને કચરાની જેમ કાઢી નાખવામાં આવી તેમ તે વિષે થયેલા આન્દોલનને વિષે એઓ સાહેબે કંઈયે કર્યું છે; અને

એક વિચાર તેઓએ સિદ્ધાન્ત રૂપે મુકેલો છે તેની સામે પ્રજા જરૂર થશે એવી મારી ઉમેદ છે. એ સિદ્ધાન્ત આ છે. વાઘસિરાય સાહેબ બોલ્યા, “આ સભાના સભાસદો કબૂલ કરશે કે આન્દોલનની ધમકીથી પોતે જરૂરની ધારેલી નીતિનો કોઈ સરકાર લાગ કરે જ નહિ.” એનો વિરોધી અને સાચો, પ્રજાતત્ત્વને પોષનારો, રાજપ્રજા બન્નેને ચઠાવનારો સિદ્ધાન્ત તો આ છે: “પ્રજા જેની સામે ભારે આન્દોલન કરે તેવી નીતિનો બધી સરકારે ત્યાગ કરવો જ જોઈએ.” અને તેથી જ હું કહી રહ્યો છું કે જ્યાં સુધી રોલેટ ઍક્ટ હયાત છે, એટલે જ્યાં સુધી સરકાર પ્રજા-મતની સામે પોતાની હકને વળગી રહે છે ત્યાં સુધી વિલાયતથી ગમે તેવા સુન્દર સુધારાઓ આવે તે નિરર્થક છે. એટલે વાઘસિરાય સાહેબે રજુ કરેલા ભયંકર સિદ્ધાન્તને નાબુદ કરાવવા પ્રજાએ મહાપ્રયત્ન કરવો આવશ્યક છે. ઇતિહાસ પણ વાઘસિરાય સાહેબની વિરુદ્ધ છે. મારે પુરાણું દૃષ્ટાન્ત શોધવાની જરૂર નથી. આખું કાલિનાથ રાય, લાલા રાધાકૃષ્ણ વગેરે પંજાબના લોકોની નજરે માનવંતા કેદીઓની સજામાં ઘટાડો થયો તે પ્રજાના આન્દોલનને લખેલો થયો. સરકારે જરૂરી ધારેલી નીતિ તો સજા કરવામાં અને તે બહાલ રાખવામાં જ રહેલી હોવી જોઈએ એવું નહિ માનવાનું આપણી પાસે એક પણ કારણ નથી. જો પંજાબમાંથી લાલા ગોવર્ધનદાસ આવ્યા ન હોત, આખું કાલિનાથ રાય વગેરેની ખપર બહાર ન પડી હોત અને તે ઉપરથી પ્રજાનો અણગમો એક અવાજે જાહેર કરવામાં ન આવ્યો હોત તો સજાઓમાં જો ઘટાડો થયો છે તે કદી ન થાત એવી મારી માન્યતા છે. પણ પ્રજા-મતને વશ થવામાં નામદાર વાઘસિરાય સાહેબ નામોશી છે એમ માનતા જણાય છે. પશ્ચિમમાં તો પ્રજામતને ખુશીથી કે પરાણે અધિકારીવર્ગને નમવું જ પડે છે એવું આપણે નિશાળમાં શીખીએ છીએ અને પશ્ચિમ નરકથી આવતી ખપરોથી જાણીએ છીએ. હિન્દુસ્તાનમાં પ્રજામતને નમવું એ રાજ્યને ઝાંખપ લગાડે એવું છે એમ જો વાઘસિરાય સાહેબ માનતા હોય તો એ મિથ્યા ભ્રમણા છે એવું સહેજે બતાવી શકાય એમ છે. રામચન્દ્રે છૂપી રીતે બતાવવામાં આવેલા પ્રજામતને તાબે થઈને સીતાજીનો ત્યાગ કર્યો તેનાં કવિઓએ વખાણ કર્યો છે અને તેને સાર આજ લગી રામચન્દ્ર પૂજાય છે. જ્યાં સુધી એ રાજનીતિનો હિન્દુસ્તાનમાં પુનરુદ્ધાર ન થાય ત્યાં સુધી પ્રજા શાન્ત અને સુખી ન જ થઈ શકે. જો વાઘસિરાય સાહેબે ઉચ્ચારેલો સિદ્ધાન્ત એ એમનો પોતાનો જ નહિ પણ સરકારનો હોય તો સરકારે તે ફેરવવો જોઈએ અને પ્રજા તે ફેરવાવશે.

આન્દોલનનો પ્રસાવ

ગેરવ્યાજની
દાણપણું

પણ તેઓ સાહેબ એકલો સિદ્ધાન્ત રજુ કરીને શાન્ત ન રહી શક્યા. તેઓ સાહેબ કહે છે કે જેઓએ આન્દોલન કરવાની ધમકી આપી હતી તેઓએ પોતાની “ધમકી ખરી પાડવી એ જરૂરનું ધાર્યું, અને પરિણામે દુઃખદાયક બનાવો બન્યા.” આમ કહીને તેઓ સાહેબ કાણ બન્યા છે; જોકે એમણે જ ઈન્સાફ કરવાને સાર કમીશન નીમ્યું છે. આન્દોલનને પરિણામે ખુનામરૂઠી થઈ કે સરકારની ગંભીર ભૂલોને લીધે થઈ એ તો કમીશને મુકરર કરવાનું છે. છતાં વાઇસરાય સાહેબ કહે છે કે આન્દોલનને પરિણામે દુઃખદાયક બનાવો બન્યા, એ આશ્ચર્યકારક છે.

“ભણેલા અને હોશિયાર માણસો”

મને અન્યાય

વાઇસરાય સાહેબે મને એક અન્યાય કરેલો છે એ પણ મારે કહેવું જોઈએ. અમદાવાદમાં બનેલી બીનાઓને વિષે મેં એપ્રિલ માસમાં જે બાપણ ક્યું હતું તેમાં એમ કહેલું હતું કે જો ભણેલા અને કોઈ હોશિયાર માણસનો અથવા માણસોનો હાથ ન હોત તો જે બીનાઓ અમદાવાદમાં બની તે ન બનત. મારા આ શબ્દો બીજી કોઈ પણ જગ્યાને વિષે નહોતા કહેવાયા એ બાપણ વાંચનાર હરકોઈ પણ પોતાની મેળે જોઈ શકે એમ છે. એ શબ્દોને હું હજી વળગી રહું છું, પણ તેને અમદાવાદની બહાર લાગુ પાડવાનો વાઇસરાય સાહેબને કંઈ પણ અધિકાર ન હતો. એમ છતાં એ શબ્દો એમણે પંજબને વિષે લાગુ પાડ્યા છે. પંજબની સ્થિતિને સાર તો હજીયે મને કશો જાતિઅનુભવ નથી. મેં ત્યાંથી આવેલા કેટલાક કેસોનો અભ્યાસ કર્યો છે તે ઉપરથી તો હું એમ જ જોઈ શકું છું કે ગમે તેટલા ભણેલા અને હોશિયાર માણસ ઉશ્કેરણી કરત તોપણ સર માઇકલ ઓડવાયરે જે ભારે ભૂલો બહાને કે અબજો કરેલી છે તે ન કરી હોત, તો જે ખુનામરૂઠી થઈ તે કદી ન થાત. છટ્ટી એપ્રિલે ન્યારે હિન્દુસ્તાનમાં શહેરોમાં અને નાનાં ગામડાંઓમાં ચારે દિશામાં લોકોએ અપવાસ કર્યો અને હડતાળ પાડી તે વખતે કોઈ દિવસ હિન્દુસ્તાનમાં આપણા જમાનામાં નહિ જોવામાં આવેલો એવો શાન્ત પણ ભવ્ય દેખાવ નજરે આવ્યો. લાખો સ્ત્રીપુરુષોએ આપણે એક પ્રજા છીએ, એકબીજાને દુઃખે દુઃખી છીએ અને એક જ લાગણીથી ઉશ્કેરાયેલા છીએ એમ જગત પાસે સિદ્ધ કરી આપ્યું. પણ ત્યાં લગી કંઈ પણ નોંધ લેવા જેવું અકાર્ય લોકોને હાથે થયું ન હતું. એ છટ્ટીના દેખાવથી પંજબની સરકાર ભાન ભૂલી ગઈ અને સર માઇકલ ઓડવાયરે વિનાકારણ એક પછી એક ઝપાટાબંધ ભૂલો કરી. તેથી લોકો ઉશ્કેરાયા અને તેઓએ પણ ભૂલ કરી. સત્યાગ્રહને કાટલે નહિ, પણ સામાન્ય રીતે પશ્ચિમમાં આજકાલ જે કાટલાં

પંજબની જવાબદારી
કોની ?

સર્વમાન્ય છે તે કાટલાંમાં આ ખીનાઓની તુલના કમીશન કરશે અને ત્યાં લોકોએ જૂલ કરી છે કે નહિ એ સવાલનો નિર્ણય કરવાને બદલે પ્રથમ જૂલ કાણું કરી એનો નિર્ણય થશે.

કમીશન

તે નિર્ણય કરનાર કમીશન નીમાઇ ચુક્યું છે એ ખગર વાઇસરાય સાહેબે તેમના બાપણમાં આપી છે. મેં એવી ટીકા જોઈ છે કે આ કમિટી છે પણ રાયલ કમીશન નથી એ શોચનીય છે અને રાયલ કમીશન નહિ નીમીને કંઈ અન્યાય કર્યો છે. મને લાગે છે કે રાયલ કમીશન અને વાઇસરાય તરફથી નીમાયલી કમિટીમાં ભારે ભેદ નથી. રાયલ કમીશનની નીમણૂક જાહેર રીતે વિલાયતથી થાય અને એ કમીશન પોતાનો રિપોર્ટ પડી સરકારને કરે. આ કમિટીની નીમણૂક જાહેર રીતે હિન્દી સરકારે કરી છે અને તેનો રિપોર્ટ વાઇસરાયને કરવામાં આવશે. એમ છતાં અહીં નીમાયેલા કમીશનના સભાસદોની નીમણૂક હિન્દી વજીરની સંમતિ વિના ન થઈ શકે. આપણે એવો અનુભવ છે કે રાયલ કમીશનો નીમાયાં છે અને એ નિર્ણયક ગયાં છે, અને સ્થાનિક કમિટી નીમાયેલી છે અને તે કમિટીની મારફતે ઇન્સાફ મળી શક્યા છે. એટલે મને તો રાયલ કમીશન અને સ્થાનિક સરકારે નીમેલી કમિટી વચ્ચે ભારે ભેદ જણાતો નથી. તેના સભાસદો કેવા છે એની ઉપર કેટલોક દરજ્જો કમિટીના પરિણામનો આધાર રહેશે. સભાસદોને તપાસતાં, જો કે બધાં નામ આપણે હર્ષપૂર્વક વધાવી લઇએ તેવાં નથી, તોપણ એકંદરે પ્રથમથી જ એક પક્ષ તરફ દોરવામાં ગયેલા અથવા તો સ્વતંત્ર વિચાર ન કરી શકે એવા ન કહી શકાય. લોર્ડ હન્ટર એ પ્રમુખ છે. તેઓ સાહેબ સસ્તનત-વિખ્યાત નથી; તોપણ સ્કોટલેન્ડના સોલિસિટર જનરલ હતા, એટલે સ્વતંત્ર વિચાર બતાવતાં અચકાશે એવો ભય રાખવાનું કારણ નથી. ખીજા સભાસદોને વિષે અભિપ્રાય બાંધવાની આપણી પાસે એક ચાવી છે, અને તે સર ચીમનલાલ સેતલવાડ. એમની નીમણૂકને વિષે આપણે કંઈ ટીકા કરવા જેવું નથી, એટલું જ નહિ પણ જો બધા સભાસદો તેમના જેવા જ હોય તો આપણે એ કમિટીને જરૂર વધાવી લઇએ. સર ચીમનલાલ સેતલવાડ એક પ્રખ્યાત વકીલ છે, એટલું જ નહિ પણ જાહેર જીવનમાં ભાગ લેનારા છે. વળી તેઓ સર ફીરોજશા મહેતા જેવા ધૂરધર અને સ્વતંત્રતાના ઉપાસકના સિધ્ધ, સહાયક અને મિત્ર છે. તેથી આપણે આશા રાખી શકીએ કે તેઓ અદલ ઇન્સાફ કોઇ પણ પક્ષની તરફેણ કર્યા વિના કે કોઇ પક્ષનો ભય રાખ્યા વિના આપશે એટલું જ નહિ પણ ખીજાઓને

રાયલ કમીશન
વિ. કમિટી

સભાસદોની ઓળખ

પંજબના ભાઈઓ
પર આધાર

પોતાની તરફ ખેંચશે. અને જો મુંબઈ તરફથી આમ સ્વતંત્ર અને બાહોશ આગેવાનની પસંદગી કરવામાં આવી છે, તો આપણે એવું અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે બીજાઓની ચુંટણી કરવામાં પણ એવું જ ધોરણ ધણે ભાગે જળવવામાં આવ્યું હશે. સાહેબજીદા મુલતાન અહમદ એ સાહેબજીદા આફતાબ અહમદખાનના ભાઈ છે, જેઓ હાલ ઇન્ડિયા કાઉન્સિલમાં છે. પણ કમિટીના રિપોર્ટનો મુખ્ય આધાર આપણી ઉપર રહેશે—આપણી ઉપર એટલે પંજબના ભાઈઓ ઉપર રહેશે. જે તેઓ નીડરપણે ખરેખરી હકીકત કહેવા નીકળી પડશે અને જો કોઈ પણ હિન્દી પોતાના નીચ સ્વાથને સાડે ખોટી જુબાની આપવા નહિ નીકળી પડે તો આપણે કમિટીના રિપોર્ટને વિશે કંઈ બચ રાખવાનું કારણ નથી. આ કમિટી જોકે પોતાને ખાસ જણાતાં કારણોને સાડે ખાતગી બેઠક રાખી શકે છે, તોપણ સામાન્ય રીતે જાહેર પૂરાવો જ લેશે. એટલે કમિટીનો રિપોર્ટ પૂરાવાની ઉપર જ આપી શકાશે. વળી પંજબમાં થયેલા કેટલાક કેસોમાં એટલે બધો સ્પષ્ટ અન્યાય તરી આવે છે કે તે અભણ પણ જોઈ સમજી શકે છે. એ અન્યાયને વિશે કમિટી બીજો શો અભિપ્રાય આપી શકે? મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે કમિટીના રિપોર્ટ વિશે મને બચ નથી. બચ માત્ર આપણી બરોબર પૂરાવો આપવાની શક્તિ વિશે રહે. પણ નેથીયે હું તો મુક્ત છું, અને વાંચનાર મુક્ત રહે એ હવે હું. માનનીય પંડિત મદનમોહન માલવીયાજી, સંન્યાસી સ્વામીશ્રી બ્રહ્મનંદજી અને બહાદુર પંડિત મોતીલાલ નેહરુ એઓ પૂરાવો એકઠો કરવા વગેરેના કાર્યમાં ખરુસ રોકાયેલા છે ત્યાં પૂરાવો બરોબર ન અપાય એવી ધારતી રાખવાને કારણ હોય જ નહિ. તેથી આપણે ખરું જોતાં કમિટી કેવા પ્રકારની છે તેની ઉપર આપણું ધ્યાન રોકવાને બદલે આપણે કમિટી પાસે કેમ પૂરેપૂરી હકીકત મુકી શકીએ એ ઉપર ધ્યાન દેવાનું છે. કમિટીને સોંપવામાં આવેલા કામમાં પંજબમાં થયેલા ચુકાદા અને થયેલી સજાઓની તપાસ કરવાનો સમાવેશ થાય છે કે નહિ તેનો ચોક્કસ નિર્ણય કરવો એ પણ આપણું કામ છે. જોકે, વાઈસરાય સાહેબના શબ્દોમાં એ વાત આવી જાય છે એમ જણાય છે, છતાં આવા મહત્વના વિષયમાં સંકાતું સ્પષ્ટીકરણ થવું જ જોઈએ. વાંચનારના ધ્યાનમાં હશે કે કમિટી માત્ર પંજબને સાડે નથી, પણ તેમાં મુંબઈ ઇલાકાનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. તેથી આપણે તેને સાડે તૈયારી રાખવી પડશે. કમિટીને શું સત્તા છે તેનો નિર્ણય કરાવવા અને કમિટીની પાસે આપણો કેસ રજુ કરવાની તૈયારી કરવા ઉપર આપણે મુખ્ય ધ્યાન આપવાની જરૂર છે એમ મને તો ખાસ છે.

“ ઇન્ડેમ્નિટી ”

હવે રહી “ ઇન્ડેમ્નિટી. ” “ ઇન્ડેમ્નિટી ” એટલે અધિકારીવર્ગને તેમણે કરેલાં કાર્યો વિષે દીવાની કે ફાળદારી દાવામાંથી મુક્તિ. આવી મુક્તિ આપનાર કોઈ પણ આ ધારાસભામાં લાવવાના છે એમ વાઘસરાય સાહેબે કહ્યું તેની સામે દીક પોકાર ચાલી રહ્યો છે. કેટલાંક મંડળો તરફથી વાઘસરાય સાહેબને તારો પણ પહોંચાડવામાં આવ્યા છે કે મુક્તિ આપનારો કાયદો, ન્યાં સુધી કમિટીનો રિપોર્ટ બહાર ન પડ્યો હોય ત્યાં સુધી ન જ થવો જોઈએ. આવા કાયદાને હું જે પ્રમાણે સમજું છું તે સમજણ વાંચનાર આગળ મુકવા ઇચ્છું છું. માર્શલ લૉની રૂએ અમલદારોએ જે કાર્ય કર્યાં તે કાર્યને સાર તેઓની જાત જવાબદાર ન રહેવી જોઈએ. માર્શલ લૉ વિના અમલદારો સામાન્ય કાયદાની રૂએ જે હુકમો વગેરે કરે છે તેને સાર, તે હુકમો ખોટા ઠરે, પક્ષપાતપણે કે દેવથી અપાયલા ઠરે તોપણ તેઓની ઉપર ફાળદારી કે દીવાની કામ ચાલી શકતું નથી. તેઓની સરકાર તપાસ ચલાવી શકે, તેઓને બરતરફ કરી શકે, પણ તેઓને કોરટની મારફતે જવાબદાર ન કરી શકાય માર્શલ લૉની રૂએ કરેલા કામનો અચાવ હમેશાં પાસ કાયદો પસાર કરીને જ કરવામાં આવે છે, અને એ સિદ્ધાન્ત રૂપે તો સહુ કોઈ સ્વીકારે છે; અને તેથી જ હું કહું છું કે જે મુક્તિનો કાયદો સરકાર હમણાં જ પસાર કરવાને ઇચ્છે તો આપણે બંધ પામવાની જરૂર નથી. તે કાયદો, જે તેની કલમો બરાબર હોય, તો પાસ થવા દેવો જોઈએ. આપણે જે જે અમલદારોએ ગોળીબાર કરવાના ગેરવ્યાજબી હુકમ કર્યા કે જે જજોએ ફાંસીના ખોટા હુકમ કર્યા તે અમલદારો કે જજોને ફાંસીએ ચઢાવવા માગતા નથી. માગીએ તો આપણને તેવી સત્તા મળવાની નથી. તેઓ તો એવી સજ્જથી મુક્ત રહેવાના. પ્રત્યેક રાજ્યસત્તાને આવા રક્ષણની જરૂર હોય છે. ન્યારે આપણે સ્વરાજ્ય ભોગવતા હોઈશું ત્યારે પણ એવી સત્તા તો રહેશે જ. ત્યારના અમલદારો પણ ગંભીર ભૂલો કરશે અને લોકો ઉરકેરાશે, ત્યારે પણ જે હિંદુસ્તાનમાં શુદ્ધ સત્યાગ્રહ વ્યાપક નહિ હોય તો લોકો ખુનામરફી કરશે, માર્શલ લૉ થશે, ગોળીઓ ચાલશે, પછી કમીશન નીમાશે, અને સ્વરાજ્યમાં પણ સત્તાને નીભાવવા ખાતર મુક્તિના કાયદાઓ પસાર કરવામાં આવશે. પણ જેમ ત્યારે તેમ આજે એવા કાયદામાં કેવી કલમો આવે છે તે જોવું રહેશે. તેથી આ કાયદા વિષે પણ હું તો એમ જ કહું કે આપણે મુક્તિનો કાયદો તેના સમય કરતાં વહેલો પાસ કરવાની શરીઆત કરવાને બદલે તે કાયદાની કલમો ઉપર ખૂબ ધ્યાન દેવું એ પૂરેપૂરું જરૂરનું છે. જેમકે, જેણે ગોળીના હુકમ કર્યા તેની

મુક્તિ બલે અપાય

રાજ્યસત્તાને
રક્ષણની જરૂર

કલમો વિષે કાળજી

ઉપર ખુનનું તહોમત કે નુકસાનીનો દાવો ન કરવો એવી કલમ હોય તો આપણે પાસ થવા દઇએ. પણ તેની ઉપર તેના ખાતા તરફથી તે વિષે તપાસ ન ચાલી શકે અથવા તે માણસ તેની ગેરવર્તણૂક અથવા તો કમહોશિયારીને સાફ બરતરફ ન થઈ શકે એવી કલમ હોય તો તેની સામે ખૂબ લડીએ. જે સબજો અથવા તો હુકમો વ્યાજબી કે ગેરવ્યાજબી થયા હોય તે કાયમ રહે અને તેમાં કશોયે ફેરફાર ન થઈ શકે એવી કલમ નાંખવામાં આવે, તો તેની પણ સામે થઈએ. આ તો મેં માત્ર દૃષ્ટાન્તો આપ્યાં. પણ આમ એવા બિલની અયોગ્ય કલમોની સામે થવું એ જ યોગ્ય છે એમ મારો તો નમ્ર અભિપ્રાય છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા

આવ
કરાવ

આ બાબત વાઇસરાય સાહેબે જે કહ્યું એ અસંતોષકારક નહિ ગણાય. હિંદ તરફનો કેસ રજુ કરવા સર બેન્ઝમીન રૉબર્ટ્સનને મોકલવાનાં કરાવ આવકાર-દાયક છે. તેમના જવાથી દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાઓ ઉપર ઉંડી અસર થયા વિના નહિ રહે. દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા તારો સૂચવે છે કે ગોરા વેપારીઓ હજુ તોશન કરી રહ્યા છે, નવો કાયદો થયો તેનો બરાબર અમલ નથી થતો એવી શરિયાત તેઓ કર્યા કરે છે. એટલે હિંદી સરકાર તરફથી એક પ્રતિનિધિ ત્યાં હોય તો તે આવી બાબતમાં ઉપયોગી થઈ પડે. નામદાર વાઇસરાયના આ બાબતના ભાષણનો હું એવા અર્થ કહું છું કે મિ. મૉન્ટેગ્યુએ સૂચવેલા પ્રતિનિધિઓ તો દક્ષિણ આફ્રિકામાં નીમાનારા કમીશનમાં પસંદ કરવામાં આવશે જ. એ પ્રતિનિધિઓ મજબૂત અને સ્વતંત્ર માણસો હશે તો ઘણું સરસ કામ થઈ શકે અને આપણા ભાઈઓની ઉપર થતો ગેરહત્તસાફ ઘણો ઓછો થાય એમાં મને શક નથી.

ફીજી

સંતોષકારક
અબર

ફીજીને વિષે વાઇસરાય સાહેબે જે બબર આપી છે એ તો તદ્દન સંતોષકારક ગણાય, અને આપણે આશા રાખી શકીએ કે આ વર્ષ પૂરું થાય ત્યાર પહેલાં આપણી બહેનો ઉપર થતો અત્યાચારનો પ્રસંગ બંધ થશે અને ગીરમીટીઆઓ બંધન-માંથી છૂટશે. ગીરમીટ બંધ થતાં પણ જે અનીતિ ધર કરી રહેલ છે તે અનીતિ એકાએક નીકળી જશે એવું તો કોઇએ માનવાનું નથી. ગીરમીટ રદ થવાથી આખી પ્રજા ઉપર અને સરકાર ઉપર જે નિરંતર વધતો જતો દોષ ગણાયાં કરે તે દોષમાંથી રાજપ્રજા મુક્ત થશે. થઈ ગયેલાને સાફ તો આપણે જરૂર શરમાવું પડશે.

સત્યાગ્રહ

('સાંજ વર્તમાન' ના પતેલી અંકમાંથી)

સત્યાગ્રહને વિષે આપણામાં તેમજ અંગ્રેજોમાં હજી એટલી બધી ગેરસમજ જોઈ છે કે એને વિષે જોકે હું ઘણું લખી ચુક્યો છું અને બોલી ચુક્યો છું તોપણ પુનરુક્તિનો દોષ આવે તે બ્હોરીનેયે કંઈક કહેવું વાસ્તવિક ગણું છું.

સત્યાગ્રહ શબ્દ અમુક પ્રવૃત્તિને સૂચવવાને સાર દક્ષિણ આફ્રિકામાં નવો યોજવામાં આવ્યો હતો. દક્ષિણ આફ્રિકામાં આપણા ભાઈઓ જે મહાલડત લડી રહ્યા હતા તેને પ્રથમ તો ગુજરાતીમાં પણ સૌ 'પૅસિવ રીઝિસ્ટન્સ'ને નામે ઓળખતા હતા. અંગ્રેજોની એક સભામાં હું એ લડતને વિષે ભાષણ આપતો હતો ત્યાં એ સભાના અંગ્રેજ પ્રમુખે એમ કહ્યું કે: હિંદીઓ બિચારા વોટ વિનાના અને હથિયાર વિનાના હોઈ 'પૅસિવ રીઝિસ્ટન્સ' સિવાય બીજું શું કરી શકે? નબળાંનું હથિયાર તો 'પૅસિવ રીઝિસ્ટન્સ' જ હોય. એ પ્રમુખ મારા મિત્ર હતા. એમણે તો સરળભાવે આવા વિચારો દર્શાવ્યા, પણ હું ઝંખવાણો પડ્યો. મને ખબર હતી કે હિંદી પ્રજા જે યુદ્ધ દક્ષિણ આફ્રિકામાં કરી રહી હતી એ પોતાની નબળાઈને લીધે ન હતું. ઈરાદાપૂર્વક તે પ્રકારનું યુદ્ધ કોમે કબૂલ કર્યું હતું. મારો સમય આવ્યો ત્યારે મેં મારા મિત્રના ઉપલા વિચારો સુધાર્યા અને જણાવ્યું કે દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓના જેવું યુદ્ધ નબળા માણસથી કરાય જ નહિ. જે હિંમતની જરૂર સિપાઈઓને વિષે રહેલી છે તેનાથી વિશેષ હિંમત આ યુદ્ધમાં હું જોઈ રહ્યો હતો.

હું જ્યારે તે લડતને અંગે જ ઈંગ્લેંડ ગયો હતો ત્યારે મેં જોયું કે 'સફ્રેજેટ' ખાઈઓ મકાનો બાળતી હતી, અમલદારોને ચામુક મારતી હતી, અને એવી લડવાની ઢબને પણ પોતે 'પૅસિવ રીઝિસ્ટન્સ' ને નામે ઓળખાવતી હતી અને જનસમાજ એ નામથી એને ઓળખતો હતો. દક્ષિણ આફ્રિકાના યુદ્ધમાં ક્યાંયે આવા હુમલાને અવકાશ ન હતો.

તેથી મેં જોયું કે દક્ષિણ આફ્રિકાની લડતને 'પૅસિવ રીઝિસ્ટન્સ' ને નામે ઓળખાવવામાં બહુ ભય છે. એને સાર અંગ્રેજી શબ્દ પ્રચલિત થઈ શકે એવો તો મને ત્યાં ન જ મળી શક્યો. અંગ્રેજોની ઉપર જણાવી ગયો તે સભામાં મેં આપણી લડતને 'સોલ ફોર્સ' ને નામે ઓળખાવી. પણ એ શબ્દ હર્મેશ લડતને સૂચવવા સાર વાપરવાની મારી હિંમત ન ચાલી. બાહોશ ઈંગ્રેજ મિત્રો પણ 'પૅસિવ રીઝિસ્ટન્સ' શબ્દની અપૂર્ણતા જોઈ શક્યા હતા, પણ મને બીજો શબ્દ આપી ન શક્યા. 'સિવિલ રીઝિસ્ટન્સ' એ શબ્દ એ લડતનો બરાબર સૂચક શબ્દ છે. એ

'પૅસિવ રીઝિસ્ટન્સ'

'સિવિલ રીઝિસ્ટન્સ'

મને થોડા સમય થમાં જ અનાયાસે સૂત્રી આવ્યો, અને તેથી હું ઉમ્મિદમાં તો તેનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છું. જે અર્થ 'સિવિલ ડિસ્ટ્રોબીડિયન્સ' માં સમાયલો છે એના કરતાં વિશાળ અર્થ 'સિવિલ રીઝિસ્ટન્સ' માં આવે છે; છતાં એ સત્યાગ્રહ કરતાં ઓછું સમ્બવનારો શબ્દ છે.

‘સત્યાગ્રહ’

દક્ષિણ આફ્રિકામાં મેં વળી જોયું કે આપણી હાલમાં કેવળ સત્ય અને ન્યાય જ હતાં અને હાલ હાલવાને સાર જે બળનો પ્રયોગ કરવામાં આવતો હતો તે પશુબળ ન હતું પણ આત્મિક બળ હતું. મને તેટલું ઓછું તોપણ એ આત્માને જ લગતું બળ હતું. એ બળનો પ્રયોગ આપણે પશુઓમાં જોઈ શકતા નથી; અને સત્યમાં હમેશાં આત્માનો પ્રભાવ રહેલો છે, તેથી દક્ષિણ આફ્રિકાની હાલને આપણી ભાષાઓમાં સત્યાગ્રહને નામે ઓળખાવવાનું શરૂ કર્યું.

સત્યાગ્રહની
વ્યાપકતા

આમ સત્યાગ્રહ શબ્દનું મૂળ પવિત્રતામાં રહેલું છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહિ ગણાય. હવે આપણે સમજી શકીએ છીએ કે સત્યાગ્રહમાં કેવળ કાયદાનો સવિનય ભંગ નથી. કેટલીક વેળા એવો ભંગ ન કરવામાંયે સત્યાગ્રહ હોઈ શકે. જ્યારે કાયદાનો સવિનય ભંગ કરવો એવી આપણને શરજ જણાય, એવો ભંગ ન કરવાથી આપણા પુરુષાચરને, આપણા આત્માને હીણપત લાગે તે સમયે કાયદાનો સવિનય ભંગ એ જ સત્યાગ્રહ હોઈ શકે. આ પ્રકારનો સત્યાગ્રહ સરકારની સામે જ નહિ પણ સમાજની સામે પણ હોઈ શકે; સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે, આપદીકરા વચ્ચે, મિત્રો વચ્ચે પણ હોઈ શકે. ટૂંકામાં હરકોઈ ક્ષેત્રમાં અને લગભગ હરકોઈ સુધારાને સાર આ ભારે શસ્ત્રનો આપણે ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ. એ શસ્ત્ર પ્રહાર કરનારને અને જેની ઉપર તેના પ્રહાર થાય છે એ બન્નેને પવિત્ર કરનાર છે. તેના સદુપયોગનું પરિણામ કોઈ પણ કાળે વિપરીત હોય જ નહિ. તેમાં હમેશાં સફળતા જ રહેલી છે. સત્યાગ્રહને નામે દુરાગ્રહ થાય અને માઠાં પરિણામો આવે એમાં સત્યાગ્રહનો દોષ ન જ કાંઠી શકાય.

ઉભયને પાવન,
કરનાર

નવો અખતરો

‘આવો સત્યાગ્રહ ધણે ભાગે કુટુંબોમાં જાણ્યે અજાણ્યે ચલાવવામાં આવે છે. એટલે કે દીકરાને આપનો અન્યાય જોવામાં આવે તો દીકરો એ અન્યાયને કબૂલ નહિ કરતાં આપ જે સજા કરે તે આનન્દે ભોગવી લે છે; અને એમ કરતાં છેવટે વિકરાળ આપને પણ વશ કરી તેની પાસેથી ન્યાય મેળવવા સમર્થ થાય છે. પણ આપણે જડતા (Inertness) ના બળને વશ થઈને આ કાયદાનો ઉપયોગ કૌટુંબિક ક્ષેત્રની બહાર કરતાં અચકામચે છીએ. તેથી રાજ્યપ્રકરણી વિષયોમાં અને સામાજિક

વિષયોમાં સત્યાગ્રહ કરવાના અપતરારો મેં નવો માન્યો છે. એ અપતરારો નવો છે એવું ખ્યાન પહેલવહેલું મરફુમ ટોસ્ટોયે પોતાના પત્રમાં ખેંચ્યું હતું.

ઉત્તમ પરિણામ

કેટલાક એમ માને છે કે સત્યાગ્રહ તો માત્ર ક્ષામિક વિષયોમાં જ થઈ શકે. મારો બહોળો અનુભવ એથી ઉલટું સિદ્ધ કરે છે. ખીન્ન વિષયોમાં તેનો પ્રયોગ કરીને આપણે તેમાં ધર્મને દાખલ કરીએ છીએ, અને તેમ કરીને હકીકતમાં વહેલો જળ મેળવીએ છીએ અને અનેક પ્રકારનાં પાપડોમાંથી બચી જઈએ છીએ.

વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિ

મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે સત્યાગ્રહમાં અર્થશાસ્ત્રના બહુ સૂક્ષ્મ નિયમોનું પાલન થાય છે. તેથી હું સત્યાગ્રહને વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિ માનું છું. મેં ઉપર બતાવ્યું તે અર્થમાં સત્યાગ્રહ નવી પ્રવૃત્તિ હોઈને લોકો તેને ન ઝોળખવાથી એનો સ્વીકાર થતાં બલે વિલંબ થાઓ, અને જેમાં ઉત્તમ પરિણામો નીચળવવાનાં હોય તેમાં વિલંબ થાય તેમાં શી નવાઈ છે! પણ જ્યારે સત્યાગ્રહ હિંદુસ્તાનમાં વ્યાપક પ્રવૃત્તિ થશે ત્યારે રાજ્યપ્રકરણી કે સામાજિક સુધારા કરવા સારૂ આપણે અત્યારે ધણો વખત લઈએ છીએ તે સુધારા પ્રમાણમાં ધણા ઓછા સમયમાં કરી શકાશે. રાજ્યપ્રજ્ઞની વચ્ચે આવશ્વાસ અને અન્તર છે તે મટશે અને તેને બદલે વિશ્વાસ અને પ્રેમ જામશે. આમ જ સમાજનાં જુદાં જુદાં અંગોને વિષે કદી શકાય.

સત્ય અને અહિંસા

પ્રજ્ઞમાં આ પ્રવૃત્તિ બહોળા વિસ્તારમાં ફેલાવવા સારૂ એક જ વસ્તુની જરૂર છે. આગ્રેવાનો તેને શુદ્ધ સ્વરૂપે ઝોળખી લે અને તે પ્રજ્ઞની આગળ મુકે તો પ્રજ્ઞ તેને ઝીલી લેવા તૈયાર છે એવી મારી ખાત્રી છે. તેને ઝોળખવાને સારૂ સત્ય અને અહિંસા ઉપર વિશ્વાસ હોવો જોઈએ. સત્યનો અર્થ કરવાની જરૂર નથી. અહિંસાનો હું બહુ સૂક્ષ્મ અર્થ આ સ્થળે માગતો નથી. જેની પાસેથી આપણે ન્યાય ઈચ્છીએ તેની તરફ આપણે વેરભાવ ન રાખવો, તેને મારીને કે કોઈ પણ પ્રકારની ઈજા કરીને તેની પાસેથી કાર્ય ન લેતાં તેની સાથે વિનય વાપરીને, પણ આપણા નિશ્ચયમાં અડગ રહીને, કાર્ય કરવું, એટલો જ અહિંસાનો અર્થ હું આ જગ્યાએ કહું છું, અને એટલી જ અહિંસાની આવા સુધારા કરાવવામાં જરૂરીયાત છે.

સત્યાગ્રહનો અંગીકાર જ્યારે પ્રજ્ઞ કરશે ત્યારે આપણી બધી પ્રવૃત્તિઓ નાખું જ સ્વરૂપ પકડશે. ધણી ધાંધલ, આડંબરયુક્ત બાપણો, ધણી અરજીઓ, ધણા કરાવો અને ધણા પ્રયોગોમાંથી આપણે બચી જઈશું. હું તો પ્રજ્ઞની સામાજિક, આર્થિક અને રાજ્યપ્રકરણી ક્ષતિ જેટલે દરજ્જે સત્યાગ્રહમાં જોઈ શકું છું તેટલે દરજ્જે ખીન્ન ક્ષામાં જોઈ શકતો નથી.

સ્વદેશી

['સાંજ વર્તમાન' ના પતેતી અંકમાંથી]

સ્વદેશી એટલે શું ?

સ્વદેશી એટલે સર્વ હિંદીએ હિંદુસ્તાનમાં પેદા થતી ચીજોનો જ ઉપયોગ કરવો. એમાં આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય રહેલું છે; તેથી સ્વદેશી એટલે આર્થિક સ્વતંત્રતા.

આર્થિક સ્વતંત્રતા વિના સ્વરાજનો કંઈ જ અર્થ નથી; તેથી સ્વદેશી એટલે સ્વરાજ પણ કહેવાય.

પણ હિંદુસ્તાન એવું પાયમાલ બની ગયું છે કે આપણને જરૂર પડતી બધી ચીજો આપણે પેદા નથી કરી શકતા.

તેથી આપણે જે વધુમાં વધુ જરૂરી વસ્તુ હોય તેને વિષે સ્વદેશીનું પાલન કરવું.

આ વસ્તુ કાપડ છે; તેથી હિંદુસ્તાનમાં જ પેદા થતા કાપડનો ઉપયોગ કરવામાં હાલ સ્વદેશીનું પાલન રહ્યું છે.

આ સ્વદેશીધર્મ કંઈ હિંદુને જ સાર નથી કે મુસ્લિમને જ સાર નથી. તેનું પાલન કરવું એ હિંદમાં વસતા હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, ગોરા, કાળા, સ્ત્રી, પુરુષો, બધાની ફરજ છે.

સ્વદેશીની ઉત્પત્તિ કેમ થાય ?

આપણે બધા સ્વદેશી કાપડ જ વાપરવાનું વ્રત લઈને આપણને બાંધી લેઈએ. આપણને જરૂર પડતું કાપડ હિંદમાં બધું બનતું નથી, તેથી તે આપણે પેદા કરીએ.

આપણે બધા ઘનાઢય નથી છતાં આપણે બધાએ કાપડ પેદા કરવું એ આપણી ફરજ છે. એટલે આપણે મિલ ઉપરાંત બીજી રીતે સૂતર અને કાપડ બનાવતાં બાણી લઈએ કે જેથી ગરીબો પણ આ મહાન કાર્યમાં બાગ લઈ શકે. આવું સાધન આપણા પુરાણા રેંટીયા ને સાળો છે.

દરેક સ્ત્રી પોતાના અચૂત વખતમાં સૂતર કાંતવાનો ધર્મ સમજે તો પ્રજાને સૂતર રૂને દામે પડે.

દરેક પુરુષ પોતાના શાળ પડતા સમયમાં તે સૂતર વણે તો પ્રજાને કાપડ રૂને દામે મળે.

સ્ત્રી ને પુરુષ બન્ને ઉપરની બન્ને કળાઓ શીખી શકે છે. કાંતવાનું શીખતાં અડવાડીયું લાગે. વણવાનું શીખતાં આઠ અડવાડીયાં લાગે.

રેડીયો ચાર રૂપીએ મળે. સાળના રૂ. ૨૫ થી રૂ. ૪૦ બેસે. આ બન્ને વસ્તુ સહેલથી આપણા સુતારો બનાવી શકે છે.

જે રૂ મફત ન કાંતી શકે તેને ૪૦ તોલા સૂતર કાંતવાના વધારેમાં વધારે ત્રણ આના મળી શકે. જે સૂતર મફત ન વણી શકે તેને ૨૪ ઇંચ પનાની એક વાર ખાદી વણવાનો ઓછામાં ઓછો એક આનો મળી શકે.

આખી પ્રજા રેડીયા ક્યારે કાંતે ને ક્યારે વણે એવો કાયરતાનો સવાલ કોઈ નહિ ઉઠાવે એમ હૃદયું છું.

વાંચનાર પોતે સૂતર કાંતવાનો કે વણવાનો નિશ્ચય કરશે તો તેણે જેટલું કાંત્યું કે વણ્યું હશે તેટલો લાભ તો તેને અને પ્રજાને થશે જ ગણાય; ને જેવું સૌર્ય કે દેશભિમાન આપણું તેવું બીજાને વિષે આપણે કાં ન માનીયે? ‘આપ બલા તો જગ ભલા,’ તેમજ આપ ઉઘમી તો જગ ઉઘમી.

ચાલુ પ્રવૃત્તિને અંગે ઓછામાં ઓછા બે હજાર રેડીયા હાલ ચાલે છે; ઓછામાં ઓછા બસે વણકરો નવા વણતા થઈ ગયા છે.

લેડી તાતા, લેડી પીટીટ, મીસીસ જામજી પીટીટ, વગેરે બહેનોએ કાંતવાનું શરૂ કર્યું છે કે કરવાનાં છે. હિંદુ બહેનોમાં તો ઘણીએ શાખી લીધું છે. એટલે કોનાં નામ આપી કોને દુભવું?

વાંચનાર! તમે બહેન હો કે ભાઈ, તમારી ફરજ વિચારો.

બહેનો પ્રત્યે

જેમાં હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર રહેલો છે અને જેના વિના હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર ન થઈ શકે એવી ભારે છતાં સાદી વાત તમારી સાથે મારે કરવી છે. પુરુષ પોતાના મૂઢપણાથી સ્ત્રી પ્રત્યેની પોતાની ફરજ ભૂલી જાય, પણ તેથી સ્ત્રી પણ સ્ત્રી પ્રત્યેની ફરજ ભૂલે?

દાહોદથી મને કાગળ મળ્યો છે તેમાં જે ખબર છે તે આપણને બધાંને ચરમ ઉપજવનારી છે. તેમાં ખબરપત્રી લખે છે કે ઢેડોની સ્ત્રીઓ જેને ઘરમાં કંઈ કાંમ નથી મળતું તેઓ બહાર મજૂરી કરવા જાય છે અને ત્યાં તે સ્ત્રીઓની લાજ લૂંટાય છે. આ વાત આ બહેનોના દીન બની ગયેલા પુરુષ સગા જાણે છે, છતાં સાંખી રહ્યા છે. આ કોમને સાફ મેં ઢેડ શબ્દ વાપર્યો છે પણ તેઓ વણકર છે. કેટલાક વણકરો કેમ ઢેડ કહેવાય છે એ હું જાણતો નથી. પણ આવો સ્વચ્છ

શિશુને ખાતર

ધધો હોવા છતાં એ લોકો અસ્પૃશ્ય ગણાય છે એ હંમેશાં માફ રાખ્યું તો કોઈ દહાડો અસ્પૃશ્યતાના દોષમાંથી આપણામાંના કેટલાક મુક્તિ મેળવ્યું. જેમ બીઓ બીજા ધધોને અભાવે મળ્યું એ બંધ છે તેમજ પુરો પણ કરે છે. તેથી જ્યારે તેઓએ જોયું કે હું તેઓને સૂતર આપવા તૈયાર છું ત્યારે તેઓએ એવા પ્રતિજ્ઞા લીધી કે જો તેઓને રોજનું મણુ સૂતર નિયમસર મળી શકે તો તેઓ વણાટ સિવાય બીજો ધધો નહિ જ કરે. મારા ખબરપત્રી અને વધારામાં જણાવે છે કે આ વણકરોએ ઉપર પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી તેનું મુખ્ય કારણ મેં ઉપર જણાવી એ અનીતિ વિષેનું તેમનું જ્ઞાન હતું.

બહેનોની પિડાના

ઉપર પ્રમાણેની અનીતિના દાખલો એક જ નહિ હોય એમ તો તમે ખચીત માની લેશો. ઉમરેકમાં હું હતો ત્યારે મને કહેવામાં આવ્યું હતું કે ત્યાંની ધણી પાછાઓ દાળ વીણીને પોતાના આજીવિકાના સાધનમાં કંઈક ઉમેરો કરે છે. તેઓને વેપારીઓને ત્યાં દાળ લેવા અને દેવા જવું પડે છે ત્યાં અનેક પ્રકારની મરકરીઓ, અનેક પ્રકારના અપશબ્દો તેમને સાંપવા પડે છે. આવું હું આખા હિંદુસ્તાનમાં ભ્રમતાં ચાર વર્ષ થયાં અનેક જગ્યાએ સાંભળી રહ્યો છું. મને એમ માસે છે કે સો વર્ષ પહેલાં જ્યારે આપણી માતાઓ કરોડોની સંખ્યામાં સૂતર કાંતતી હતી ત્યારે આવું નહિ થતું હોય.

રક્ષાનો ઉપાય—
દેવીયા.

તેથી હું ધનિક અને શિક્ષિત બહેનોને ટાળવા કરવા છતાં હું કે જો તમે તમારી ગરીબ બહેનોના શિયળની રક્ષા કરવા છતાં હો તો હાથેથી સૂતર કાંતવાની અને હાથેથી કાપડ વણાવવાની પ્રવૃત્તિમાં આગળ પડતો ભાગ લો. આ સ્થળે બીજા ધધોઓને બદલે આ ધધો પ્રવર્તાવવાનો કેમ આશ્ચર્ય કરે છું તે વિષે બધી દલીલો દેવા છતાં નથી. આટલું જ કહેવું બસ છે કે કાંતવું એ આપણો પુરાતન ખાનદાની ધધો ગણાયો છે અને તેમાં ગણીઓ સુદ્ધાં જોડાયેલી રહેતી. કાંતવાનું કામ શીખવું એ ધણું મહેલું છે. કાંતવાનો સચોટ હરકોઈ સામાન્ય શક્તિવાળો સૂતાર બનાવી શકે છે. અને તે ઉપર કરોડો બહેનો સૂતર કાંતે તોપણ તે હિંદુસ્તાનમાં જ ખપી શકે તેમ છે, અને તે લગભગ અનાજના જેવી જ ઉપયોગી વસ્તુ હોઈ ક્ષણિક પ્રવૃત્તિ ન કહેવાય. એમાં બહુ શારીરિક બળની જરૂર નથી, અને તે કાર્ય ગમે ત્યારે પડતું મુકીને ગમે ત્યારે પાછું શરૂ કરી શકાય છે તેથી એ પુરસદ્દો ધધો પણ કહેવાય છે. જો કેટલીક સમજી બહેનો આ પ્રવૃત્તિ ચલાવે તો મેં ઉપર બતાવ્યા છે તેવા અભાવો

ચતા અટકે. એટલે કે કોઈ બહેનને પોતાને અનુકૂળ ધધાને અભાવે જેમાં પોતાનું સિયળ જરાયે નેખમમાં આવી પડે એવું કામમાં ન જ જવું પડે.

વાંચનાર બહેન! તમે ધનાઢપની સ્ત્રી હશે તોપણ તમે તમારી રૂંક બહેનોના સિયળની રક્ષા કરવા બધાયેલી છો. મેં તમારી પાસે એક ધોરી રસ્તો મુક્યો છે. તેનો તમે આ અઠવાડીયે વિચાર કરશો. એવી ઉમેદ રાખું છું. દરેક બહેન કંઈ રીતે મદદ કરી શકે છે એ હું આવડે અઠવાડીયે બતાવવાની ઉમેદ રાખું છું.

તમારો દીન બન્ધુ વિં

ધોરી રસ્તો

એક થયેલો સંવાદ

[નીચેનો સંવાદ થોડા જ દિવસ પહેલાં જેવો થયો તેવો જ અહીં આપીયે છીયે. વાંચનારને રસ પડે એમ ધોરી કેટલાંક વાક્યો તોડ્યાં છે ને કિંદ દેવીના ચિંતારમાં કંઈક વધારો કર્યો છે. તે સિવાય જેવા સવાલજવાબ થયા તેવા જ આપ્યા છે. સંવાદની કિંમત તેના બનવાપણ્યામાં જ છે. પાત્રોની ઝોળખાણુ ઇરાદાપૂર્વક નથી આપી.]

અ. જય સચ્ચિદાનંદ ! મને ઝોળખ્યો કે ?

ભગવાનું ધારણુ

જ. તમે આ ભગવાં તો ત્યારે નહોતાં ધારણુ કર્યા.

અ. હા, બાપજી, મને એક મહાત્માએ પહેરાવ્યાં ને મેં પહેર્યાં.

જ. તમે વિચાર કર્યોયે ન કર્યો ?

અ. મહાત્મા ઉપર મારી શ્રદ્ધા હતી. હું થોડો, થોડો મર્મનિ વિચાર કરતો, એટલે

મેં બધું કે મહાત્મા કહે છે તેમ કરાય.

જ. તમને ભગવાં પહેરેલાં જોઈ માણસો તમને પૂછે છે કે ?

અ. હા બાપજી, માન તો આવે.

જ. તમે પૂછને ચાલ્યો છો કે ?

અ. ના રે, એવું તો કેમ કહેવાય ? હું તો રામદેવથી ભર્યો છું.

જ. તમે તો બિજા પણ માગો ?

અ. એમ તો ખરું.

જ. બિજાના બદલામાં કંઈ કહો છો ખરા ?

અ. બહુ તો નહિ, પણ કોઈ કોઈ વાર ઉપદેશ આપીયે ખરા.

જ. તમે કંઈ અભ્યાસ કર્યો છે કે ?

અસન્નોષની છાંદગી

અ. થોડો જ તો ખરો. કંઈક પ્રાકૃતમાં શાસ્ત્ર વાંચ્યાં છે.

જ. આમ છાંદગી માળવાથી તમને સંતોષ થાય છે ખરો ?

અ. સંતોષ થાય તો તો શું જોઈયે ? હું તો કાંઈ મારું છું. મારે જે સાફ હોય તે જ જીવાની ઈચ્છા તો બહુ છે. તમે કંઈ રસ્તો બતાવશો ?

જ. ભગવાં ઉતારો એમ કહેવાનું મને બહુ મન થાય છે અને એ રહેલું છે. પણ હવે તો ભગવાં કેમ શોભે એ આપણે વિચારવું વધારે સાફ છે.

અ. એવું થાય તો તો સૌથી સાફ.

જ. તમે હિંદદેવીના ઉપાસક છો એમ તો હું જાણું છું.

અ. એવી ઈચ્છા તો ખરી.

જ. તમે દેવીને જોયાં છે ?

અ. હું ન સમજ્યો.

હિંદ દેવીનો ચિતાર

જ. હિંદ દેવીનો ચિતાર તમારા મનમાં ખડો થાય છે ખરો ?

અ. મેં વિચાર્યું નથી.

જ. હું સ્વયં હું કે દેવીએ જાપાનની સાડી પહેરી છે. તેની પારીસની અતલસની ચાળી ઉપર પારીસની લેસનું મોળીયું છે. તેને કપાળે નાનો પરદેશમાં બનેલો ચાંદલો છે. તેના હાથના કાંડામાં વિશ્વાયતી બંગડી છે. જમણા હાથમાં સોના જેવી ચળકતી બાજરી અને મોતી જેવી નરનાં કુડાં છે. તેના ડાબા હાથમાં સડી રહેલો ધૂળ ચડેલો સૂતરનો ધાગો છે. દેવીનો વર્ણ પાસે પડેલા ઘડના રંગ જેવો છે. દેવીનું મોં વીલું પડી ગયું છે. રોતાં હોય તેવો દેખાવ દે છે. આસપાસ દુકાળીયાં જેવાં તેનાં છાકરાંઓ ખેતરોમાં ધીમે ધીમે કામ કરી રહ્યાં છે. ડાબી બાજુએ રેંદીયા પડ્યા છે તેને ઉઘડ વળગી છે. માળ તૂટી ગયેલી છે. ચમરમાં પડું પડું થઈ રહ્યાં છે. આસપાસ અમારાં બેરાંઓ બેઠાં ઝોલાં ખાય છે. બે ચાર વળુકરો થોડું કાપડ વણી રહ્યાં છે.

અ. દેવીનો ચિતાર તો એવો ખરો.

દેવીનો સદેશ

જ. ત્યારે દેવી તમને કે મને શું કહી રહ્યાં છે એ તમે સમજી શકો ?

અ. આપણે ઉદ્ધમ કરવો એ જ તો.

જ. એ તો છે જ. જે યજ્ઞ (શરીરમહેનત) ન કરે તે ચાર છે એમ ગીતાવાક્ય છે. પણ એથી વિશેષ આપણને દેવી કહેતાં નથી ?

અ. તમે જ કહેશો ?

જ. દેવીના દેખાવ પરથી દેવી આપણને એમ સૂચવતાં લાગે છે કે “મને આ પરદેશી યોષાક્રમાંથી છોડવો. આ બાઈઓ જે ઝોલાં ખાય છે તેને સાફ રેંદીયા સાફ કરો ને તેમને પાછી સૂતર કાંતતી કરો.”

અ. તમારી વાત તો સોનામહોર જેવી લાગે છે.

જ. ત્યારે તમારે ભગવું કેમ રોલે એનો નિકાલ આપણે કરી શકીયે ખરા. અનેક સાધુઓ ભગવું લખે છે. તેઓ દેશ ઉપર બોળે છે એમ તો તમે કબજા કરશો જ.

ભગવાં કેમ રોલે ?

ઝ. એમાં કોઈથી ના પડાય જ નહિ.

જ. ત્યારે તમે સૂતર કાંતતાં ને કપડાં વણતાં શીખી બીજાને તે શીખવી તમારો ને તેઓનો ઉદ્ધાર કરો. તમારો રેડીયો તમારી વતી ઉપદેશ કરશે.

ઝ. મને લાગે છે કે ભગવું ધારણ કરવામાં મેં ઉતાવળ તો કરી છે. મારો દરિદ્રો સારો હતો; પણ હવે હું થોડા જ દહાડામાં કાંતવાવણવાનું તો શીખીશ.

કાંત્યેવર્યે

મૌલાના અબદુલ ખારી સાહેબ

હું કેટલાક વખત પહેલાં લખનાના મૌલાના અબદુલ ખારી સાહેબને ત્યાં મહેમાન-ગતનું માન ભોગવી રહ્યા હતાં. હિન્દુસ્તાનના આ ભાગમાં મુસલમાનો સિવાય આપણે આ મહાન બલા પુરુષને વિષે થોડું જ જાણીયે છીયે. ઇસ્લામના પ્રખ્યાત ધર્મ-ગુરુઓમાં એઓ સાહેબ ઉંચું પદ ભોગવે છે, અને આખા હિન્દુસ્તાનમાં એમના હજારો સાગરીદ છે. એમના નિરભિમાન અને સત્યપૂર્ણ સ્વભાવથી એમના શત્રુઓ પણ જ્યારે તેમને ઓળખવા લાગે છે ત્યારે તેમના મિત્ર થઈ જાય છે.

મી૦ સાહેબની પિજાન

એકબીજાને કામના ઘણા કોમી સવાલોની અમે ચર્ચા કરી તે દરમિયાન મેં એમને કહ્યું: “જેટલે દરજ્જે હું હિન્દુઓનો મત જાણું છું તેટલે દરજ્જે મને ખાતરી છે કે તુર્કીના મુરકેલ મામલામાં મુસલમાનો ન્યાય મેળવવાને જે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે પ્રયત્નમાં હિન્દુઓ પૂરેપૂરી મદદ કરશે. એ સવાલ અઘરો છે, કેમકે તેમાં યુરોપમાં ઉત્પન્ન થતા એટલા બધા ગુંચવાડા છે કે મિત્રરાજ્યો નીતિબળમાં નબળાં પડી જઈ કદાચ તેનો ઇડવો કેવળ ન્યાયદષ્ટિએ જ ન કરે.” તેમણે મને શાંતિ અને દૃઢતાપૂર્વક પણ જરાયે અચકાયા વિના કહ્યું: “જો અમે તમને હિન્દુઓને મદદ ન કરીયે અને ન્યાય ન આપીયે તો હું તો મારા દીની ભાઈઓને સાર તમારી મદદ ઉપર હક ન ધરાવી શકું એટલું જ નહિ, પણ તે લઈ પણ ન શકું.” હું બોલ્યો: “આપ એમ તો ક્ષણભર પણ ન જ માનો કે હું જે બોલ્યો તે બદલો લેવાના ધરાદાથી હતું. તમારા મનમાં ગોરક્ષણનો સવાલ જે અત્યારે રમી રહ્યા છે તેનો આપણે ગુણદોષ ઉપર વિચાર કરીને નિશ્ચય કરી શકીયે. હિન્દુમુસલમાન વચ્ચે ખરી મિત્રતા ન પાકે અને આપણે નિષ્પક્ષપાતપણે ચર્ચા ન કરી શકીયે ત્યાં સુધી તે

ખિલાફત અને ગોરક્ષા-એક સંવાદ

સવાલના ૧૩યાની આપણે રાહ જોઈ શકીયે છીએ.” આ વાક્ય મેં પૂરું કયું કે તુરત બારી સાહેબ વચમાં જ બોલી ઉઠ્યા: “મને માફ કરશો. હું જાણું છું કે તમે અમને વ્યાપારી દૃષ્ટિએ મદદ કરવાનું નથી કહેતા; પણ મદદ કરવા ઇચ્છો છો, કેમકે અમારો સવાલ ન્યાયી છે, અને આપણે બધા એક જ જૂમિનાં સંતાન છીએ. પણ અમારે તમારી તરફ પણ ૧૨જ બળવવી રહેલી છે. જો ઇસ્લામ હમેશાં લીધાં જ કરે અને કાંઈ પણ દે નહિ તો તેનો નાશ થાય. ઇસ્લામનો અર્થ નિમકહલાલી તો છે જ, અમારા ધર્મની ખાનદાની અમને એમ શીખવે છે કે અમારે અમારા પડોશી પ્રત્યે અદલ ઇન્સાફ કરવો જોઈએ. અહીં અમારે તમારી પાસેથી કાંઈક પણ ચાકરી લેવાનો પ્રશ્ન છે. હિન્દુઓ તેમના પ્રત્યેની અમારી વર્તણૂકથી અમારા દીન વિષે વિચાર બાંધશે અને એમ જ હોય. તેથી હું કહું છું કે જો અમે તમારી પાસેથી લઈએ તો અમારે તમને દેવું જ જોઈએ.”

કહ્યું તે કહ્યું

એક નમ્ર દિલના વિદ્વાન અને શાળા ધર્મગુરુ સાથે મારે જે આનંદાશ્ચર્ય પમાડે એવી વાત થઈ તેમાંનો મેં તો એક નાનામાં નાનો ભાગ જ આપ્યો છે. મૌલાના સાહેબે કહ્યું તે કરી બતાવ્યું છે. હું જાણું છું કે તેમણે આ વાત થયા પછી પોતાના મિત્રો અને સાગરીદો વચ્ચે મુનલખાનોએ ગોવધ નહિ કરવો એમ સમજાવ્યાં કર્યાં છે, અને તેમણે એક મહાન પવિત્ર દિવસે હિન્દુઓનો ખ્યાલ રાખેલો છે, અને નીચે પ્રમાણે તાર મને મોકલ્યો છે:—

“હિન્દુમુસલમાન ઐક્યની ખુશાલીમાં આ બકર-ઇદને દિવસે ફિરંગી મંહાલમાં ગોવધ નહિ કરવામાં આવે.
—અબદુલ ખાલી”

તેનો જવાબ જે મેં મોકલ્યો તે અહીં ઉતારું છું:

“આપના મોટા ત્યાગથી હું બહુ રાજ થયો છું. આપને હદ મુબારક ઈશ્કું છું.”

આપણે બધા હિન્દુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી, ચાહુદી વગેરે જુદી જુદી કોમનામાં મૌલાના સાહેબના જેવી જ ઉદારતા, ન્યાયદૃષ્ટિ અને દીર્ઘદૃષ્ટિ હોય તે કહેવું સાઈ? દુનીયા તેથી વધારે સારી જ થાય.

સંચા વિરુદ્ધ સ્વદેશી (?)

મુખ્યથી એક ચર્ચાપત્રી લખે છે કે:

સ્વદેશીમાં સંચા

“સંચાઓ કે જેના ઉપયોગથી દેશોની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે છે તે સંચા વિરુદ્ધ આપનો મત હશે? મીલ વગેરે મેલીને રેડીયાથી કંઈ વિરોધ લાભ ક્યાં થાય પણ સમાયેલ હશે? શુદ્ધ સ્વદેશી પ્રત હાથથી જ (સંચાથી નહિ) બનાવેલ માલ

વાપરવાથી જ કેમ લેખાણું હશે ? સ્વદેશી વ્રત અને સંચાઓને બનવું નથી ? કેઈ માત્ર સ્વદેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા માટે જ અત્યાર સુધી વિદેશમાં બંદેલ સંચાઓ અને તેમ કરે અને પછી તેમાં સુધારાવધારો કરવા ચાલ કરે તો તે દેશ પ્રત્યે ફરજ બંધવતો નહિ કહેવાય ?”

આ શંકા ધણીને થયાં કરે છે એમ મેં જોયું છે. એનો જવાબ છટોછવાયો મેં આપ્યો. પણ છે. શુદ્ધ સ્વદેશીને અને સંચાને જરાયે વિરોધ નથી. સ્વદેશી ચળવળ માત્ર પરદેશમાં પેદા થયેલા અને પરદેશમાં પેદા થતા કાપડનો ત્યાગ કરવાને સાર ઉત્પન્ન થયેલી છે. મીલનું કાપડ પહેરવામાં બાધ ગણાયેલો નથી. પણ હું પોતે મીલમાં બનેલું કાપડ પહેરતો નથી ને સ્વદેશી વ્રતની ઉપરની સમજણમાં મેં અવશ્ય સૂચવેલું છે કે હાથથી કંતાયેલું સતર ને હાથથી વણાયેલું કાપડ પહેરવું એ પ્રત્યેક હિંદીનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. હિંદુસ્તાનને સદ્બાજ્યે કદાચ કરોડો માણસ એકી વખતે આ ઉદ્દેશનો અમલ કરે તો મીલોને કદાચ કંઈ ધક્કો પહોંચે એમ અને. પણ જો આખું હિંદુસ્તાન ઉપર પ્રમાણે પવિત્ર નિશ્ચય કરે તો મારી ખાત્રી છે કે મીલના માલીકો પણ તે નિશ્ચયને વધાવી, તેને પવિત્ર ગણી, તેમાં શામેલ થાય.

પણ ધણી વર્ષથી ચાલતી આવેલી ટેવ માણસો એકદમ છોડતા નથી. એટલે દેશમાં બંને પ્રવૃત્તિને સાર અવકાશ છે. બંને મીલો વધે. બંને રેંટીયા વધે અને હાથની સાળો વધે. બંને સંચા તો છે જ. હાથની સાળ એ નાનકડી વીવીંગ મીલ છે. રેંટીયો નાનકડી સ્પિન્નિંગ મીલ છે. ઘેર ઘેર આવી નાળુક મીલ બને તેની સામે કંઈ કહેવાપણું હોય નહિ. એટલું જ નહિ પણ રેંટીયાની અને હાથસાળની પ્રવૃત્તિની દેશને પૂરેપૂરી જરૂરીયાત છે. કેાઠ દેશના ખેડૂતો ખેતી ઉપરાંત બીજા મદદગાર ઉદ્યોગ વિના નબી શકતા નથી. અને હિંદુસ્તાન કે જે કેવળ વરસાદની ઉપર જ નબે છે ત્યાં તો દુષ્કાળને સમયે રેંટીયો અને સાળ કેવળ કામઘેતુ રૂપ જ છે. એટલે ૨૧ કરોડ ખેડૂતોની દૃષ્ટિએ રેંટીયાની અને હાથસાળની પ્રવૃત્તિની ચોજના કરવામાં આવી છે. દેશમાં મીલો કરીને આપણે બધું કાપડ પેદા કરતા શક્યે તોપણ આપણે ખેડૂતોની દિનપ્રતિદિન દુઃખી હાલત થતી મટાડવાને સાર તેમને મદદગાર ધંધો આપવો જ જોઈએ, અને કરોડો માણસ કરી શકે તે કાંતવા વણવાનો જ ધંધો છે.

આમાં સંચાના કે મીલના વિરોધની વાત નથી. દેશની સ્થિતિને શું અનુકૂળ છે તેની જ વાત છે. દેશમાં સંચાઓ બનાવવાની પ્રવૃત્તિનો મને દ્વેષ નથી. સંચાઓમાં સુધારા થાય તેનો પણ દ્વેષ નથી. પણ એ સંચાઓ શું કરશે એ તો હું બહુવાને ધમ્મું. રશિકનના શબ્દમાં એમ પણ પૂછું કે શું એવા સંચા

બંને અવિરોધ

ઘેર ઘેર નાળુક
મીલ

મદદગાર ઉદ્યોગ

સંચાની મારી
કલ્પના

શોધવા છે કે જેથી હજારને બદલે લાખ માણસને એક મિનિટમાં ઉડાવી શકાય તેવી તોપ બનાવાય ? કે એ સંચાથી એવી ભતનાં નાનાં હળ બનાવવાં કે જે વડે કંઈ જમીન સામાન્ય પરિશ્રમથી ઉખેડી શકાય ? અને મારા હાથમાં કાયદો હોય તો હું નાશ કરવાનું યંત્ર બનાવવાની પ્રવૃત્તિને શુન્ય હરાવું અને પ્રત્યેક મનુષ્યને હળવું પડે એવું હળ બનાવવાની પ્રવૃત્તિનું રક્ષણ કરું. મારી ઉમેદ છે કે આમાં ઉપરની શંકાનું પૂરું સમાધાન આવી જશે.

*નહેરખખરો કેમ ન લેવી ?

ઉપરની રા. ખાંડવાળાની ટીકા એ ધણી મિત્રોની છે, તેથી અમે આ પત્રને સ્થાન આપ્યું છે. જે ભય રા. ખાંડવાળાને છે એનું પ્રયોજન નથી. નહેરખખરો પૈસાથી જ લેવાય એવી જમણા હોવાથી ચર્ચાપત્રી એમ માને છે કે સ્વદેશી વસ્તુઓને 'નવજીવન' મારફતે ઉત્તેજન નહિ મળી શકે. જે વસ્તુની દેશને જરૂર છે તે વસ્તુઓ મળવાનાં સ્થાન વગેરેને લગતી માહિતી આપવાને સાફ દ્રવ્યની જરૂર હોય જ નહિ. 'નવજીવન'ની પ્રવૃત્તિ બરોબર અંકાઈ જશે અને તેના કાર્યવાહકો ગોઠવાઈ જશે ત્યારે ખૂણખાંચરેથી પણ હિંદુસ્તાનના ઉદ્યોગોને શોધી—એ શોધવામાં પૈસો ખર્ચવો પડે તો તે ખર્ચોને પણ—અમે તે ઉદ્યોગોની નહેરખખર આપીશું. દ્રવ્ય લઈને જ્યારે નહેરખખર લેવામાં આવે છે ત્યારે નહેરખખરની ભાષાની અથવા તો વસ્તુની પસંદગી કરવી લગભગ અશક્ય છે. જે નહેરખખરો અમારા જોવામાં આવી છે તેમાંની ૯૯ ટકા કેવળ નિર્ચક છે. જેમાંથી વધારેમાં વધારે દ્રવ્ય પેદા થાય છે એવી નહેરખખરો કેવળ દવાઓની હોય છે અને દવાઓની નહેરખખરોમાં જે પાખંડ, કેટલીક વખતે ખિલતસતા વગેરે રહ્યાં છે એ દેશને અત્યંત હાનિકારક છે એવી અમારી માન્યતા છે. દવાની નહેરખખરો વાંચીને તેનો ઉપયોગ કરીને માંદગી નહોતી લીધી છે એવા ધણા મિત્રોને અમે ઓળખીએ છીએ. દવા 'સિવાયની ખીજ વસ્તુઓની નહેરખખરો પણ પ્રભને ધણીવાર છેતરે છે એવું કોણે નથી અતુલ્ય' ? આપણે બહુથી માનીએ છીએ કે નહેરખખરોને આધારે આપણને ઓછે પૈસે વર્તમાનપત્રો મળી શકે છે. પણ જે વસ્તુને વિશે નહેરખખરો આપવામાં આવે છે તે વસ્તુના ખરીદનારા પણ આપણે જ હોઈએ છીએ, અને તેમાં આપણને નહેરખખરોનું ખર્ચ પણ વાળી દેવું પડે છે. ઔષધોની કિંમત ઔષધોમાં નથી, પણ ખાટલી, બુચ, નહેરખખર અને પછી ઔષધ વેચનારના નફામાં છે. એક પૈસાની દવાનો આપણે એક રૂપિયા આપીએ છીએ. નહેરખખરો ન અપાતી હોય તો તે ધરીને અરધો રૂપિયા તો થાય.

નાંધ

ટ્રાન્સવાલના એશિયાવાસી

યથા અઠવાડિયામાં ટ્રાન્સવાલથી જે ખખર મળ્યા છે તે બળતામાં થી હોય છે. ટ્રાન્સવાલની મ્યુનિસિપાલિટીઓ, વેપારીમંડળો, ટ્રેડીંગ યુનિયનો અને બીજી સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓની કૌંઝેસમાં એવો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો છે કે, એશિયાવાસીઓની વિરુદ્ધ પસાર કરવામાં આવેલા ધારાનો દીલો અમલ થાય છે, તે વધારે સખત થવો જોઈએ. તે કૌંઝેસે એશિયાવાસીઓને શહેરી તરીકેના હક આપવાની વિરુદ્ધ પોઝીટીવ હોવાનો છે. વળી, તે કૌંઝેસે સાઉથ આફ્રિકન્સ લીગ અર્થાત્ દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાઓનું મંડળ સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. એ મંડળનો એવો હેતુ છે કે એશિયાવાસીઓના કબજામાં જે સ્થાવર મિલ્કત હાલ છે તે પેટ વ્યાજબી બદલો આપીને તેમના હાથમાંથી તે લઈ લેવી, તેમજ ટ્રાન્સવાલમાં વસતા અને વેપાર કરતા તમામ એશિયાવાસીઓનો ત્યાંથી ધીમે ધીમે પગ યાજવાને કુનેહથી બની શકે તે યોગ્ય ઉપાયો લેવા.

પ્રીટોરિયાથી બીજા તાર પણ ગોરાઓની લાગણી સૂચવે છે. મ્યુનિસિપાલિટી, વેપારીમંડળો ને બીજી સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓ એક ગંભીર સભામાં હાજર થયા હતા, તેમાં ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાવાસીઓનો સવાલ વિચારવામાં આવ્યો હતો. જે આ સવાલ ચાલુ રહે તો દક્ષિણ આફ્રિકાનું ભવિષ્ય ધણું જ ઘેરું થાય એવો ચિંતાર પ્રમુખ સાહેબે આપ્યો હતો. સેનેટર મુનિકની દરખાસ્તથી સભાએ એવો ઠરાવ પસાર કર્યો કે એશિયાવાસીઓના વધતા જતા પગપેસારાથી ટ્રાન્સવાલના ગોરા વતનીઓની આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિ ગંભીર જોખમમાં આવી છે અને તેથી તે સવાલનો નીવેડો લાવવાને તરત જ ધારા તૈયાર કરવાની હિમાયત કરવામાં આવી હતી.

મિ. મોન્ટેગ્યુએ મિ. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીની આગેવાની નીચે મળવા ગયેલા ડેપ્યુટીશનને જે જવાબ આપ્યો હતો તેને વિષે સખત ટીકા કરતાં ‘ ધી કેપ ટાઇમ્સ ’ જણાવે છે કે હિન્દી વજરને ટ્રાન્સવાલના મુશ્કેલ અને બારીક સવાલની પરી માહિતી નથી. તે પત્ર તેમને યાદ દેવડાવે છે કે ટ્રાન્સવાલમાં હાલ પસાર કરવામાં આવેલાં કાયદામાં ટ્રાન્સવાલના તમામ ભાગમાં હિન્દીઓને વેપાર કરતા અટકાવવાનો જે સુધારો મિ. કોલીન્સે રજૂ કર્યો હતો તેની વિરુદ્ધ સરકારે પોતાનું બધું જોર અજમાવ્યું હતું. સામાન્યને હિન્દુસ્તાને જે જે મદદ કરી છે તેની હંચી કદર યુનિયન પાર્ટીમેન્ટને છે એમ વધારે સ્પષ્ટ રીતે મિ. મોન્ટેગ્યુએ જણાવ્યું જોઈતું હતું અને હિન્દીઓના સવાલને ઉકેલવામાં દક્ષિણ આફ્રિકાની સરકારને જે મુશ્કેલીઓ પડે છે તેનો વધારે સમભાવથી ચિંતાર આપવો જોઈતો હતો.

તા. ૨૧-૬-૧૯૧૯

નિરાશા

પંનળના નવા
સુખાના ઉદ્ધાર

“ જ્યારે આપણે પંનળના મામલાનો વિચાર કરીએ ત્યારે આપ નામદારે (વાઈસરાયે) આપેલી ચેતવણી યાદ રાખવાની જરૂર છે. તે ચેતવણી એ હતી કે એપ્રિલમાં બનેલી ખીનાઓને નજીવી ન ગણી કાઢવી. જ્યારે પંનળમાં ગોલમાલ ચાલી રહ્યો હતો ત્યારે પંનળની બહારના માણસો તેનું ગંભીર સ્વરૂપ સમજી શક્યા હતા એમ અને લાગતું નથી; અને હવે ગોલમાલ બંધ થઈ ગયો છે એટલે પંનળમાં અને પંનળ બહાર ઘણા માણસો છે કે જેઓએ પોતાના મનને એમ મનાવી દીધેલું જણાય છે કે પંનળમાં કંઈ ગંભીર મામલો હતો નહિ. જો તોફાન રામાવવાને સાર તાઝીદથી ઉપાયો લેવામાં નહિ આવ્યા હતા, જો તોફાન જરા પણ આગળ વધવા દેવામાં આવ્યું હતા, તો પંનળના અને કદાચ પંનળની બહારના પણ લોકોના જનમાલ અને મુખ્યત્વે કરીને વેપારીવર્ગના જનમાલ ઘણા ભારે જોખમમાં આવી પડત. મામલો ગંભીર હતો એ વિષે શક લાવી શકાય જ નહિ. પંનળના લોકો મોટી આફતમાંથી ઉગરી ગયા છે એ વિષે જરાયે શક નથી. એપ્રિલ માસમાં જેઓએ હુલ્લડને ઉત્તેજન આપ્યું અને જેઓએ હુલ્લડમાં ભાગ લીધો તેઓની ઉપર જે સજા થઈ છે તેને વિષે બહુ કહેવામાં આવ્યું છે. આના જવાબમાં ઘણું કહી શકાય છે. પણ હમણાં તો હું સરકારના ઈરાદા વિષે આ સભાએ સંબંધમાં જે ગેરસમજૂતી થઈ છે તે વિષે થોડું કહીશ. પંનળમાં માર્શલ લૉની રૂએ જે ખાસ અદાલતો નીમવામાં આવી હતી તેના ચુકાદા સંબંધમાં કહેવું જોઈએ કે દરેક કેસમાં તે ચુકાદાઓ આપનાર અનુભવી અમલદારો હતા અને દરેક વખતે તેઓએ ચુકાદા એકમતે આપ્યા હતા. બહારથી જ જણાઈ આવતી અને જેને વિષે શંકા ન હોય તે શકાય એવી બૂલ માલમ પડે ત્યારે જ અમલી સત્તા વચમાં પડી એ બૂલ સુધારી શકે; અને જોકે મેં ઘણા કેસો તપાસ્યા છે, તોપણ મારા જોવામાં એક પણ કેસ નથી આવ્યો કે જેમાં મજકુર કેટ્ટોના ચુકાદાની સાથે હું મુખ્યપણે મળી શક્યો નથી. શિક્ષાઓને વિષે જુદી જ સ્થિતિ છે. ઘણા કેસોમાં તો સખતમાં સખત સજા આપવાને કોર્ટ બંધાયેલી હતી. ખીલ કેસોમાં જે જે માણસોની સામે કેસ ચલાવવામાં આવ્યા હતા તેઓએ તેમનાં કાર્યોથી દેશને કેટલો જોખમમાં નાંખી દીધો હતો એનો ચિતાર જજોની પાસે ખડો હતો, અને તેથી સજા કરતી વખતે તેઓ વ્યાજબી રીતે (કેદી સામે) દોરવાયા હતા. આવા કેસોમાં સરકાર હવે ઉદાર દિલ કરી શકે છે, અને ગુન્હા અટકાવવાનો સભાઓમાં જે ગુણ છે તે ગુણને બાધ ન આવે તેવી રીતે સજામાં સરકાર ઘટાડો કરી શકે છે. મારી આગળના નામાંકિત અમલદારે (સર માઈકલ ઓડવાયરે) આ ધોરણે ૧૯૧૫ ના ગદરના તોફાનીઓ ઉપર થયેલી સજામાં ઘટાડો કર્યો હતો અને એપ્રિલના તોફાનને અંતે થયેલી સજામાં પણ તેમનાથી થઈ શક્યો તેટલો ઘટાડો તેઓ કરતા ગયા હતા. કેટલે દરજ્જે અને કયે વખતે તેઓ બધી સભાઓની તપાસ કરતા એ તો હું નથી કહી શકતો; પણ મારી ખાતરી છે કે યોગ્ય વખતે

તેઓ સાહેબ પણ મજબૂર સભાઓની ફરી તપાસ કરત. શાન્તિ થયા પછી ઘણી સભાઓમાં ચર્ચા કરવાનું મારાથી બની શક્યું છે; પણ હું બહુ ધું કે તેમ કરવામાં મેં બહુ એળમ પડેલી લીધું છે. સભાઓમાં ઘટાડો કરીને સરકારે બતાવી આપ્યું છે કે જુલમ કરવાનો કે આર વાજવાનો સરકારનો ઇરાદો ન હતો. આ ઘટાડાથી લોકોની દુખાયેલી લાગણીને પણ કંઈક શાન્તિ મળી છે. એ ઘટાડો એવી ઉમેદથી કરવામાં આવ્યો છે કે રાજપ્રજા વચ્ચે એપ્રિલ માસમાં જે અંતરાય પડી ગયો હતો તે અંતરાય ટળીને પાછા બનને એક થઈ જાય; અને હું ધારું છું કે આ આશામાં અમે નિષ્ફળ નાહ થઈએ. પણ કદાચિત્ નિષ્ફળ થયા, તો સરકારે કાળજીપૂર્વક મહેનત નથી કરી તેને લીધે તે નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થઈ છે એમ તો નહિ કહી શકાય. ”

ઉપરના વિચારો કાના છે એ દૈનિક વર્તમાનપત્રો વાંચનાર ઓળખી ગયા હશે. એ ઉદ્દગારો પ્રજાએ બરોબર સમજવા જોઈએ તેથી અમે લગભગ શબ્દે શબ્દ અને વાક્યે વાક્યનો તરજુમો આપ્યો છે. થોડાં જ વાક્યો કે જેનો સંબંધ બીજાંઓની સાથે નથી અને જે મુકી દેતાં બોલનારને અન્યાય નથી થતો તેવાં જ વાક્યો અમે નકામી જગ્યા નહિ રોકવાના ઇરાદાથી મુકી દીધાં છે. આ ઉદ્દગારો પંચબના લે. ગવર્નર સર એડવર્ડ મેક્લેગનના છે, અને માનનીય પંડિત મદનમોહન માલવીયાજીના એક હરાવના રદીયા તરીકે કાઢવામાં આવ્યા છે.

આ ઉદ્દગારો બતાવે છે કે સર માઈકલ ઓડવાયરની કારકીર્દીનો નવા નાયબ સૂબા પૂરો બચાવ કરવા ઇચ્છે છે. જે સભાઓ થઈ છે એ બાજબી થઈ છે એમ તેઓ સાહેબ માને છે અને જે ચુકાદા અપાયા છે તે બરોબર છે એમ પણ માને છે. સભામાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે તે દયાને ખાતર અને રાજપ્રજા વચ્ચે એકતા કરવાના ઇરાદાથી કર્યો છે. મારે કહેવું જોઈએ કે હું આ ઘટાડામાં દયા જોતો નથી, ન્યાય જોતો નથી, અને ઉપરના ઉદ્દગારોમાં સરકારી વલણમાં ફેરફાર પણ નથી જોતો. રાજપ્રજાના મન વચ્ચે હું મોટો ભેદ જોઈ રહ્યો છું. આધિકારીવર્ગની મુક્તિ હું સહન કરી શકું છું. કમીશન જેવું નીમાયું છે તેથી હું ચલાવી શકું છું. પણ ઉપરના વિચારો જે વલણ સૂચવે છે એ મને અસહ્ય છે, અને પ્રજાને અસહ્ય થાયો એમ હું ઇચ્છું છું; કેમકે તેવા વલણમાં હું બંનેની પડતી જોઉં છું, બંને વચ્ચે અવિશ્વાસ અને અંતરાયનાં કારણો વધતાં જોઉં છું.

અણબધાયેલું
વલણ

જો સરકાર એમ ધારે છે કે તેમના તરફથી કશીયે ભૂલ થઈ નથી, ભૂલ તો બધી પ્રજાવગની જ છે, તો કમીશનની શી જરૂર છે ? કમીશન શી તપાસ કરશે ? સરકાર તરફ અને પ્રજાની સામે ચુકાદો બે મુખ્ય પુરુષો આપી ચુક્યા—

પછી કમીશન શી
મટિ ?

પ્રજનો કેસ

વાઇસરાય સાહેબ ને પંજબના સુબા સાહેબ. જે સરકાર એમ માનતી હોય કે કમી-શનની ૧૨જ અમલદારોનાં કાર્યોને માત્ર ઘોળવાની છે, તો તે કમીશન આપણને ત્યાંન્ય હોવું જોઈએ. પ્રજા તરફનો કેસ આ છે: સર માઇકેલ ઓડવાયર સુબા તરીકે નાલાયક નીવડ્યા છે. પંજબમાં જે અશાન્તિ થઈ તેનું કારણ તેઓ સાહેબની તે પહેલાંની કારકીર્દી હતી. જે તેઓએ ડૉ. ફિચર અને સત્યપાલની સામે અન્યાયી હુકમો નહિ કાઢ્યા હતા, મને દિલ્હી જતો નહિ અટકાવ્યો હતા તો અશાન્તિ ઉપર સ્વરૂપ નહિ પડતો. ત્યારપછી પણ જે ગોળીના બહારો નહિ ચલાવ્યા હતા, તો જે ભૂલો લોકોએ કરી તે કદી નહિ થાત. લોકોના ભયંકર આવેશો ઉરકેરવામાં સર માઇકેલ ઓડવા-યરના હુકમો સ્પષ્ટ રીતે કારણભૂત થઈ પડ્યા.

સરકાર આરોપીના પીંજરામાં

હું નથી કહેતો કે લોકો તરફનો આ કેસ બરાબર છે. તેમાં ભલે અતિશ-યોક્તિ હોય, ભલે તે તદ્દન ખોટો હોય. પણ સરકાર કે જે આરોપીના પીંજરામાં છે, જેની સામે ઉપરના આક્ષેપો કરવામાં આવે છે, તે પોતે કેવળ ઇન્કાર કરીને મુક્ત થઈ શકતી નથી. ઉપરના આરોપોનો નિર્ણય કરવો એ કમીશનનું એક મોટું કાર્ય છે. લોકમત તો એ કમીશનથી સંતુષ્ટ નથી. પણ જે સરકારે પોતાના કાર્યને વિશે નિશ્ચય કરી જ લીધો છે તો પછી કમીશનની જરૂર જ રહેતી નથી. અથવા કમીશન નીમીને તેની ઉપર પ્રજાવિરોધી ભાવણો કરીને કેમ આજથી જ ખોટી અસર ઉત્પન્ન કરે છે? સરકારની ૧૨જ પોતે એપ્રિલના બનાવો વિશે ચૂપ રહીને પોતાની પાસે જે પુરાવો હોય તે રજૂ કરીને, અને પ્રજાને તેનો પુરાવો આપવામાં સફાય કરીને કમીશનને મદદ કરવાની છે.

બળતામાં ધી

સર એડવર્ડ મેકલેગને તો પોતાના ભાવણથી એમ જ બતાવી આપ્યું છે કે આમ કાલીનાથ રાય, લાલા હરહીસન લાલ, ડૉ. સત્યપાલ વગેરે ગુન્હેગાર તો હતા જ. આમ કહીને તેમણે પ્રજાની લાગણીને જખમી કરી છે; તેમણે બળતામાં ધી હોમ્યું છે; પ્રજાને શાન્ત કરવાનો દાવો કરી અશાન્ત કરી છે.

દય નહિ, શુદ્ધ ન્યાય

પ્રજા નથી માગતી કે સરકાર દયા કરે. લાલા હરહીસન લાલ ઇત્યાદિએ જે ગુન્હે કર્યો હોય તો તેઓ દયાને પાત્ર નથી; તેઓ માત્ર સજાને પાત્ર છે. જે તેમણે ગુન્હે ન કર્યો હોય તો તેઓને શુદ્ધ ન્યાય મળવો જોઈએ.

પ્રજાની ૧૨જ-ગુસ્સાનો ને ગફલતનો ત્યાગ

પ્રજાની ૧૨જ સ્પષ્ટ છે. જે પ્રજા ન્યાય મેળવવા સમર્થ ન હોય તો પ્રજા જવાબદાર રાજ્યસત્તા મેળવવા લાયક નથી. જે પ્રજા ન્યાય મેળવવા સમર્થ બનવા ઇચ્છતી હોય તો પ્રજાએ ઉરકેરાયા વિના શાન્તિથી પણ દૃઢતાપૂર્વક કાર્ય લેવું

જોઈશે. જેની પાસેથી પ્રજા ન્યાય ધૃષ્ટિ છે તેણે ન્યાય આપવા તત્પર રહેવું જોઈશે. આપણો કેસ મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે એટલેા સરસ છે કે તેને વિશેષણના આડંબરની જરૂર નથી. તે જો બગડે તો કેવળ આપણા ગુસ્સાથી અથવા તો આપણી ગણતથી બગડશે. ક્રોધથી સંમોહ પેદા થાય છે, સંમોહથી સ્મૃતિભ્રંશ થાય છે, અને સ્મૃતિભ્રંશથી (સ્મરણશક્તિના નાશથી) બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, અને બુદ્ધિના નાશથી મનુષ્યનો સર્વથા નાશ થાય છે: આ શાસ્ત્રવાક્ય પ્રજા ગોખી રાખે એમ હું ધૃષ્ટિ હું.

આપણે શાન્તિથી શું કરી શકીએ ? ડેકડેકાણે સભા ભરી વાઘસરાય સાહેબ અને પંજાબની સરકારનાં ભાષણો તરફ આપણે આપણો અણુગમેા ખતાવીએ. જે સરકાર ન્યાયપુર:સર ન વર્તે તો કમીશન પાસે પૂરાવો આપવાનું પણ બંધ રાખીએ. પંજાબમાં અને બીજી જગ્યાએ આપણે જે ભૂલથાપો ખાધી તેમાંથી આપણે હવે પછી મુક્ત રહીએ. સરકારનાં કાર્યોથી આપણને ચીડાવાનાં હજીયે ઘણાં કારણો મળશે. ચીડાઈ જવાને બદલે આપણે ગંભીરપણે વિચાર કરીને સરકારને તેમના અન્યાયમાં મદદ કરતા અટકીએ તો આપણે અનિત બનીએ. પ્રજાના સત્યમાં, પ્રજાની દૃઢતામાં અને પ્રજાની સહનશીલતામાં સ્વરાજ્ય રહેલું છે. ન્યાય મેળવવાની આપણી સત્તા એ સ્વરાજ્ય ભોગવવાની આપણી શક્તિનું માપ છે. આટલી શક્તિ પ્રજા ખતાવે તો સર એડવર્ડ મેકલેગન અને વાઘસરાય સાહેબનાં ભાષણોથી ઉપજનારી નિરાશામાંથી આશાનાં કિરણો ઉગી નીકળશે.

સ્વરાજ્યની શક્તિનું માપ

બહેનો પ્રત્યે

ગયે અડવાડીયે મેં કેટલાંક દૃષ્ટાન્તો આપીને ખતાવ્યું કે આપણી ગણતથી કહો, આજસથી કહો કે બેદરકારીથી કહો, પણ ઘણી ગરીબ બહેનો સ્વતંત્ર ધંધાને અભાવે અત્યાચારનો ભોગ થઈ પડે છે. અહીંથી હજારો માઇલ દૂર સેંકડો બહેનો ક્ષીણમાં અત્યાચારનો ભોગ થઈ પડે છે તેથી આપણને કમકમાટી ઉપજે છે એ વાસ્તવિક છે. તેને સાફ આપણે ક્ષીણની સરકાર ઉપર આક્ષેપો મુકીએ છીએ અને હિંદ સરકારને આપણે કહીએ છીએ કે તેમણે ક્ષીણમાં થતા અત્યાચાર બંધ કરવાને સાફ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. આ પણ આપણી ફરજ છે. પણ આપણી નજર આગળ ક્ષીણના કરતાં ઘણી જ વિશેષ સંખ્યામાં આપણી બહેનો પીડાય છે તેનું આપણે શું કરીએ છીએ ? તેને સાફ ઠરાવો કરીને આપણે સરકાર

અત્યાચાર કેમ બંધ કરી શકીએ ?

પાસેથી ન્યાય મેળવવાનો નથી. તેને સાર તો આપણે પોતે યથાશક્તિ કાર્ય કરવાનાં છે. તમારે દરેક બહેને આ અત્યાચાર કેમ મટે તેને સાર ઉપાયો યોજવાના છે. તમને વિચાર કરવામાં, ઉપાયો સુઝાડવામાં મદદ કરવી એ આ પત્રનો હેતુ છે.

આળસ—

વિષયનું પોષક

આપણે ગયે અઠવાડીયે જોયું કે ગરીબ બહેનોનું અને જો મને ખરું પૂછો તો બધી બહેનોનું શિયળ જળવવાને સાર રેંટીયાની વાડ સૌથી સરસમાં સરસ છે. તમે કદાચ કહેશો: ગરીબ બહેનોનું તો જાણ્યું, પણ બીજાઓને રેંટીયાની સાથે શો સંબંધ છે? આપણામાં એક ભારે કહેવત છે, ‘નવરો બેઠો નખોદ કાઢે.’ હું જાતિઅનુભવથી કહી શકું છું કે આળસ એટલે નવરા બેસવું એ વપખેને ઘણી સારી પેઠે પોષે છે. પૈસેટકે સુખી એવી બહેનો પોતાનો વખત વાતોના ચાપડા મારવામાં કે એવી બીજી રીતે નકામો ગાળે તેના કરતાં કંઈક ઉપયોગી ધંધામાં ગાળે તો તેમનું મન, હાથપગ રૂડી રીતે રોકાય, અને રેંટીયો કાંતવાનો ધંધો કરે તો બેવડો ફાયદો થાય. એક બહેન થોડા જ દિવસ થયાં વિધવા થઈ છે. તેને રેંટીયાની પ્રવૃત્તિની ખબર પડી. સારા ધરની એ બાઈ એક વખત સુધી તો બહાર ન જ જઈ શકે. તેથી તેણે સૂતર કાંતવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું છે. છ દહાડામાં લગભગ અચ્છેર સૂતર ઝીણું કાંતીને મોકલી આપ્યું. તેની પવિત્ર આશા તો એવી છે કે પોતાના કુટુંબનાં કપડાં માટે પૂરું થાય એટલું સૂતર ખૂણો છોડે તેના પહેલાં સહેજે કાંતી કાઢશે.

બધો વખત આપો
તો—

પણ હું તો મારા વિષયની બહાર ગયો. ગરીબ બહેનો જે પરવશ થઈ પોતાનું શિયળ છોડે છે તેને કેમ મદદ કરાય, એ વિચાર આપણે તો કરવાનો છે. જો તમે તમારો બધો વખત એ જ કામમાં ગાળી શકો તો તો તમે ગામડાંઓમાં ભટકો, ત્યાં તમારી ગરીબ બહેનો શું કરે છે એ શોધી કાઢો, તેઓને કાંતતાં ન આવડે તો શીખવો, તેઓને રૂની પુણીઓ પૂરી પાડો અને તેઓની પાસેથી સૂતર મેળવી તેની મજૂરી આપો. એ કાર્યને સાર હવે તો મુંબઈની સ્વદેશી સભાએ ઠેકઠેકાણે સગવડ કરવાનું માથે લીધું છે, અને થોડી મુદતમાં ઘણે ઠેકાણે સ્થળો મુકરર થશે. અમદાવાદની સભા તરફથી એવું ખાતું ખોલવામાં આવેલું છે અને ત્યાંથી રૂની પુણી વગેરેની સગવડ થઈ શકે છે.

કાંતવાની ‘કલ્પ’

હું કબૂલ કરું છું કે બધી બહેનો પોતાનો બધો વખત નહિ આપી શકે. જેઓ થોડો જ વખત આપી શકે એવી છે, પોતાનું ગામડું કે શહેર ન છોડી શકે એવી સ્થિતિમાં છે તે બહેનો પોતાના લત્તાની જ કે પોતાના ગામડાની જ સંભાળ રાખી શકે છે. સુખણ બહેનો પોતાનું જ સંભાળીને સતોષ ન માને, પણ પોતાનામાં જે

સારખ હોય તે ખીજને વિષે પણ ધ્વજ છે. એટલે તમારી પડોશણની સ્થિતિ તપાસી તેઓના જીવનમાં તમે ભાગ લો અને તમારા લક્ષ્યાંકમાં કાંતવાનું મંડળ કે કાંતવાની 'કલ્પ' કાઢો, તમારી ઓછા નસીબવાળી બહેનને તમે ટેકો ઘઈ આગળ વધારો.

તમે એટલું પણ ન કરી શકો, ખીજ બહેનોની ઉપર અસર પાડવાની તમારી શક્તિ તમે ન માનતાં હો. અથવા તમને તેટલી ધ્વજ ન હોય તો તમે પોતે કાંતવાનું શીખી, હમેશાં અમુક મુદત લગી કાંતી, ખીજ બહેનોને દાખલા બેસાડી શકો છો, અને તમે પોતે મદત સૂતર કાંતી એટલે દરજ્જે ગરીબ બહેનોને વધારે દ્રવ્ય મળી શકે એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી શકો છો. આવાં કાર્યો કેટલીક બહેનોએ શરૂ કરી દીધાં છે એ તો તમે 'નવજીવન' માં વખતોવખત જોશો. પ્રજાજીવનને પોષનારી, ગરીબોને મદદ કરનારી, હજારો સ્ત્રીઓનાં શિયળને સાચવનારી, હિંદુસ્તાનને સ્થેલાધર્થી આર્થિક સ્વતંત્રતા અપાવનારી. આ મહાન પ્રવૃત્તિમાં તમે તમારી શક્તિ પ્રમાણે કંઈકે પણ ભાગ લો એવી ઉમેદ રાખું છું.

નોંધ

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ

ભારતવર્ષની પુરાણી વિદ્યાપીઠો ઉપરના લેખ તરફ અમે વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. જ્યાં લગી દેશમાં વિદ્યાદાન ચારિત્રવાન શિક્ષકોની મારફતે નહિ થાય, જ્યાં સુધી ગરીબમાં ગરીબ હિંદીને સારામાં સારી વિદ્યા પહોંચી શકે એવી સ્થિતિ નહિ હોય, જ્યાં સુધી વિદ્યા અને ધર્મનો સંપૂર્ણ સંગમ નહિ થયો હોય, જ્યાં સુધી વિદ્યાને હિંદની પરિસ્થિતિની સાથે સંબંધ નહિ જોડાયો હોય, જ્યાં સુધી પરભાષાની મારફતે શિક્ષણ આપી બાળકો અને જુવાનોનાં મનની ઉપર અસર બોળે પડે છે તે દૂર કરવામાં નહિ આવ્યો હોય, ત્યાં સુધી પ્રજાજીવન કદી ઉજળવાનું નથી એ નિઃશંક છે.

શિક્ષણ અને પ્રજાજીવન

શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ તે તે પ્રાંતની ભાષા મારફતે અપાવું જોઈએ. શિક્ષકો ઉચ્ચ કોટિના હોવા જોઈએ. જ્યાં વિદ્યાર્થીને સ્વચ્છ હવાપાણી મળે, શાન્તિ મળે, જ્યાં મકાન અને આસપાસની જમીન આરોગ્યનો પદાર્થપાક આપતી હોય એવી જગ્યાએ શાળા હોવી જોઈએ અને જેમાંથી હિંદુસ્તાનના મુખ્ય ધર્માત્મ અને મુખ્ય ધર્મોત્તુ જ્ઞાન મળી શકે એવી શિક્ષણપદ્ધતિ હોવી જોઈએ. આવી નિશાળનું સંપૂર્ણ ખર્ચ ઉપાડવાનો એક મિત્રે અમને પોતાનો ઈરાદો જણાવ્યો છે. અમદાવાદના બાળકોને પ્રાથમિક શિક્ષણ આ નિશાળમાં મફત આપવું એવો તેમનો ઉદ્દેશ છે. આવી નિશાળો અમદાવાદમાં એક નહિ પણ અનેક થાય એમ અમારા મિત્રની ઈચ્છા છે. અમદાવાદની નજીકમાં જમીન મળી શકે, મકાન થઈ શકે એમ અમે માનીએ

શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ કેવું હોય ?

અમદાવાદમાં એવી પ્રાથમિક શાળા

શિક્ષિતવર્ગને
આમન્ત્રણ

છીયે; પણ સારી કેળવણી પામેલા ચારિત્રવાન શિક્ષકો મેળવવા મુશ્કેલ પડે છે એમ અમે જાણીએ છીએ. ગુજરાતના કેળવણી પામેલા વર્ગને અમે સૂચવવા ઇચ્છીએ છીએ કે તેમણે આ માર્ગ તરફ તેમની દૃષ્ટિ ફેરવવાની જરૂર છે. શિક્ષિતવર્ગ જે આપભોગ મહારાષ્ટ્રમાં કરે છે તેનો ચતુર્થાંશ પણ તે વર્ગ ગુજરાતમાં નથી કરતો. અમારા મિત્રની યોજનામાં પગાર બિલકુલ નહિ આપવા એવું તો ક્યાંયે છે નહિ. પોતાની આજીવિકા મળી શકે એવી સગવડ શિક્ષકને સારૂ મળકુર યોજનામાં રહેલી છે; પણ પોતાની કમાઈની મર્યાદા ન બાંધી શકે એ શિક્ષક આવી શાળામાં આવતપ્રોત ન થઈ શકે. ગુજરાતના કેળવાયેલા વર્ગમાંના કોઈ આવું શિક્ષણ આપવામાં પોતાનો કાળ ગાળવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ વિભાગના મંત્રીને નામે કાંગળ લખી મોકલવા. અને જે યોગ્ય શિક્ષકો મળશે તો થોડા સમયમાં આપણે અમદાવાદમાં આવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ આપનારી શાળા સ્થપાયેલી જોઈશું. આ શાળાનાં બાળકો પોતાને ઘેર રહેશે. માત્ર અભ્યાસને સમયે જ શાળામાં આવશે. તેમજ શિક્ષકોને વિષે સમજી લેવું. સત્યાગ્રહાશ્રમને અંગે ચાલતી રાષ્ટ્રીય શાળાની સાથે અમારા મિત્રની યોજનાને શિક્ષણપદ્ધતિ બંનેમાં એક જ હશે તે સિવાયનો સંબંધ નથી. સત્યાગ્રહાશ્રમને લગતી શાળામાં બાળકોનો સંપૂર્ણ કબજો મેળવી તેઓમાંથી શિક્ષકો ઉત્પન્ન કરવા એ એક ઉદ્દેશ રહ્યો છે. જોનો વિચાર ચાલે છે તે શાળાનો ઉદ્દેશ અમદાવાદનાં બાળકોને માત્ર પ્રાથમિક શિક્ષણ આપવાનો છે.

વેપારીઓની નોકરો પ્રત્યે પ્રેરણ

નોકરોનાં દુઃખ

‘સર્વોદય’ ઉપનામથી લખનાર ચર્ચાપત્રીના કાગળ તરફ અમે વેપારીવર્ગનું લક્ષ્ય બેંચીએ છીએ. અમારા ચર્ચાપત્રી પોતે મુંબઈના સંભાવિત વેપારી છે. મુંબઈના ધણા નોકરોની દુઃખદાયક રાવ અમે ધણીવાર સાંભળી છે. તેઓની પાસેથી વહેલી સવારથી તે રાત્રીના દસ દસ વાગ્યા સુધી કામ લેવામાં આવે છે. પરિણામે તેઓ નથી ધર્મધ્યાન કરી શક્તા, નથી પોતાનું શરીર સાચવી શક્તા અને નથી અભ્યાસને સારૂ વખત બચાવી શક્તા. પ્રવ્રતના નોકરવર્ગની આવી દયામણી સ્થિતિ જ્યાં હોય ત્યાં પ્રવ્રતજીવન ખામીવાળું ગણાય. વેપારી અને નોકર વચ્ચેનો સંબંધ પિતાપુત્રના સંબંધ જેવો અરસપરસ લાગણી અને વફાદારીવાળો હોવો જોઈએ. નોકરની લાગણી અને વફાદારીનું પરિણામ એ હોતું જોઈએ કે નોકર જરૂર પડે પોતાના શેઠને સારૂ પોતાનો વહાલો જીવ બક્ષે, હંમેશાં શેઠ પ્રત્યે પ્રામાણિક રહે. શેઠની વફાદારી કામ લેતાં નોકર ઉપર દયા રાખવામાં, તેના આરોગ્યનું રક્ષણ કરવામાં અને તેની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવામાં રહેલી છે. આવી અરસપરસ ફરજ જ્યાં સમજવામાં આવે ત્યાં પરિણામ ધણું સુંદર જોવામાં આવે. અહીં આપણે ઇંગ્લેન્ડની નક્ક સારી રીતે કરી શકીએ છીએ. સામાન્ય રીતે નોકરોને કામ કરવાના અમુક કલાક જ હોય છે, અને તે એટલા ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે કે જેથી નોકરોને પોતાના ઘરકાર્ય સારૂ, વ્યાયામ સારૂ અને જો તે ધાર્મિક વૃત્તિનો હોય તો ધર્મધ્યાનાદિ સારૂ તેને વખત રહે છે. જો કામ ઇંગ્લેન્ડ શેઠ પોતાના નોકર પાસેથી આઠ કલાકમાં લે છે તેટલું ધણી વેળા આપણા શેઠો પોતાના નોકર પાસેથી સોળ કલાકમાંયે નથી લઈ શક્તા.

શેઠ નોકરનો સંબંધ

અમે શેઠાની આગળ તેમના સ્વાર્થનો પ્રશ્ન મુકવા ઇચ્છીએ છીએ. નોકરોની પાસેથી હસ કલાક, ખાર કલાક કે ચીઠ કલાક કામ લેવામાં તેમને પણ અટવાઈ રહેવું પડે છે. આપણે કંઈ આખો દહીંડો આપણા વેપારનો જ વિચાર કરવાને જન્મ્યા નથી. વેપાર એ એક સાધન છે. તે સાધ્ય બની આપણી ઉપર સવારી કરે છે ત્યારે આપણે ગુલામ બનીએ છીએ. એ દશામાંથી વેળાસર છૂટવું એ વેપારીની ફરજ છે.

૨૧. નાનાલાલ કવિ જે પ્રશ્નનો ઉકેલ પોતાના કિંમતી લેખો વડે કરી રહેલ છે તેને આ વિષય સાથે ગાઢ સંબંધ છે. તેમના કહેવાનું આટલું તાત્પર્ય તો આપણે જાણી ગયા છીએ કે જ્યાં પ્રજાજીવનમાં નિર્દોષ આનંદ મેળવવાનો વખત નથી કે મેળવવાનાં સાધનો નથી ત્યાં પ્રજા ધસાય છે. જેમ મનુષ્યને નિદ્રાની જરૂર છે તેમજ આપારાદિ ચિંતાઓમાંથી મુક્ત રહી ધડીભર બાળકની જેમ વિનોદ કરવાની અને નિશ્ચિંત થવાની પણ જરૂર છે. તેમ થાય તો પ્રજા નિત્ય નવજીવન પામે અને જેમ હંમેશાંનો અકુળોદય આપણને તાજે જ લાગે છે તેમ પ્રજાજીવન પણ જ્યાં નિર્દોષ આનંદો મળવાનાં સાધન અને સમય રહ્યાં છે ત્યાં નિરંતર અને કરમાયેલ દેખાવાને બદલે તેજસ્વી ને પ્રકૃષ્ટિત લાગશે. આ વિચારની અમે શેઠીઆઓને ભેટ કરીએ છીએ, તેમને વિચાર કરવા વીનવીએ છીએ અને 'સર્વોદય'ની સૂચનાનો કોઈ પણ પ્રકારે અમલ કરવા ભલામણ કરીએ છીએ.

શેઠનો સ્વાર્થ

નિર્દોષ આનંદની જરૂર

ક્ષણિક અને સ્થાયી

આખા જગતમાં બે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે. એક ક્ષણિક છે અને ક્ષણિક સુખને સાર જ હોય છે. ડાહ્યા માણસો તેનો ત્યાગ કરે છે અથવા તેને સાર અલ્પ પ્રયાસ કરે છે. બીજી પ્રવૃત્તિ સ્થાયી હોય છે; તેનો કાયર માણસ ત્યાગ કરે છે, કેમકે તેમાં નિરંતર પ્રયત્નની જરૂર પડે છે.

પ્રવૃત્તિના બે પ્રકાર

અત્યારે હિંદુસ્તાનમાં પણ આમ બે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. સરકારના ઝીણા ઝીણા અન્યાયો અને જીલ્લોમોનો વિચાર કરવામાં પ્રજા બહુ રોકાયેલી જોવામાં આવે છે. તેમાં રસ આવે છે, કેમકે થોડા મસાલાદાર શબ્દો વાપરવાનો કે સાંભળવાનો આપણને પ્રસંગ મળે છે. આવી પ્રવૃત્તિમાં બહુ રોકાવાથી પ્રજા ચઢે નહિ પણ પડે. આનો અર્થ એવો નથી કે જીલ્લમની સામે તો એવી બાથ ન લીડવી કે ફરી જીલ્લમ થાય જ નહિ. અહીં કહેવાની મતલબ માત્ર એટલી જ છે કે જીલ્લમની જ વાતોને આપણે પ્રજાજીવનનો મુખ્ય ભાગ નહિ કરી મુકવો. કરોડો માણસોને તેમાં રસ પણ નહિ આવી શકે. જ્યાં જીલ્લમ એ જ મુખ્ય વસ્તુ છે ત્યાં પ્રજા હંમેશાં પોતાના બચાવના કાર્યમાં જ રોકાયેલી રહે છે અને તેવી સ્થિતિમાં પ્રજાની પાસે બીજી પ્રવૃત્તિની વાત કરવી એ પણ ભૂખથી પીડાતાની પાસે ગાયન ગાવા જેવું છે.

હિંદુસ્તાનમાં આપણે એ સ્થિતિને નથી પહોંચ્યા. અંજેન સરકારની રાજ્યનીતિ મિશ્રિત છે. તેમાં ન્યાય છે અને અન્યાય પણ છે. એ રાજ્યનીતિનું બંધારણ તો ન્યાયી જ ગણાય; પણ રાજ્યનીતિનો અમલ કરનારા વખતોવખત ભૂલ ખાય છે તેથી અન્યાય થાય છે અને પ્રજાને તે ભૂલ સુધારવામાં રોકાવું પડે છે. એમ કરવું એ પ્રજાની ફરજ છે.

વર્તમાનપત્રોનું કાર્ય

પણ પ્રબળ સ્થાયી સુખ જેમાં છે એ પ્રવૃત્તિ રોધી તે ચલાવવામાં પ્રબળ મદદ કરવી, પ્રબળ દોરવી એ વર્તમાનપત્રોનું કાર્ય છે. અમારી ખસુસ માન્યતા છે કે એવી સ્થાયી પ્રવૃત્તિમાંની મુખ્ય સ્વદેશીની પ્રવૃત્તિ છે, તેમજ પ્રબળી શુદ્ધ કેળવણીનો માર્ગ રોધવો. ખેડૂતોનું જીવન દરિદ્ર છે તેને શોભાયમાન કરવાના ઉપાયો રોધવા, પ્રબળ અનેક પ્રકારના રોજીથી પીડાય છે તેનાં કારણો અને તેનાં ઔષધ રોધવાં એ છે. આ બધી પ્રવૃત્તિ પ્રબળે ઉચ્ચ માર્ગે લઈ જનારી છે; તેથી વાંચનાર જોશે કે ‘નવજીવન’ને અમે ઉપર જણાવી તેવા પ્રકારની સ્થાયી પ્રવૃત્તિઓમાં વિશેષ રોકશું. જ્યાં સુધી પ્રબળતાં બધાં અંગ ખીલવી ન શકાય ત્યાં સુધી પ્રબળની ખરી ઉત્પત્તિ ન સાંભવે. આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં પ્રબળ રોકાય તો જ શુદ્ધ સ્વરાજ્ય મેળવે અને ભોગવે.

સ્થાયી પ્રવૃત્તિનું
પોષણ

એટલું જોડે અમે જ્યાં જ્યાં અન્યાય જોઈશું ત્યાં ત્યાં બંદોબસ્ત સામે થઈશું અને અમને જે ખરો માર્ગ લાગશે તે માર્ગ સૂચવશું; તોપણ ‘નવજીવન’નાં પાનાં મુખ્યપણે અમે સ્થાયી પ્રવૃત્તિઓને વધારવાના વિચારો કરવામાં રોકશું અને અમારી ઉમેદ છે કે વાચકવર્ગ પણ અમારા આ નિશ્ચયને પસંદ કરશે.

નવજીવન—કલબ

‘નવજીવન’ના ઉદ્દેશો પાર પાડવાને સારૂ અમારે લખાણો કરીને બેસી રહેવું અથવા તો જેઓ ધરાક બને તેને ‘નવજીવન’ મોકલી દેવું એ બસ નથી. ભણેલ કે અભણ શુભરાતી સ્ત્રી કે પુરુષને જ્યાં સુધી ‘નવજીવન’નો સંદેશો ન મળે ત્યાં સુધી અમારું કાર્ય બરાબર થાય છે એમ અમને જણાય જ નહિ. આ મહત્કાર્ય ‘નવજીવન’ના લેખકો અથવા વ્યવસ્થાપકો એકલાથી બની શકે તેમ નથી. તેમાં ‘નવજીવન’નાં ગ્રાહકો અને વાચકોની સંપૂર્ણ મદદની જરૂર છે. ગ્રાહક અથવા વાચક પોતે વાંચીને સંતોષ નહિ માને પણ પોતાના કુટુંબના અભણવર્ગને વાંચી સંભળાવશે એવી અમારી ઉમેદ છે. અમારી સૂચના તો એથી બહુ આગળ વધે છે. અમે જાણીએ છીએ કે એવા ઘણા માણસો છે કે જે અઠવાડિયે એક આનો પણ ન ખરી શકે. તે કરતાં પણ વધારે એવા માણસો છે કે જેઓ વાંચતાં આવડે છતાં દેશમાં શી શી પ્રવૃત્તિ ચાલે છે તે જાણવાને ઉત્સુક નથી, વર્તમાનપત્રો વાંચવા ઈચ્છતા નથી અને જો વાંચે છે તો જે વાંચવામાં જરાયે તસ્દી ન પડે એવું વાંચે છે. આ બંને વર્ગને ‘નવજીવન’નો સંદેશો અમારા ઉત્સાહી વાચકો, જેઓ ‘નવજીવન’ના ઉદ્દેશો પસંદ કરનાર છે તેઓ પહોંચાડી શકે છે. તેવાઓને અમે સૂચવીએ છીએ કે તેમણે ‘નવજીવન’ કલબ કે મંડળીઓ કાઢવી. તેનો માત્ર એક ટૂંકો હેતુ રાખવો. તે મંડળી અમુક દિવસે, અમુક વખતે, અમુક જગાએ મળે, અથવા તે ઈતિ સુધી ‘નવજીવન’ વાંચી જાય અને તેની ઉપર ચર્ચા કરે. આ કાર્ય ઘણું સહેલું છે, પણ એમાંથી પરિણામો ઘણાં ભારે નીપજવી શકાય છે. તેનું માપ દરેક વાચક જો એક રોજનિશી રાખે તો વર્ષને અંતે કાઢી શકશે. શુદ્ધ વિચારો, શુદ્ધ કાર્યો, શુદ્ધ ભાવોની અસર પ્રબળી ઉપર ઘણી ઉંડી પડે છે. શુદ્ધ ભાવનાઓને આપણે આપણી સહચારિણી બનાવી દઈએ તો તે વડે આપણે આ સંસારનો વિકટ માર્ગ ઘણી સહેલાઈથી કાપી શકીએ.

‘નવજીવન’ એક પણ અયોગ્ય કે નીચ ભાવનાનું, અસત્ય ખબરનું કે અવિવેકી ભાષાનું વાહન નહિ થાય એવો પ્રયત્ન અમે નિરંતર કર્યો જ કરશું; અને તેમાં અમે ભૂલ ન કરીએ તેની ચોક્કસ અમારા વાચકવર્ગને અમે સોંપીએ છીએ. વાચકવર્ગનો અમારી સાથેનો સંબંધ વ્યાપારી નથી પણ ધણો નિકટ અને નીતિમય છે એમ અમે ધારીએ છીએ.

ઠીક કર્યું

થોડા વખત પહેલાં જ્યારે રા. ગાંધીએ ગોધરાની મુલાકાત લીધી હતી ત્યારે તેમની જાણમાં આવેલું કે રજીસ્ટર થયેલાં વાચનાલયોમાં અમુક વર્તમાનપત્રો દાખલા થવા નથી હતા. આમાં કેટલાંક લોકપ્રિય વર્તમાનપત્રોનો પણ સમાવેશ થઈ જતો છે. આ વિષય ‘યંગ ઈન્ડિયા’માં ચર્ચામાં આવેલો હતો અને તે વિષે કેળવણીના વડા અધિકારીની સાથે રા. ગાંધીએ પત્રવ્યવહાર પણ ચલાવેલો. આ પત્રવ્યવહાર ‘યંગ ઈન્ડિયા’માં છપાયો છે અને તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે વર્તમાનપત્રો વિષેનો પ્રતિબંધ રજીસ્ટર થયેલા વાચનાલયોને વિષે દૂર થયો છે. આ ઉહાપણુભર્યા ઠરાવને સાર અમે કેળવણી ખાતાના મુખ્ય અધિકારીને મળારૂઝબાદી આપીએ છીએ.

વાચન લ પરનો
અંકુશ રદ

પ્રવ્રતની આગળ નિર્દોષ સાહિત્ય જ મુકાય એ ખેરાક ઈચ્છવા જેવું છે. જેરભર્યા લખાણોથી પ્રભૂ દૂર રહે એ પણ ઈચ્છવા જેવું છે; પણ આવા સુધારા બળાતકારે નથી થઈ શકતા. પ્રવ્રતના વાચનનો આધાર પ્રવ્રતની કેળવણી ઉપર રહે છે. એટલે પ્રવ્રતનો શોખ અખબારો કે પુસ્તકો વાંચવાના ભારે પ્રતિબંધો કરીને નથી કેળવી શકાતો, તેમજ વફાદારીની કેળવણી અમુક પુસ્તકો કે વર્તમાનપત્રો વાંચવાની બંધી કરીને પ્રવ્રતને નથી આપી શકાતી. જે પ્રવ્રતને હમેશાં ન્યાય મળે છે અને જે પ્રવ્રતના મનને જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તે પ્રવ્રત રહેજે વફાદાર રહે છે. સત્ય ઈં ગુણોની માફક વફાદારી એ સ્વતંત્રપણે પોતાને જ આધારે ટકી શકે એવો ગુણ નથી. વફાદારી કોઈ પણ આમ ટેકા વિના નહીં શકતી નથી. એટલે કોર્વન્ટન સાહેબનું પગલું દરેક રીતે વખાણવા યોગ્ય છે. ખરું જોતાં સરકાર આવાં ઉહાપણુભર્યા પગલાં હમેશાં લેતી જ રહે તો બેવફાઈને અવકાશ જ ન રહે.

વફાદારી કેમ ટકાવાય?

માતા આગળ થતી હિંસા

નવરાત્રિમાં હવનઅષ્ટમીના પવિત્ર દિવસે તથા દશેરાના શુભ દિવસે માતાની આગળ બકરાં વગેરે પશુઓનો ધાતકી રીતે વધ કરવામાં આવે છે તે અટકાવવાની પોતાના જ્ઞાતિ-ભાઈઓને તથા બીજા હિંદુઓને નમ્રતા સાથે પરંતુ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરનારી ચાર પાંચ કવિતાઓ એક બીજા ગૃહસ્થ તરફથી અમને મળી છે. અમે તે કવિતાઓ તો છાપી શકતા નથી. પરંતુ તેમના સ્તુત્ય કામની નોંધ તો લેવી જ જોઈએ. દયાધર્મ માનનારા હિંદુ ભાઈઓ દેવીના ભોગને ખાંડાને જે હિંસા કરે છે તે જેમ અને તેમ જલદી અટકાવવાની દરેક હિંદુ ભાઈની ફરજ છે એમ અમે માનીએ છીએ. મુસલમાન ભાઈઓને ગોવધ બંધ કરવાનું બીનબીએ તો આ હિંસા તો આપણે બંધ કરવી જ જોઈએ.

વિભ. ૨ની રેંટીયાની પ્રવૃત્તિ

બહેનોની પ્રવૃત્તિ

આ વિભાગની પ્રવૃત્તિ તેમજ એવા પ્રકારની બીજી પ્રવૃત્તિ વિષે તે તે બહેનો પાસે મેં જ્યારે લેખોની બિંદા માગી ત્યારે તેમને સંકોચ થયો અને તેમના તરફથી એવો પ્રશ્ન ઉઠ્યો કે આમ તેઓનાં નામ જાહેરમાં આવે એ હું કેમ ઇચ્છી શકું? આજ લગી તેઓનું કાર્ય મેં છપ્પું રહેવા દીધું. મને પણ આવાં કાર્યો જાહેરમાં લાવતાં સંકોચ તો થયો. પણ રેંટીયાનું કામ ચાલી શકે છે, તે લોકપ્રિય છે, તેમાં આર્થિક વગેરે અર્થો સચવાય છે અને તેમાં સંભાવિત કુટુંબોની જીવિયા પણ કામ કરી રહેલી છે એ પ્રભુએ જાણવું આવશ્યક છે એમ પણ મને જણાયું. જે 'નવજીવન' જેવું સાધન ન મળ્યું હોત તો પણ તે તે બહેનોની પ્રવૃત્તિ જાહેર કરવી એવો તો મેં નિશ્ચય કર્યો જ હતો; અને તેથી જ લેડી તાતા, લેડી પિટિટ અને મિસિસ જાહન પિટિટનાં નામ તે બહેનોની પરવાનગી લઈને મેં 'સાંજ વર્તમાન'ના પતેલી અંકમાં જાહેર કર્યાં. ગં. સ્વ. ગંગાબહેનની પ્રવૃત્તિ મારી અલ્પમતિ પ્રમાણે ઘણી મહત્ત્વની છે અને એ પ્રભુએ જાણવી જ જોઈએ. તેમાં તેમણે પોતાનું સર્વસ્વ હોમ્યું છે. જ્યારે પોતાનું કેટલુંક દ્રવ્ય રોકી કૃતેહમંદી મેળવી ત્યારે જ રેંટીયા પ્રવૃત્તિ વધારવાને સાર તેમણે બીજા પૈસાની મદદ માગી અને મેળવી. વિભાગ જેવા નાના ગામમાં આટલી મોટી સૂતર કાંતવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે એ સૂચવે છે કે જે બહેન કામ યાય તો થોડી મુદતમાં ગામેગામ સૂતર કાંતાણું થઈ જાય અને જે વણકરોનો ઉદ્યોગ પડ્યો છે તે પાછા પગબર થઈ જાય. હું ઉમેદ રાખું છું કે ગંગાબહેનની નકલ જે બહેનોને અવકાશ છે તે તે બહેનો કરશે.

* ગં. સ્વ. ગંગાબહેનના લેખ નીચે નોંધ

તા. ૨૮-૯-૧૯૧૯

નડિયાદ—બારેજડીનો દંડ

બૂલનો બચાવ

મા. રા. બ. હરિલાલ દેસાઈએ મુંબઈની ધારાસભામાં નડિયાદમાં વધારાની પોલીસ મુકવા બાબત જે સલાહો પૂછેલા અને તેનો સરકાર તરફથી જે જવાબ મળ્યો એ વિચારવા લાયક છે. તાબેના માણસો સરકારને કેન્દ્રી રીતે આડે રસ્તે દોરી જઈ શકે છે એ આપણે સરકારના જવાબમાંથી જોઈ શકીએ છીએ. વળી એમ પણ જોઈ શકીએ છીએ કે એક ખોટું બીજા ખોટાને કારણે છે. સરકારનું પ્રથમ પગલું ખોટું હતું. કલેક્ટર સાહેબના કાગળથી દોરવાઈ જઈ સરકારે નડિયાદ

બારેજડી ઉપર વધારાની પોલીસ મુકી. સરકારે જોયું કે એ બૂલ થઈ; પણ બૂલ કબૂલ કરવા સરકાર તૈયાર નથી. તેથી બૂલનો કોઈ પણ પ્રકારે ખચાવ કરવો એવી જ સ્થિતિ સરકારની પાસે આવી પડી. એ ખચાવ કરવામાં સરકારને વિશેષ ખોટું કરવું પડ્યું છે કે કેમ તે આપણે તપાસીએ.

૨૧. બ. સાહેબે સવાલો પૂછ્યા તેમાં એવું પણ પૂછ્યું કે તા. ૧૦-૧૧-૧૨ અને ૧૩ એપ્રિલે નડિયાદમાં કંઈ પણ તોશન થયું હતું કે નહિ. આ સૂચક સવાલ હતો અને તે પૂછવામાં ૨૧. બ. સાહેબની મતલબ હતી કે એ તારીખો દરમિયાન નડિયાદમાં તોશન થયું નથી તેથી વધારાની પોલીસ મુકવાનું સરકારને કંઈ કારણ નથી. આવું સરકાર કેમ કબૂલ કરે ? તેથી જવાબ આપવામાં સરકારે અવળો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે અને જવાબમાં એમ જણાવ્યું છે કે તા. ૧૧મીની સવારે અંગ્રેજ નિશાળના હેડમાસ્ટરને અયોગ્ય દબાણનો દેખાવ કરીને નિશાળ બંધ કરવાની ધરજ પાડવાના ઇરાદાથી એક ટોળું એકઠું થયું હતું. સરકારે આમ નિશ્ચયપૂર્વક વાત કરી છે તેથી એ બનેલી જ છે એમ માનવાનું કશુંયે કારણ નથી. આ બાબતની કંઈ પણ જાહેર તપાસ કરીને સરકારે નિર્ણય કર્યો નથી. સરકારે પોતાને મળેલા એકપક્ષી પોલીસ રિપોર્ટ ઉપર આધાર રાખીને ઉપરની હકીકત ધારાસભામાં રજુ કરી છે. જો સરકારે વિવેકબુદ્ધિ વાપરી હોત તો સરકાર કંઈક પણ મર્યાદિત વિશેષણ વાપરીને શંકાપૂર્વક હકીકત રજુ કરત. જો ગ્રંજ તરફથી એકપક્ષી વાત થાય તો સરકાર તેની ટીકા કરવા તૈયાર થાય છે, તો એકપક્ષી વાત ઉપરથી નિર્ણય કરવાનો સરકારને શો અધિકાર હોઈ શકે ? સરકાર અને રૈયત વચ્ચે પણ ઇન્સાફ કરવાને અદાલતો પડી છે, અને પંચ નીમવાના તત્વને પણ ચાલુ રાજ્યનીતિમાં સ્વીકારવામાં આવેલું છે. મેં તપાસ કરી છે અને નડિયાદના જાણીતા ગૃહસ્થો તરફથી મને જુદી જ હકીકત મળેલી છે. તેમની તરફથી કહેવામાં આવે છે કે જોરજુલમથી નિશાળ બંધ કરાવવાના ઇરાદાથી કોઈ ટોળું ગયેલું ન હતું. બીજી નિશાળો તે દિવસે બંધ હોવાથી અંગ્રેજ નિશાળના છોકરાઓ પણ વડા શિક્ષકની સાથે રકઝક કરી રહ્યા હતા. તેમાં શહેરનાં થોડાં માણસો પણ ભળ્યાં હતાં. પણ કોઈ પ્રકારનું અયોગ્ય દબાણ ચલાવ્યું ન હતું.

અવળો માર્ગ

એકપક્ષી હકીકત

હવે સરકારને બીજો જવાબ લખ્યો. તેઓ એમ કહે છે કે આ ટોળામાંના એક આગેવાન જ્યારે પકડાયો હતો ત્યારે તેના ખીસામાં ખુનામરકીને ઉત્તેજન આપનારી એક પત્રિકા જોવામાં આવી હતી કે જેને સારૂ તેને સજા થઈ છે. આ હકીકત વાંચનારને બૂલથાપ ખવડાવે એવી છે. વાંચનાર એમ માને કે

સત્યના વિપર્યાસ

આ 'આગેવાન' પાસે પેલી પત્રિકા ૧૧મી તારીખે જ હતી અને એ તે જ તારીખે પકડાયો હતો. સાબીત થયેલી અને ઉભય પક્ષે માનેલી હકીકત તો આ છે કે તે 'આગેવાન' ૧૧મી તારીખે નહિ પણ ૧૭મી તારીખે પકડાયો હતો અને મજકુર પત્રિકા પણ તેના હાથમાં તે જ તારીખે આવેલી. એટલે સરકારની આ ખીજ હકીકત પણ પ્રજાને ભ્રમણામાં નાંખનારી જોવામાં આવે છે.

હવે ત્રીજી હકીકત તપાસીએ. ૧૨મી એપ્રિલે એક ટોળું એકઠું થયું અને તેને ધરાદો નડિયાદની ડેરી ઉપર હુમલો કરવાનો હતો, પણ તે ટોળાને પોલીસે વીખેરી નાખ્યું હતું, આમ સરકાર તરફથી કહેવાયું છે. મને જે ખબર મળી છે તે એમ બતાવે છે કે એક ટોળું મળ્યું હતું એ સાચી વાત છે, પણ એ ટોળું નિર્દોષયુદ્ધિથી ડેરીના વ્યવસ્થાપકને ડેરી બંધ કરવાનું સમજાવવા ગયું હતું. નડિયાદના આગેવાનોની માગણીથી જ એ ટોળું વીખરાઈ ગયું હતું. પોલીસને એ વીખેરવાનો જરાયે પ્રયત્ન કરવો પડ્યો ન હતો. તેવી જરૂર પણ ન હતી.

પ્રજાની શરમ

ચોથી હકીકત સાચી છે અને તે એ છે કે નડિયાદની બહાર રહેલા રેલ્વેના પાટા ૧૨મી તારીખે ઉખેડી નાંખવામાં આવ્યા હતા. આ ભયંકર કામ હતું, શરમાવા જેવું હતું અને ગુન્હેગારો નથી પકડાયા એ વિશેષ શરમ ઉપજાવનારું છે.

દ્વિઅર્થી હકીકત

હવે પાંચમી હકીકત લઈએ. ૧૩મી તારીખે રેલના પાટાને ઢળ પહોંચી હતી અને તાર કાપવામાં આવ્યા હતા. આ હકીકત દ્વિઅર્થી હોઈ ખોટા ખ્યાલ ઉપજાનારી છે, અને તેથી સરકારની પ્રામાણિકતાને ઝાંખ લગાડનારી છે.

૧૩મીએ કોમકે જગ્યાએ પાટાને નુકસાન પહોંચ્યું અને તાર કપાયા એ વાત સાચી. રા.બ.નો પ્રશ્ન નડિયાદને જ વિષે હતો, તેથી વાંચનાર એમ સમજે કે ૧૩મીની ખીના પણ નડિયાદની સરહદમાં બની હતી. ખરી હકીકત આવી છે કે નડિયાદની સરહદથી સારી પેઢે દૂર પાટાને જોખમ પહોંચ્યું હતું અને તાર કપાયા હતા. આ અકાર્યમાં કોમ પણ નડિયાદનો હાથ હતો એવી સૂચના પણ નથી થયેલી, એમ છતાં સરકાર નડિયાદને વિષે પૂછાયેલા પ્રશ્નના જવાબમાં ૧૩મીની ખીના મુકે છે એ દુઃખદ છે.

સત્તાનો મદ

સરકારની પાસે ભારે સત્તા છે. રાવબહાદુરે એક ખીજે પ્રશ્ન પૂછ્યો તેના જવાબમાં એ સત્તા કેવી છે તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ સરકારે રાવબહાદુરને અને પ્રજાને આપી દીધો છે. નિર્દોષ સવાલનો જવાબ કેટલી બધી સફાઈથી સરકારે આપ્યો છે એ બતાવવા હું એ સવાલજવાબનો અક્ષરશઃ તરજુમો નીચે આપું છું:

સ.—વધારાની પોલીસ નડિયાદમાં રાખી છે તેનો અર્થ શું એમ નથી કે તે પોલીસ ગુન્હા અટકાવવાને સારૂ નહિ પણ સજ્જને ખાતર છે ?

જ.—૧૮૯૯ના મુંબઈ ડિસ્ટ્રિક્ટ પોલીસ કાયદાની ૨૫મી કલમની પેટાકલમ ૧ માનનીય સભાસદે જોઈ લેવી. તે કલમ શા કારણથી પોલીસ રાખી શકાય એ બતાવે છે.

જે અવિવેક વાપર્યા વિના શુદ્ધ ભાષા વાપરી શકાય તો સરકારનો આ જવાબ ઉદ્ધત ગણાય. તેમાં સત્તાનો મદ રહ્યો છે. એ જવાબ ઉડાડ છે, અને ગામડી ભાષામાં એ જવાબનો અર્થ એ થયો કે ‘અમારે કરવું’ તું તે કર્યું; તમારાથી થાય તે કરી લેજો.’

રાજ્યસત્તાના ભારે બળની પાસે એક રંક રાવબહાદુર શું કરી શકે ? સરકારની ફરજ હતી કે તેમણે ચોખ્ખા સવાલનો ચોખ્ખો જવાબ આપવો; અને જે સરકાર ચોખ્ખી રીતે પોતાને બચાવ ન કરી શકે તો સરકારે પોતાની ભૂલ ખેંચી લેવી જોઈતી હતી. હું સૂચવું છું કે એમ સરળભાવે ભૂલ સુધારવામાં જે સત્તા રહેલી છે, જે મરતબો રહેલો છે, તે બિનજવાબદાર મગરૂરી અને ઉડાડ જવાબમાં નથી રહેલાં.

પ્રજ્ઞ આ કિસ્સાને આટલેથી મુકી શકતી નથી. નડિયાદ કે બારેજડીનો દંડ થાય છે એટલો જ સવાલ આમાં નથી રહ્યો. આમાં ઇન્સાફનો, સરકારની રાજ્ય-નીતિનો સવાલ છે. ઇન્સાફ અને રાજ્યનીતિ ચોખ્ખાં રાખવાં અને રખાવવાં એ એ રાજ્યની તેમજ પ્રજાની ફરજ છે. આજે નડિયાદ તો માલે ગુજરાત અને આવતી કાલે હિંદુસ્તાન—આવી રાજ્યનીતિ એ રોગની જેમ છે; અને જેમ રોગને ઉગતો ડાંભવો જોઈએ તેમ અનીતિવાળી રાજ્યનીતિ તુરંત બંધ થાય એવા દાલાજ પ્રજાએ લેવા જ જોઈએ.

નડિયાદના શહેરીઓની અને બારેજડીના ખાતેદારોની ઉપર મોટી જવાબદારી છે. તેઓએ ખતથી આ પ્રશ્નને સરકાર અને પ્રજાની પાસે ચચવો જોઈએ. તેમણે જ્યાં જ્યાં સરકારની હકીકતમાં દોષ જોવામાં આવે ત્યાં ત્યાં બતાવવા જોઈએ. શાંતિ, વિવેક અને મર્યાદાથી ચુસ્ત અને નીડર રહીને કામ લેવામાં આવશે તો મારી ખાત્રી છે કે સરકાર પોતાની ભૂલ કબૂલ કરશે. ૨૦-૨૫ હજાર રૂપિયાનો સવાલ નથી. નડિયાદ-બારેજડીની ઉપર કલંક આવે છે એ સવાલ છે. એ કલંક દૂર કરવું એ નડિયાદીઓની અને બારેજડીના ખાતેદારોની ફરજ છે. તેમને મદદ કરવી એ આપણી ફરજ છે.

ઇન્સાફ અને રાજ્ય-નીતિની ચોખ્ખવટ

નડિયાદ-બારેજડી-ની ફરજ

પંજબ કમિટી

હીલચાલની અસર

પંજબ કમિટીમાં અન્યબીભર્યા ફેરફાર થયાં કરે છે. પંજબ વિષે જે હીલચાલ થઈ છે તેની અસર સરકાર ઉપર થઈ છે એમ જણાય છે. કમિટીનું પરિણામ થું આવશે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. આપણી હીલચાલ હજી પણ વધારે જોરદાર થઈ હતી તે આપણને જરાયે ભયનું કારણ નહિ રહેત. પંજબને સારૂ જેટલું આપણને દુઃખ લાગ્યું છે તેટલું આપણે જ્ઞાન મેળવ્યું નથી, તેટલો આપણે તે મેળવવા પ્રયાસ નથી કર્યો. એમ છતાં સંન્યાસી શ્રદ્ધાનંદજી કહે છે તેમ લોકોમાં ચોતરફ પંજબને સારૂ લાગણી ઉભરાઈ આવી છે, એ જેવી તેવી વાત ન કહેવાય. ‘પંજબ અમારું, પંજબી તે અમારા ભાઈ,’ આવો ધ્વનિ આપણે ચારેબેર સાંભળી રહ્યા છીએ. એમાં આપણી પ્રભાવના, એકતા રહેલાં છે.

સન્તોષ અને ચિન્તા

પંજબની કમિટીમાં બે વધારે સભાસદ નીમાશે—એક હિંદી ને એક યુરોપીઅન—એમ સરકાર વતી સર વિલિયમ વિન્સેન્ટે જાહેર કર્યું છે. આ ખબર એક રીતે સંતોષકારક ગણાય. એ સૂચવે છે કે લોકલાગણીને કંઈક માન મળ્યું છે. બીજી તરફથી તે ચિન્તા ઉપજાવે છે. મેમ્બરો કેવા નીમાશે ? એ સભાસદો પ્રામાણિક, સ્વતંત્ર અને હોશિયાર હોય તો કમિટીને જોર મળે, ન્યાયની વધારે આશા રખાય. જો તેઓ પ્રામાણિકતા કરતાં સ્વાર્થને વધારે ગણે, સ્વતંત્રતા કરતાં ખુશામત કરતી તેમને વધારે પ્રિય હોય, હોશિયારીની ખોટ ચાલાકીથી પૂરે એવા હોય તો એાલમાંથી નીકળીને ચૂલમાં પડવા જેવું થાય. ગાજતું વાજતું હમણાં જ માંડવે આવશે એટલે આપણે લાંબી મુદત સંશયવાન નહિ રહેવું પડે.

હાઇકોર્ટ જજની નીમણૂક

આ કમિટીમાંથી બીજી કમિટી પેદા થવાની છે. કમિટીને પંજબમાં થયેલી સમજની તપાસ કરવાની સત્તા છે કે નહિ એ સવાલ અમે હમેશાં કર્યો છે. બીજી કમિટી એ આવા સવાલનો જવાબ છે. સર વિલિયમ વિન્સેન્ટે જણાવ્યું છે કે સમજની તપાસ કરવા બે હાઇકોર્ટના જજને નીમાશે. તેમાંના એક હિંદી ને બીજા અંગ્રેજ હશે. આ ખબરને પણ ઉપરની ટીકા લાગુ પડે છે. હાઇકોર્ટના જજને પંજબમાં પણ નીમાયા હતા. પંજબ કમીશનમાં હિંદી પણ હતા. હાઇકોર્ટ જજ પોતાની લાગણીથી દોરવાઈ જઈ જાણે અજાણે અન્યાય કરી શકે છે. હિંદી જજ ન્યાય જ કરે એવો દાવો આપણે કરી શકતા નથી. જજનેનાં નામ જાણ્યા પછી જ આપણને ખબર પડશે કે તેથી આપણે સંતોષ પામવો કે આપણી ચિંતામાં વધારાનું કારણ ઉમેરાયું માનવું.

આપણી એક ૧૨૦૪ તરી આવે છે. સરકાર ગમે તેવી ને ગમે તેટલી કમિટી નીમે. આપણે જો બરોબર પૂરાવો રજુ ન કરી શકાયે તો કમિટી શું કરે ? અને જો લાલા હરકીશનલાલ જેવાને કેદમાં રહેવું પડે તો તેઓ ખરી હકીકત કઈ રીતે રજુ કરી શકે ? જેઓ ખરા ગુન્હા સાર નહિ પણ મુખ્યત્વે રાજદારી પુરુષો તરીકે જ પકડાયા છે તેઓને છોડવા જોઈએ. તેમ થાય તો જ પંજાબમાં થયેલા મામલાઓની યોગ્ય તપાસ થઈ શકશે.

આપણી ૧૨૦૪

જગતનો તાત

(૧)

“ ૩ ખેડૂત તું ખરે જગતનો તાત ગણાયો. ”

આ પ્રમાણે નિશાળમાં પ્રાથમિક કેળવણી લેતાં શીખીએ છીએ. તેનો શો અર્થ છે અને જગતના તાતની સામે આપણી ભક્તિ કેટલી ઓછી છે એનું થોડુંક સ્મરણ રા. ચંદુલાલના આ અંકમાં છપાયેલા લેખથી આપણને થાય છે.

ખેડૂતોની હાલત

રા. ચંદુલાલે ખેડૂતોની સ્થિતિ વિષે બહુ ટૂંકમાં પણ અસરકારક લખ્યું છે. એમણે કાઠીયાવાડના ખેડૂતને ઉદ્દેશીને લખ્યું છે, પણ જે વાત કાઠીયાવાડના ખેડૂતને લાગું પડે છે એ જુદે જુદે રૂપે સમગ્ર હિંદુસ્તાનના ખેડૂતોને લાગુ પડે છે. જ્યાં સુધી ખેડૂતોની હાલત શિક્ષિતવર્ગે વિચારી નથી, જાણી નથી, અનુભવી નથી ત્યાં સુધી એ હાલતમાં સુધારો થવો અશક્ય છે.

ખેડૂતોની હાલત વિષે આપણા અગ્રેસરોએ થોડી માહિતી મેળવી છે, થોડું લખ્યું છે, ધારાસભામાં પણ ચર્ચા કરી છે, એમ છતાં એ હાલતનો અનુભવ નહિ હોવાથી તેમાં ખરો સુધારો થઈ શક્યો નથી.

અધૂરો ચિતાર

સરકારી અમલદારોએ ખેડૂતોની હાલત ખેશક જાણી છે, પણ અમલદારોની સ્થિતિ ખરેખરી દયાજનક છે. એમણે અમલદારની દૃષ્ટિએ એટલે મહેસૂલ ઉધરાવનારની દૃષ્ટિએ ખેડૂતોને જોયા છે. વધારેમાં વધારે વીઘેટી નાંખી શકે, ઉધરાવી શકે એ અમલદાર ચઢે, તેને ખિતાબ મળે અને તે હોશિયાર ગણાય. જે દૃષ્ટિએ જે ચીજને આપણે તપાસીએ તે જ દૃષ્ટિએ તેને આપણે જોઈ શકાયે છીએ. એટલે જ્યાં સુધી કાંઈએ ખેડૂતની નજરે ખેડૂતની હાલત તપાસી નથી ત્યાં સુધી તે હાલતનો આખેડુખ ચિતાર આપણને મળવાનો નથી.

ખેડૂતોની કંગાલિયત

તોપણ કેટલેક દરજ્જે આપણે એ હાલત જાણી શકીએ છીએ. હિંદુસ્તાન કંગાલ છે. હિંદુસ્તાનમાં લાખો માણસોને એક જ ટંક ખાવાનું મળે છે. એ બધાનો અર્થ એટલો જ કે હિંદુસ્તાનના ખેડૂતો કંગાલ છે અને તેઓમાંના ઘણાને એક જ ટંક ખાવાનું મળે છે. એ ખેડૂતો કોણ ? હજારો વીધાના માલીક એ પણ ખેડૂત; જેની પાસે એક વીધું જમીન છે એ પણ ખેડૂત; અને જેની પાસે એક વીધું જમીન નથી પણ જે ખીજને તામે રહી ખેતી કરી ભાગમાં કાંઈક દાણો મેળવે છે એ પણ ખેડૂત; અને છેવટે મેં ચમ્પારણમાં એવા પણ હજારો ખેડૂતોને જોયા છે કે જેઓ સાહેબ લોકોની તેમજ આપણા લોકોની કેવળ ગુલામ-ગીરી જ કરે છે અને જેમાંથી જન્મભર છૂટી શકતા નથી. આ જુદા જુદા પ્રકારના ખેડૂતોની ખરેખરી સંખ્યા આપણને કદી મળવાની નથી. વસ્તીપત્રક બનાવવાની પણ રીત હોય છે. ખેડૂતોની સ્થિતિ તપાસવાને અર્થે વસ્તી-પત્રક બનાવવામાં આવે તો એ આપણને આશ્ચર્ય પમાડે અને શરમાવે તેવી ખબરો આપે. ખેડૂતોની દશા સુધરવાને બદલે દિવસે દિવસે બગડતી જાય છે એવો મારો અનુભવ છે. જે ખેડા જીલ્લો આખા દેશમાં છે ત્યાં પણ જેઓ સારાં ઘર બાંધી શક્યા છે તેઓ તેમાં સમારકામ કરવાને શક્તિમાન રહ્યા નથી. તેઓના ચહેરા ઉપર આપણે આશા રાખી શકીએ એવું તેજ નથી. તેઓનાં શરીર જોઈએ તેવાં મજબૂત નથી. તેમનાં છોકરાં રેંછપેંછ જોવામાં આવે છે. ગામડાંઓમાં મરફીએ પ્રવેશ કર્યો છે. ખીજ એવી રોગોથી પણ લોકો પીડાય છે. મોટા પાટીદારો કરજના બોળ નીચે કચરાયેલા છે. મદ્રાસનાં ગામડાંઓમાં જતાં તો કમકમાટ જ આવે. જોકે જેવો ગાદો અનુભવ મને ખેડા અને ચમ્પારણને છે તેવો મદ્રાસનો નથી, તોપણ ત્યાંનાં જે ગામડાં મેં જોયાં છે તેની સ્થિતિ ઉપરથી મદ્રાસના ખેડૂતોની કંગાલિયતનો મને સારો ખ્યાલ આવી શકે છે.

મોટામાં મોટો
સવાલ

હિંદુસ્તાનને સારું આ મોટામાં મોટો સવાલ છે. એ સવાલનો ફડચો કેમ થઈ શકે ? ખેડૂતોની હાલત કેમ સુધરી શકે ? એનો વિચાર આપણે ક્ષણે ક્ષણે કરવો આવશ્યક છે. હિંદુસ્તાન તેનાં શહેરોમાં નથી. હિંદુસ્તાન ગામડાંઓમાં વસે છે. મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ આદિ નાનાં મોટાં શહેરોની વસ્તીનો સરવાળો કરવા જઈશું તો એક કરોડથી ઓછો આવશે. હિંદુસ્તાનનાં સારાં શહેરો ગણવાને ખેસીશું તો તે સોની અંદર હશે. પણ સોથી માંડીને હજાર માણસની વસ્તીવાળાં ગામડાંનો પાર નથી. એટલે આપણે શહેરોને આખાદ કરી શકીએ, શહેરોને સુધારી શકીએ તોપણ એ પ્રયત્નની વ્યસર આપણાં ગામડાંઓની ઉપર ઘણી ઓછી થવાની

છે. ખાખોચીયાંને સુધારતાં છતાં જેમ પાસેની નદીમાં ઉપર જે તેમાં મેલ રહ્યો હોય તો કશીયે અસર નથી થતી, તેમ શહેરોનું છે. પણ જેમ નદી સુધરવાથી ખાખોચીયાં પોતાની મેળે સુધરી જાય છે તેમ જો આપણે ગામડીયાના જીવનમાં સુધારો, વિકાસ કરી શકીયે તો ખીણું બધું એની મેળે સુધરી શકે છે.

‘નવજીવન’નું દષ્ટિબિન્દુ નિરંતર ખેડૂતોની સ્થિતિ જ રહેશે. એ સ્થિતિ કેમ સુધારી શકાય, એ સુધારવામાં નાના મોટા બધા કેમ ભાગ લઈ શકે, અને જો આપણામાં થોડું જ લશ્કર એવું પેદા થાય કે જે સત્યને જ વળગી પોતાનું કર્તવ્ય કર્યાં કરે તો થોડા સમયમાં આપણે કેમ આગળ વધી શકીયે એ હવે પછી વિચારશું.

‘નવજીવન’નું
દષ્ટિબિન્દુ

લેખકોને વિનંતિ

ઘણા લેખકો અમને પોતાના લેખો મોકલ્યાં કરે છે. એમના ઉત્સાહ અને એમના ‘નવજીવન’ પ્રત્યેના પ્રેમને સારૂ અમે એમને ધન્યવાદ આપીયે છીયે. જે લેખો વાંચવા અમારી મતિ પ્રમાણે પ્રજા ઉત્સુક છે તેવા લેખોને અમે જરૂર સ્થાન આપશું. બધા લેખકોને અમે નોખો પત્ર નથી લખી શકતા તેથી કેટલીક સૂચના અહીં જ આપીયે છીયે.

ધન્યવાદ અને સૂચના

હાલ તુરતમાં અમે નિબંધોને સારૂ ઘણી જગ્યા રોકવા નથી ઇચ્છતા. ખ્યાતિ પામેલા વિદ્વાનોની પ્રસાદી જ્યારે જ્યારે મેળવી શકીયે ત્યારે ત્યારે અમે આપતા રહેશું. પ્રજાની મુખ્ય જરૂર સારા વિચારોની નથી પણ સારાં કાર્યોની છે. સારામાં સારા વિચારો જ જો પ્રજાની પાસે સુકવા હોય તો પ્રાચીન ગ્રંથોના સુંદર અનુવાદથી ‘નવજીવન’ ભરી શકાય. પ્રજા એથી થાકેલી માણસ પડે છે. એટલે જે જે વિચારોનો અમલ થયો હોય તેનાં દષ્ટાંતો પ્રજાની પાસે મુકી એ વિચારોની ઉપર વિશ્વાસ બેસાડવાનો અમે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીયે. તેથી અમે જેમાં પ્રજાને ઉપયોગી હોય તેવા અનુભવ પ્રજા પાસે સુકવા ઇચ્છીયે છીયે. એટલે પ્રજામાં જેઓ કંઈ પણ કાર્ય શુદ્ધભાવે કરી રહ્યા હશે તેમનાં કાર્યોનાં વર્ણનને ‘નવજીવન’માં સ્થાન મળશે.

સારાં કાર્યોની જરૂર,
સારા વિચારોની
નહિ

લેખકોએ તંત્રી અને ગરીબ ખિયારા ખીખાં ગોઠવનાર ઉપર દયાભાવ રાખવો જોઈયે. તેથી લેખકોએ કાગળની એક જ બાજુએ લખવું આવશ્યક છે. લેખકો જે લેખ મોકલે તે અમે ફરી પાછા નથી લખી શકતા, એટલે પોતાથી બની શકે એવા સારામાં સારા અક્ષરો લખવા એ પણ બહુ જરૂર છે. કેટલાક એમ માને છે કે ગુજરાતી ભાષામાં તો અમે તેવા અક્ષર લખીયે તોપણ આલે. એ માતૃભક્તિની

અક્ષરની કાળજી

ન્યુનતા સૂચવે છે. પોતાની ભાષાના અક્ષરો ચોખ્ખા અને સુંદર લખવામાં આપણે અભિમાન માનવું જોઈએ. ગમે તેવા અક્ષર લખતાં શરમાવું જોઈએ. પણ જ્યારે છાપવાને સાર લખીએ ત્યારે એવડી કાળજી રાખવી એ પોતાનો ધર્મ છે એમ હરેક લેખકે માનવું જોઈએ.

એક કિંમતી
શીખામણ

આ પ્રસંગે અમને એક કસાયેલા લેખકનું કાવ્ય યાદ આવે છે. તેના સાર આવો છે:—વિચાર્યા વિના કંઈ પણ ન લખશો; લખીને ધ્યાનપૂર્વક વાંચી તે જ વસ્તુ ફરી લખજો; અને ફરી લખતાં તેને અરધી કરજો; વળી વાંચી જજો, વળી વિચારજો અને અરધીની પણ અરધી કરજો; એમ જે ચતુર્થાંશ રહે તે ફરી વાંચજો અને તમને જરાયે શંકા રહે તો વળી કંઈક કાઢી નાંખજો; તોયે તમે જોશો કે તંત્રી એવો ઘાતકી હશે કે તેમાંથીયે કંઈક કમી કરશે ! આ શીખામણ નવીન લેખકને સાર છે, પણ કસાયેલા લેખકો તેમાંથી ઘણું શીખી શક્યા છે. દરેક લેખકને ઉપલી અનુભવી સલાહના અખતરો અજમાવી પરિણામ જેવા અમે વીનવીએ છીએ. સ્વ. ગોખલેજી એક નાનકડો કાગળ લખવો હોય તોપણ તેને વિષે પાંચ દશ મિનિટ વિચાર કરી લે, ભાષા મનમાં ગોઠવી લે, પછી તે કાગળ લખી કાઢે; તેને રદ કરી બીજો લખે, મિત્રોને બતાવે, તેઓની ટીકા વિનયપૂર્વક સાંભળે અને પછી જ પોતાનો કાગળ પૂરો લખાશે સમજે. પરિણામ એ આવ્યું કે એમના જેવો કામુ પરદેશી ભાષા ઉપર થોડા જ મેળવી શક્યા છે. તેમની ભાષામાં શૌર્ય, સત્ય ઇ. ભર્યા હતાં, છતાં તેમાં કયાંયે કંઈ જોવામાં નહિ આવે. જેમ હોશિયાર કડીયો ભીંત ચણે છે તેમાંથી એક પણ ઘંટ ભૂલભરેલી રીતે ચણાયેલી નજરે નથી પડતી, તેમ આ ભાષાના કડીયાની અક્ષરભીંતને વિષે તેના લખાણોના વાંચનારાનો અનુભવ છે. પોતાની માતૃભાષા વિષે તો આપણને એથી પણ વધારે પ્રેમ હોવો જોઈએ.

ભાષાનો કડીયા

અમારા ઉત્સાહી અને પ્રેમી લેખકો ઉપરની સૂચનાઓ ધ્યાનમાં રાખશે તો તેઓનાં લખાણ કબૂલ થવાનો વધારે સંભવ છે, એટલું જ નહિ પણ એવી રીતે વિચારરૂપી હથોડાથી ઘડાયેલાં લખાણ પ્રજાને ઉપયોગી થઈ પડશે.

શુદ્ધ પ્રેમની નિશાની

બહાલાં ભાઈઓ અને બહેનો,

વિવેકી પ્રેમનો ભૂખ્યો

મારી ઉપર મારા જન્મદિવસને સાર અનેક તારો, કાગળ અને પત્તાં આવ્યાં છે. તમે એ દિવસને વધાવ્યો છે. મારી ઉપરના પ્રેમનો બહોલો હું કદ રીતે આપું ? કયા સખ્તમંદ

હું આભાર માનું ? હું વિવેકી એટલે જ્ઞાનમય પ્રેમનો બૂખ્યો છું એમાં શંકા નથી. અવિવેકી એટલે આંધળા પ્રેમથી દૂર નાસું છું. એ પ્રેમે ઘણી જગ્યાએ વ્યાવહારિક અને શુદ્ધ સ્વરૂપ પકડ્યું છે એથી હું બહુ રાજ થયા છું.

હિંદુસ્તાનની કંગાલ હાલતનો મને એવો તો કડવો અનુભવ થયો છે કે એક પણ પૈસો કોઈ નકામો વાપરે તો મને એમ થાય છે કે એ ગરીબના ખીસામાંથી ગયો છે. મારી ઉપર એટલા બધા તાર આવ્યા છે કે તેમાં ગયેલા પૈસાનો ખચાવ કરીને તેની સ્વદેશી આદી લઈ તે દિવસે લાયક પણ નાગાને ઢાંક્યા હત અથવા અનાજ લઈ અપંગને જમાડ્યા હત તો તેઓની આંતરડી કેટલી દુવા દેત ? ગરીબોના શાપથી પ્રભુઓ નારા પામી છે, રાજાઓ પોતાનો મુગટ ખોઈ ખેડા છે, અને ધનાઢય લીખારી થયા છે. કર્મ કોઈને મુકતું નથી અને મુકનાર નથી. ગરીબોની દુવાથી રાજપ્રભ તરી ગયાં છે.

ગરીબોની દુવા
નેઈથે

મારી ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ બતાવવાનો સરળ કાયદો તો એ જ છે કે મારું જે કાર્ય, મારી જે સેવા જેને પસંદ પડ્યાં હોય તે તેઓ કરતા થઈ જાય. માણસ જે માગે તે તેને આપવું, જે કરે તેવું કરવું, તેનાથી વિશેષ માન તેને શું આપી શકાય ? ઘણાઓએ તે દિવસે સ્વદેશી વ્રત લીધાં છે. ઘણી બહેનોએ સૂતર કાંત્યું, સૂતર કાંતવાનાં વ્રત લીધાં છે. કેટલાકે આંત્યજ્ઞની સેવા કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. અમદાવાદનો સ્વદેશી રટોર કે જેને ભાવ ધરાડવામાં ઘણી મુશીબતો હતી તેણે મુશીબતોને ઓળંગી જઈને ભાવ ધરાડવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. સુરતના નવા સ્વદેશી ભંડારના વ્યવસ્થાપકોએ પણ ભાવો ધરાડ્યા છે. આવી રીતે જન્મ-દિવસો ઉજવાય એને હું શુદ્ધ પ્રેમની નિશાની માનું; અને એવા જન્મદિવસ દરરોજ આવે અને દરરોજ પ્રભુનાં જુદાં જુદાં સ્ત્રીપુરુષો આવી પ્રતિજ્ઞાઓ કરે એ ઈચ્છવા જેવું છે. ભગિની સમાજે દ્રવ્ય એકઠું કરી મને સોંપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. એમાં મારી ઉપર જવાબદારી આવી પડે છે. એ દ્રવ્યનો મારે શો ઉપયોગ કરવો? એ ધર્મસંકટ મારી આગળ ખડું થાય છે. પણ આટલો નિશ્ચય તો હું બહુ વિચાર કર્યા વિના જણાવી શકું છું કે એ દ્રવ્યનો ઉપયોગ સ્ત્રીઓની સેવાના કંઈક કાર્યમાં જ કરવા હું ઈચ્છું છું. ક્યું કાર્ય સારામાં સારું ગણાય એ વિષે જો મને બહેનો અને ભાઈઓ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવશે તો હું તેઓનો ઝાલુ થઈશ.

શુદ્ધ પ્રેમ કેમ
બતાવાય ?

સૌએ મારું દીર્ઘાયુ ઈચ્છ્યું છે. હું સત્યને શોધતો, સત્ય આચરતો અને સત્યનું જ ચિંતન કરતો મરવા ઈચ્છું છું. એ મારી મનકામના સફળ થાય એવો આશીર્વાદ હું પ્રભુ પાસે માગું છું. જ્યોત્સે મને તાર અને કાગળો લખેલા છે તેમને જુદા કાગળો લખવાનો વિવેક હું નથી વાપરી શક્યો તેને સાફ મને ક્ષમા મળશે એવી આશા રાખું છું.

મારી મનકામના

નોંધ

અન્યાયની અસહિષ્ણુતા

રા. મૂળશંકર માવજી યાજ્ઞિક મુંબઈથી લખે છે કે કે.લાલ ગોરા સિપાઈઓએ તા. ૧૭મી સપ્ટેમ્બરે એક બાહુલી ઘોડામીડીનો બળાત્કારે કબજો લીધો. તે ગાડીને રોકનાર ભાટીયા

ગૃહસ્થાનો સામાન કઢાવી નાંખ્યો અને ગાડીવાળાને તેણે રોકાયેલી છે એમ કહ્યું તેથી બે ત્રણ સોડીનો માર માર્યો; વળી તે લખે છે કે 'આસપાસના લોકોમાં એટલી હિંમત ન હતી કે તે બિચારા ગાડીવાનને કે ભાડીયા ગૃહસ્થને ન્યાય આપી શકે.' એ ન્યાય કઈ રીતે આપી અપાવી શકે એ ભારે પ્રશ્ન છે. બીજા દેશમાં આવી ઉદ્ધત વર્તણૂકથી, તમારાગીરા વચમાં પડી, એવા માણસને ઉદ્ધતાઈ કરતાં જરૂર રોકે. આપણને જેની ઉપર અન્યાય થતો હોય તેનો મર્યાદાપૂર્વક અચાવ કરતાં આવડતું નથી. આપણામાં વ્યક્તિગત હિંમત એટલી બધી ઓછી થઈ ગઈ છે કે એક જ માણસ જોખમ સહન કરીને નિરાધારનો અચાવ કરવા તૈયાર થતો નથી. આવી સ્થિતિમાં આપણી પાસે ત્રણ રસ્તા રહેલા થઈ રહેલા છે. ગાડીવાળો એ ન્યાયી અને એટલાજો હોય તો એ ગોરાઓને સીધો પોલીસ સ્ટેશને હાંકી નય અને એ જ વખતે ફરીઆદ નોંધાવે; અને હિંમત ધરાવે તો એ ગોરાઓનું ડેકાણું ચાદ રાખીને તેઓને ઉતાર્યા પછી ફરીઆદ નોંધાવે. જે ભાડીયા ગૃહસ્થને અન્યાય વેઠવો પડ્યો એ પણ ફરીઆદ ફિવાની અથવા ફોજદારી અથવા તો બન્ને કરી શકે; અને ત્રીજું તમારાગીરા પણ એ ગાડીવાળાને તથા ભાડીયા ગૃહસ્થને ફરિયાદ કરવામાં મદદ કરી શકે. રા. મૂળશંકરે પોતે તમારાગીર તરીકેની પોતાની ફરજ ન બજવી હોય અને ગાડીવાળા કે ભાડીયા ગૃહસ્થને મદદ કરવાનું ન કહ્યું હોય તો અન્યાયનો બીજો પ્રસંગ આવ્યે આટલું તો કરશે જ એમ અમે માની લઈશું. આટલી વસ્તુ અમે સામાન્ય દષ્ટિએ વિચાર કરતાં સૂચવી છે. જે આપણા બધાયમાં અન્યાયની અસહિષ્ણુતા આવી જાય અને તેને અંગે ગાણુ પણ યોગ્ય અને શુદ્ધ કાર્ય કરતા આપણે થઈ જઈએ તોપણ આવા અન્યાયો થતા જરૂર અટકે.

સ્વદેશી ખાંડ

રા. પોપટલાલ દામોદર પૂનરાએ સ્વદેશી ખાંડ વાપરવાની આવશ્યકતા વિષે લેખ લખી મોકલેલો છે. હાલ અમે 'નવજીવન'ની જગ્યાએ લેખને સાફ નથી રોકતા, તેમ છતાં સ્વદેશી ખાંડ વાપરવાની આવશ્યકતા વિષે અમને કાંઈ સંશય નથી. અમારાથી કેટલો ભાર ઉઘડી શકાય એ સવાલ વિચારીને જ આ લેખને અમે સ્થાન નથી આપ્યું. પણ કાપડ બાદ કરતાં બીજી વસ્તુઓમાં પરદેશી ખાંડ આપણા બહુ પૈસા એટલે લગભગ ૧૭ કરોડ રૂપિયા બહાર ધસી જાય છે. અમારી મહત્વાકાંક્ષા તો એ છે કે જે આપણે પરદેશી કાપડને દેશમાં ન આવવા દેવાના મહાપ્રયાસમાં સફળ થઈએ તો તેમાં મેળવેલી સફળતા અને તે પ્રયાસથી ઉત્પન્ન થયેલો ઉત્સાહ આપણને બીજી વિદેશી વસ્તુઓ જે આપણા દેશમાં આપણે પેદા કરી શકીએ તેનો ત્યાગ જરૂર કરાવશે જ. અત્યારે તો આપણી ફયામણી સ્થિતિ એવી છે કે આપણે આપણને જોઈએ તેટલું કાપડ, જોઈએ તેટલી ખાંડ વગેરે દેશમાં પેદા કરી શકતાં જ નથી. એ અશકિત સમજવડને અભાવે નથી, દ્રવ્યને અભાવે પણ નથી એવા અમારો દૃઢ અભિપ્રાય છે. એ અશકિતનું મૂળ આપણાં જ્ઞાન, સાધન, સ્વદેશપ્રેમ અને ઉત્સાહની ન્યૂનતામાં છે.

* ધર્મસંકટ પર જીત

આવો લેખ હું 'નવજીવન'માં આવવા દઉં છું, કેમકે જે ધર્મસંકટ બહેન સતીકને આપ્યું ને હજી છે તે આપણને બધાને આવે છે. એવાં સંકટની સામે થઈને તે જીતવાં એમાં પુરુષપણું કે સ્ત્રીપણું છે. વળી ઉપરતા લેખમાં વર્ણના સંકરને ક્યાંયે સ્થાન આપાયું છે એવો અર્થ કોઈ નહિ કાઢે એવી ઉમેદ રાખું છું. હિંદુ સંસારસાગરમાં નીતિનાં, ભરતીઓટ થયાં જ કરે છે. સત્યાગ્રહાશ્રમમાં એક રહેણી અને એક ઉદ્દેશને સહુ વસા છે, ત્યાં ભતિ-એક રાખવો એ હિંદુ ધર્મનું રહસ્ય ન સમજવા બરોબર છે એવી મારી અદ્યપતિ છે.

*સી. સતીકબહેન ગાંધીના લેખ નીચે નોંધ

તુર્કીનો સવાલ*

આ સલામાં આવવાને આમંત્રણ આપીને મને વ્યવસ્થાપકોએ આભારી કર્યો છે. જે સવાલની ચર્ચા કરવા આપણે એકઠા થયા છીએ તે સવાલ મારે સાફ નવો નથી. હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી જુદા જુદા મતના ધણા ઈસ્લામી બાધઓના પ્રસંગમાં હું આવેલો છું. હું બાણું છું કે આ બહુ ભારે સવાલ છે. તેના શુદ્ધ ફરજી ઉપર આ દેશની સાંતિનો આધાર રહ્યો છે. તેથી આ સવાલને માત્ર મુસલમાનોની સાથે સંબંધ છે એટલું જ નહિ પણ તેની અસર હિંદુ અને બીજા વર્ગો ઉપર પણ થઈ છે. આ બ્રિટિશ સક્તનતનો એક મહાન સવાલ છે. તેથી જ્યારે મેં જોયું કે ધારાસભામાં અપાયેલા પોતાના બાધણમાંની ૫૫ મિનિટમાંથી એક જ મિનિટ વાઈસરાય સાહેબે આ સવાલને આપી હતી ત્યારે હું દુઃખી થયો. જો તેમણે એથી કલકું જ કર્યું હોત અને ૫૪ મિનિટ તુર્કીના સવાલને આપી હોત તો અચોક્કશ ન ગણાત. એ નમ્રતાપૂર્વક આ સવાલની અંબીરતા વિષે તેઓ નામદારને એતવણી આપેલી છે. ઈસ્લામમાં જે ધણું પવિત્ર છે, તે આ સવાલમાં સમાયેલું છે. તમારી લાગણી હું સમજી શકું છું કેમકે જો હિંદુઓની ધાર્મિક લાગણી દુખાય તો તેઓની ઉપર કેવી અસર થાય એ હું બાણું છું. તમારી સમક્ષ આજે ખલીફાનો પ્રશ્ન એ સઘળું જ છે, તેથી મને ખાતરી છે કે તમારી આ ચોક્કશ હડતમાં હિંદુઓ તમારી સાથે છે.

થોડા જ દિવસ પહેલાં મેં મારા એક લેખમાં જણાવ્યું છે કે વાઈસરાય સાહેબે તમારો કેસ રજૂ કર્યો છે અને પીસ કૉન્ફરન્સમાં તમારી વતી એલર્જીઓ મોકલી રાખ્યા છે. આ સાફ કહેવાય, પણ બસ નથી. તમારે સાફ તેમને લાગણી હોવી જોઈએ. તમારો કેસ તેઓ સાહેબે પોતાનો કરી મુકવો જોઈએ. હું નમ્રતાપૂર્વક એમ સૂચવવા માગું છું કે જો વાઈસરાય સાહેબ અને મિ. મૅન્રેજી તમારી લાગણી બરાબર બાણતા હોય તો તેઓએ બાદશાહના પ્રધાનમંડળને કહેવું જોઈએ કે તમને સંતોષ થાય તે પ્રમાણે તેઓ ફરજો ન

ઈસ્લામની પવિત્રતાનો સવાલ

બ્રિટિશ સત્તાધારીને ની ફરજ

લાવી રાકે તો એ બન્ને અમલદારોનું રાજનાશું પ્રધાનમંડળે સ્વીકારવું નોંધ્યે. બ્રિટિશ સક્ષ-
નતમાં મુસલમાનોની સંખ્યા ઘણી મોટી હોવાથી પ્રધાનમંડળની ફરજ છે કે તેઓએ આ
કેસનો બ્યાનબી સુકાદો મેળવવો. આપણને થોડા વખતમાં જવાબદારી રાખ્યકારભાર કંઈકે
અરો મળવાનો આ સમય કહેવાય છે. એવે સમયે મુસલમાનોની લાગણીને વિષે બેદરકારી
હોય તે વિરોધી વર્તન ગણાય.

આપણી ગંભીરતા
વિષે ધાસ્તી

પણ મારે કબલ કરવું નોંધ્યે કે પ્રધાનમંડળ પોતાની ફરજ ચૂકરો એવી ધાસ્તીના
કરતાં મને વધારે ધાસ્તી તો એ છે કે તમે આ મંડપમાં બેઠેલા આગેવાનો અને આ મહાન-
સભા તમારી ફરજ ભૂલશો. જો તમે અને હું આપણી ફરજ ભૂલી જઈશું તો કરોડો મુસલ-
માનોના શાપને લાયક આપણે બનશું. કેમકે તેઓ તો એમ ધારી રહ્યા છે કે ગમે તે પ્રકારે
પણ પરિણામ તો સાફ જ આવશે. એટલે જો પરિણામ સાફ ન આવ્યું તો તેઓની
નિરાશાનો પાર નહિ રહે. બ્રિટિશ અમલદારો ડાહ્યા અને સાણા છે. આપણે ગંભીર છીએ.
કે રમતમાં છીએ એ બોળી કાઢતાં તેઓને વાર લાગતી નથી. તેથી હું ઈચ્છું છું કે તમારી
છાતી ઉપર હાથ મુકી તમે આ ગંભીર વિષય વિષે ગંભીર છો કે નહિ એ સવાલ તમારા
દિલને પૂછો. ખાત્રીપૂર્વક માનજો કે જો તમે ગંભીર હશો તો હજી કંઈ ગયું નથી. લોર્ડ
એમ્પ્લે અને બીજા ઉમરાવો જેઓ તમારી કુમકે આવ્યા છે તેઓના આપણે આભારી
થયા છીએ. તમે ભલા અંગ્રેજ મિ. એન્ડ્રુઝનો ઉર્કીના સવાલ વિષે એક જ કાગળ લેયો
છે. હું તમને ખાત્રી કરી આપું છું કે તેની આ સવાલ વિષેની ભારે મહેનતમાંનું આ એક
ઓછામાં ઓછું કાર્ય છે. પણ જો તમે પોતે આ સવાલ વિષે ખરી લાગણી નહિ ધરાવતા
હો તો આ બધા અંગ્રેજોની સેવા નકામી થઈ પડશે.

સવાલ અને કસોટી

તમે પ્રાર્થના વડે આજનું કાર્ય આરંભ્યું છે, પ્રાર્થના કરીને સમાપ્ત કરશો. જે હમેશાં
બ્રત છે અને જે સર્વત્ર વસનારો છે એવા સાક્ષીને આપણે છતરી શકવાના નથી. પવિત્ર
આત્માની પ્રાર્થના તે સદાય સાંભળનારો છે. દુનિયાના સારા માણસો સાક્ષી પૂરે છે કે
તુર્કીનો કેસ પવિત્ર છે. તમે પવિત્ર છો, તમે પ્રામાણિક છો? એ સવાલ છે. કસોટી રહેલી છે.
પવિત્ર અને પ્રામાણિક માણસ પોતે જોને ન્યાય માન્યા છે તેને સાફ હમેશાં પોતાનો બોજ
આપવા તૈયાર રહે છે. તમે તૈયાર છો? તમારો આરામ, તમારી મન, તમારો વેપાર, તમારી
જાંઘળી સુધ્ધાં ન્યાય મેળવવાની ખાતર આપવા તમે તૈયાર છો? જો તમે હો તો તમે
સત્યાગ્રહી છો અને તમે જીતશો જ.

સત્યાગ્રહમાં ખુના-
મરકી

કેટલીક વખતે હિંદુ અને મુસલમાન મારી પાસે આવે છે અને પૂછે છે કે ક્ષપ્ત
ખુનામરકીનો કોઈ વેળા સત્યાગ્રહમાં સમાવેશ ન થાય? મેં જવાબ આપ્યો છે કે ક્ષપ્ત
કે છતી ખુનામરકી એ સત્યાગ્રહ નથી જ. એ સત્યાગ્રહથી ઉલટાં છે. કેવળ શાંતિ અને અચળ
નિશ્ચયનો મેળાપ જ્યારે ન્યાય કારણની સાથે થાય છે ત્યારે તેનું પરિણામ સદાય જીત જ
હોય છે. ન્યાયને સાફ મરકું એ મનુષ્યનો કાયદો છે; મારકું એ જનાવરનો છે.

તા. ૫-૧૦-૧૯૧૬

આગામી ગુજરાત રાજકીય પરિષદ

નામદાર ગોકળદાસ કહાનદાસ પારેખને સુરતમાં ભરાનારી આગામી ગુજરાત રાજકીય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે સ્વાગત મંડળે પસંદ કર્યા છે તેને સાડ અમે અનેને મુખ્યારક્ષાદી આપીએ છીએ. નામદાર પારેખે ગુજરાતની જેવી તેવી સેવા નથી કરી. ન્યારે ધણા થોડા જ ગુજરાતીઓ જાહેર સેવા કરવા તૈયાર હતા અથવા પોતાનો વિચાર સરકારને દર્શાવતાં હતા, તે વખતે નામદાર પારેખ સરકાર સામે ઝૂકતા અને લોકમત તેમની પાસે જાહેર કરતા. આજકાલ આપણામાં એવો પવન ઘણી વેળા વાય છે કે બુઝર્ગો જે જુવાન અને ઉછરતી પ્રજાની સાથે દરેક બાબતમાં ન ઉભી શકે અને મતભેદ બતાવે તો તેઓ કાંઈ કામના ન ગણાય અને તેમની આગલી સેવા ભૂલી જવાય. અમારો ખાસ અભિપ્રાય છે કે વડીલોને માન આપવાની જે આપણી પ્રથા છે તે અમૂલ્ય છે અને તેનો ત્યાગ કરવો એ દેશને હાનિકારક છે. ભલે આપણે કોઈ બાબતમાં કોઈની સાથે મતભેદ હોય, એ મતભેદ આપણે વિનયપૂર્વક જાહેર કરી શકીએ છીએ, પણ આપણી માનની લાગણી જરા પણ ઓછી કરી શકતા નથી. તેથી અમે સ્વાગત મંડળની પસંદગીને એક અનુકરણીય દૃષ્ટાંત તરીકે વધાવી લઈએ છીએ, અને નામદાર પારેખને ગૂજરાત તરફથી યોગ્ય માન મળ્યું છે અને તેમણે કરેલી સેવાની કદર કરવામાં આવી છે તેને સાડ તેઓ સાહેબને પણ અમે વન્યવાદ આપીએ છીએ.

પરિષદની યોજના

આ પ્રસંગે સ્વાગત મંડળને કેટલીક સૂચના કરવાની અમે છૂટ લઈશું. અમારો અનુભવ અમને એમ બતાવે છે કે આપણે પરિષદને અગે કેટલુંક નકામું ખર્ચ કરીએ છીએ. આ વિષયમાં અમારી પાસે પ્રેક્ટિસર પૌટ્રક ગેડિસે જણાવેલા કેટલાક અમૂલ્ય ઉદાહરણ છે તે અમે કોઈ વેળા આપવાની હમેદ રાખીએ છીએ. પશ્ચિમનું અનુકરણ આપણે હમેશાં ઘણી બાબતમાં વગરવિચારે કરીને દેશને બહુ નુકસાન પહોંચાડીએ છીએ. ખર્ચ જેતાં આપણી પશ્ચિમની માહિતી પણ ઓછી જ છે. પશ્ચિમ એટલે ઇંગ્લંડ, અમેરિકા, ફ્રાન્સ, જર્મની—આ દેશો ઘણા આબાદ છે. તેમની આબાદીની સાથે આપણે મુદ્દલ હરિકાઈ કરી શકતા નથી. જે અર્થ તેઓને પાલવે તે અર્થ હિન્દુસ્તાન કોઈ પણ પ્રકારે કરવાને શક્તિમાન નથી. તેથી આપણે હિન્દુસ્તાનનાં હવાપાણી, હિન્દુસ્તાનની આર્થિક સ્થિતિ અને હિન્દુસ્તાનના રીતરિવાજોને

ના. પારેખ અને સ્વાગત મંડળને મુખ્યારક્ષાદી

અરચમાં કરકસર

મંડપોને બદલે
માંચડા

પરિષદને વખત

વિચાર કરીને જ પરિષદોની યોજના કરવી ઘટે છે. એ દૃષ્ટિએ વિચારતાં મંડપો ઉપર અને અસંખ્ય ધનપતાકામાં હજારો રૂપિયાનું ખર્ચ કરવું એ અને તો પસંદ કરી શકતા નથી. સ્વચ્છતા અને સગવડ જાળવી શકાય ત્યાં સૌકર્મ સહેજે મળી આવે છે. જો સ્વચ્છ અને ખુલ્લું મેદાન હોય અને તેમાં પુષ્કળ ઝાડો થોડા સ્થળે મળી આવે તો એના જેવો બીજો મંડપ અમારી કલ્પનામાં આવી શકતો નથી. આપણે લાખો માણસોની હાજરી આપણી પરિષદોમાં ઇચ્છીએ છીએ. ન ઇચ્છતા હોઈએ તો ઇચ્છવી જોઈએ. લાખો માણસને સારૂ વિલાયતમાં પણ મંડપો રચવામાં નથી આવતા. પ્રમુખ અને કેટલાક આગેવાનોને સારૂ મધ્યમાં એક માંચડો ગોઠવીને આસપાસ કુંડાળામાં જનસમાજને સારૂ ભોંય પર બેસવાની ગોઠવણ કરવામાં આવે છે. તેઓ એાછી જગ્યામાં બેસી શકે, ઘણા માણસો માંચડા ઉપરથી ચાં ભાપણો સાંભળી શકે અને આવી રચના બહુ એાછે ખરચે કરી શકાય. જ્યાં હજારો માણસો બેળા થાય ત્યાં તેઓને આપણે લાખો વખત રોકી શકતા નથી. પરિષદોનું મુખ્ય કામ કમિટીમાં જ હોવું જોઈએ. તેમાં તૈયાર થયેલા ઠરાવો અને વિચારો એાછામાં એાછા શબ્દોમાં, લોકો સમજી શકે એવી સરળ અને આડંબરરહિત ભાષામાં મુકાવા જોઈએ. આટલું કરવાને સારૂ આપણે સવારના સાતથી નવ અને સાંજના પાંચથી સાત વાગ્યા સુધી મળીને પરિષદનું કામ આટોપી શકીએ છીએ અને કમિટીને સારૂ વધારે વખત બચાવી શકીએ છીએ. જો આવે સમયે પણ તડકાની ધાસ્તી લાગે તેદ બત્તીઓ લાવીને સાંજના છથી નવ સુધી અથવા તો તેથી પણ મોડી સાંજે મળીને ઘણી સહેલાઈથી પરિષદનું કામ ઉકેલી શકીએ છીએ.

પરિષદને અંગે પ્રદર્શન

સ્વદેશી પ્રદર્શન

એક બીજી પણ સૂચના અમે કરવાની રજા લઈએ છીએ. રા. વામનરાવ મુકાદમે પરિષદને અંગે સ્વદેશી પરિષદ પણ સૂચવેલી છે. એમાં સુધારો કરીને અમે સ્વદેશી પ્રદર્શન સૂચવીએ છીએ. આ પ્રદર્શન આપણી પાસે સહેલક વખતમાં સહેજે ભરી શકાય એમ અમે માનીએ છીએ. અમરેલીમાં હમણાં જ પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું અને તે ઘણી સારી રીતે ઉલ્કયું, એટલું જ નહિ પણ તેમજ હજારો સ્ત્રીપુરુષોએ રસપૂર્વક ભાગ લીધો એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. અમે ઉમેદ રાખીએ છીએ કે સ્વાગત મંડળ અને સુરતના સાહસિક શહેરીઓ બનતે પ્રયત્ને આ સૂચનાનો અમલ કરશે.

જગતનો તાત

(૨)

અમા અંકમાં ખેડૂતોની સ્થિતિ વિષે આપણે થોડું વિચારી ગયા. એ સ્થિતિ કેમ સુધરી શકે તે આપણે વિચારવાનું રહ્યું છે.

હિન્દુસ્તાનનાં ગામ-ડાંનો ચિતાર

મિ. લાયોનલ ક્રાઉસ, જે લખનૌની કૉંગ્રેસ વખતે જાહેરમાં આવ્યા હતા, તેમણે એક જગ્યાએ હિન્દુસ્તાનનાં ગામડાંનો આખેડુખ ચિતાર આપ્યો છે. તેઓ સાહેબ કહે છે કે હિન્દુસ્તાનનાં ગામડાં એક ઉકરડા જેવા લાગતા ટેકરા ઉપર આવેલાં હોય છે. તેનાં ઝુંપડાં ખડેર જેવાં લાગે છે. લોકોમાં તાકાત હોતી નથી. મંદિરો જ્યાં હોય છે. ગામડાંમાં સ્વચ્છતા હોતી નથી. રસ્તામાં પુષ્કળ ધૂળ હોય છે. સાધારણ દેખાવ એવો હોય છે કે કેમ જાણે આખ્ય વ્યવસ્થાને સાર કાંઈ જવાબદાર હોય જ નહિ.

આ વર્ણનમાં બહુ અતિશયોક્તિ નથી; અને કેટલેક દરજ્જે તેમાં ઉમેરો પણ કરી શકાય એવું છે. સુવ્યવસ્થિત ગામની રચનામાં કાંઈક નિયમ હોવો જોઈએ. ગામની શેરીઓ જેમ તેમ હોવાને બદલે કાંઈક આકારમાં હોવી જોઈએ; અને હિન્દુસ્તાન કે જ્યાં કરોડો માણસો ઉઘાડે પગે ચાલનારા છે ત્યાં રસ્તા એટલા બધા સ્વચ્છ હોવા જોઈએ કે તેની ઉપર ચાલતાં કે સૂતાં પણ કાંઈ જાતનો અણગમો પેદા ન થઈ શકે. શેરીઓ પાકી અને પાણીના નીકાસને સાર નીકવાળી હોવી જોઈએ. મંદિરોને મસજિદો સ્વચ્છ અને જ્યારે જુઓ ત્યારે નવાં લાગતાં હોવાં જોઈએ, અને તેમાં જતાં જનારને શાંતિનો અને પવિત્રતાનો આભાસ આવવો જોઈએ. ગામમાં અને આસપાસ ઉપયોગી ઝાડો અને ફળઝાડો હોવાં જોઈએ. તેને લગતી ધમશાળા, નિશાળ અને દરદીઓની માવજત થઈ શકે એવી નાનકડી ઇસ્પિતાલ હોવી જોઈએ. લોકોની નિત્યની હાજતોને સાર એવી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ કે હવાપાણી, રસ્તા વગેરે ન બગડે. દરેક ગામના લોકોમાં પોતાનાં અન્નવસ્ત્ર ગામમાં જ પેદા કરવાની અથવા બનાવવાની શક્તિ હોવી જોઈએ અને ચોર લૂંટારા વ્યાધાદિના ભયની સામે બચાવ કરવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. આમાંનું ધણુંખણ એક વેળા હિન્દુસ્તાનનાં ગામડાંમાં હતું. જે ન હતું તેની તે વખતે જરૂરીયાત ન હોય એવો સંભવ છે. હોય અથવા ન હોય, છતાં મેં ઉપર વર્ણવી છે એવી ગામની વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ એ વિષે કોઈ શંકા નહિ કરી શકે. આવાં ગામડાં જ સ્વાશ્રયી કહેવાય; અને જો બધાં ગામડાં એવાં હોય તો હિન્દુસ્તાનને ખીજ થોડી જ ઉપાધિઓ પીડી શકે.

આદર્શ ગામડું

શુદ્ધભાવવાળા
સેવકોની જરૂર

આવી દશા આણવી એ અશક્ય તો નથી જ, પણ આપણે ધારતા હોઈએ એવું મુશ્કેલ પણ નથી. હિન્દુસ્તાનમાં સાડાસાત લાખ ગામડાં છે એમ કહેવાય છે. એટલે એક ગામડાની વસ્તી સરેરાસ ૪૦૦ થવા જાય. ધણાં ગામડાંમાં ૧૦૦૦થી ઓછી જ વસ્તી છે, મારી દૃઢ માન્યતા છે કે આવી નાનકડી વસ્તીવાળા ગામડામાં સારી વ્યવસ્થા કરવી એ ઘણું સહેલું છે. તેને સાર મોટાં ભાષણોની કે ધારાસભાની કે કાયદાઓની જરૂર પડતી નથી. માત્ર એક જ આવશ્યકતા રહે, અને તે એક હાથના પેદા ઉપર ગણી શકાય તેટલાં શુદ્ધભાવે કાર્ય કરનારાં સ્ત્રીપુરુષોની. તેઓ પોતાના આચરણથી અને સેવાભાવથી પ્રત્યેક ગામડામાં જોડતા ફેરફારો કરાવી શકે છે. તેઓને રાતદહાડો એ જ કામમાં રોકાવું પડે એવું પણ કાંઈ નથી. તેઓ પોતાની આજીવિકાનું કામ કરતાં છતાં સેવાવૃત્તિ ધરાવવાથી પોતાના ગામડામાં મહત્વના ફેરફાર કરાવી શકે છે.

સેવકોની લાયકાત

આવા સેવકોને ભારે કેળવણીની જરૂર છે આવશ્યકતા નથી. બિલકુલ અક્ષરજ્ઞાન ન હોય તોપણ ગ્રામ્ય સુધારાનું કામ થઈ શકે છે. આમાં સરકાર કે રજવાડા વચમાં આવી શકતા નથી, અને તેઓની મદદની ઓછી જરૂર રહે છે. પ્રત્યેક ગામમાં આ પ્રમાણે સ્વયંસેવકો નીકળી પડે તો જરૂરે આડંબર વિના, મોટી ચળવળો વિના સમસ્ત હિન્દુસ્તાનનું કાર્ય થઈ શકે અને ધણા થોડા પ્રયત્નથી અણધાર્યું પરિણામ લાવી શકાય. આમાં દ્રવ્યની પણ જરૂર ન હોય એમ તો વાંચનાર સહેજે સમજી શકશે. જરૂર માત્ર સદાચારની એટલે ધર્મવૃત્તિની રહેલી છે.

અખતરાની
શરૂઆત

ખેડૂતોની ઉન્નતિનો આ સહેલામાં સહેલો રસ્તો છે એમ હું અનુભવપૂર્વક બાણું છું. આવા પ્રયાસમાં કોઈ પણ ગામને બીજાં ગામોની રાહ જોવાની જરૂર રહેતી નથી અને કોઈ પણ વ્યક્તિને બીજાઓની રાહ જોવાની જરૂર રહેતી નથી. જે ગામમાં જે એક પણ પુરુષ અથવા સ્ત્રીને લોકસેવા કરવાનો શુદ્ધ વિચાર થાય તે એ જ ક્ષણે શરૂ કરી શકે છે, અને તેમાં તેની આખા હિન્દુસ્તાનની પૂરેપૂરી સેવાનો સમાવેશ થાય છે. મારી ઉમેદ છે કે ગામડાંઓમાં વસનાર જેઓના હાથમાં 'નવજીવન'નો આ અંક આવે તે મેં સૂચવેલો અખતરો શરૂ કરશે અને થોડા સમયમાં જ પોતાના અખતરાનું પરિણામ દેશને બતાવી શકશે. એ અખતરો કેમ શરૂ કરી શકાય એ વિષે કેટલાક અનુભવો હું હવે પછીના અંકમાં વાંચનારની આગળ રજૂ કરીશ. પણ જે આ વસ્તુના મહત્વને સમજી ગયેલ છે તેવા સેવક એક અઠવાડિયાની પણ રાહ જોયા વિના પોતાનું કાર્ય શરૂ કરી દેશે એવી હું ઉમેદ રાખું છું.

નાંધ

મિસિસ બેસન્ટ ધણું જીવો !

મિસિસ બેસન્ટ ગયે છુધવારે ૭૩મા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો. ઈશ્વર આ મહાન બાળને હજુ ધણું વર્ષ આ પૃથ્વી ઉપર રાખે. એવી પ્રાર્થના હજારો હિન્દુવાસીએ છુધવારે કરી હશે. ૭૩ વર્ષની ઉંમરે જે ખંત અને ઉદ્યોગ મિસિસ બેસન્ટ બતાવી રહેલ છે તે ખંત અને ઉદ્યોગ આપણામાંના લાગ્યે જ ૩૩ વર્ષની ઉંમરે બતાવવા શક્તિમાન હોઈશું. મિસિસ બેસન્ટની હિન્દુસ્તાનની સેવા હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસમાં પંકાયેલી રહેશે એ નિર્વિવાદ જ છે. 'હોમરૂલ' રાખેને હિન્દુસ્તાને ઝીલી લીધો એ પ્રતાપ કેવળ આ બધી બાબતો જ છે. જગજગ હોમરૂલ લીમ સ્થપાઈ એ પણ એ બાઈની હિંમતને લીધે બન્યું છે. હિન્દુસ્તાનની રાજ્યપ્રકરણી કેળવણીમાં એમણે ધણો મોટો ભાગ લીધો છે. હાલ ઇંગ્લંડમાં પણ હિન્દુસ્તાન માટે હોમરૂલને સાર મિસિસ બેસન્ટ બારે ચળવળ કરી રહેલાં છે. પોતાની પાસે રહેલાં અધાં સાધનોનો ઉપયોગ મિસિસ બેસન્ટ હોમરૂલને અર્થે કરી રહ્યાં છે. મિસિસ બેસન્ટના વિચારોથી, તેમની કાર્યપદ્ધતિથી બલે મતભેદ હો, પણ તેમની હિન્દુસ્તાનની સેવા વિષે મતભેદ ન જ સંભવે. દુનિયામાંની સ્ત્રીઓમાં મિસિસ બેસન્ટ સારામાં સારાં વક્તામાં ગણાય છે એટલું જ નહિ, પણ તેમની વસ્તુત્વશક્તિની હરિફાઈ થોડા જ પુરુષો કરી શકશે. તેમની કલમમાં પછું ધણું બળ રહેલું છે. આ બધી બારે શક્તિનો ઉપયોગ આ બાઈ ધણું વર્ષો થયાં હિન્દુસ્તાનને અર્થે કરી રહેલ છે. તેને સાર હિન્દુસ્તાન મિસિસ બેસન્ટનું સદાય આજી રહેશે. એટલે 'મિસિસ બેસન્ટ ધણું જીવો,' એ પ્રાર્થના ખરું જોતાં તે આપણા સ્વાર્થની છે.

૭૩મી જન્મિત

મિસિસ બેસન્ટની સેવા

'નવજીવન'ની ઉપર વાદળ

જેમ હિન્દુસ્તાનનું નવજીવન ધામે ધીમે જ વધી શકે છે અને માર્ગમાં અનેક વિટંબણાઓ પણ આવે છે, તેમ 'નવજીવન' પત્રને વિષે પણ રહ્યું છે. 'નવજીવન'ને આંતરિક અને બાહ્ય એમ બન્ને ઉપાધિઓ રહેલી છે. બાહ્ય ઉપાધિમાં સરકાર તરફનો ઉપદ્રવ છે; અને એ ઉપદ્રવને લીધે ડરી ગયેલા માણસો છાપવા વગેરે બાબતની મદદ કરતાં અચકાચ છે. સરકાર તરફના ઉપદ્રવની કેટલીક હકીકત વાંચનાર જાણે છે.

'નવજીવન'ની ઉપાધિઓ

સરકાર તરફથી જ્યારે પૂછપરછ થઈ અને એમ સૂચવવામાં આવ્યું કે 'નવજીવન' નવું પત્ર છે અને તેથી ડિકેન્સ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટની રૂએ થયેલા ધારા મુજબ એ પત્રને પ્રગટ કરવાની મંજૂર સરકાર તરફથી પરવાનગી મેળવવી જોઈએ, ત્યારે રા. ઇન્ડુલાલ યાજ્ઞિકે સરકારે કરેલો અર્થ ખરો જ હશે એમ માની 'નવજીવન' કાઢવામાં ભૂલ થઈ છે એમ કબૂલ કરી લીધું. આ વેળાએ હું ધારાજીમાં હતો. આશ્રમ પહોંચતાં અને કાયદો વાંચતાં અને જણાવું કે રા. ઇન્ડુલાલની કંઈક ભૂલ થઈ છે. સત્યાગ્રહી તરીકે પોતાને જે સત્ય જાણું તે તેમણે નિખાલસપણે કબૂલ કરી લીધું. એટલે એમણે કરેલું કામ, એમણે કબૂલ

સરકાર સાથે જ્વડે

કરેલી ભૂલ એમને કેવળ શોભાવે છે. પણ એમણે ભૂલથી ભૂલ કબૂલ કરી એ હું જોઈ શક્યો. 'નવજીવન' નહું પત્ર કહેવાય જ નહિ. માસિક 'નવજીવન'નું આ સાપ્તાહિક છે એમ સહ કોઈ સમજે છે અને માને છે. માસિક 'નવજીવન'માં " અને સત્ય " એ પુનઃપ્રતિ-સચક શબ્દો હોઈ કાઢી નાખવામાં આવ્યા તેથી 'નવજીવન' નહું પત્ર નહિ કહી શકાય. આથી તેમની સંમતિ લઈ મેં વિચાર્યું કે સરકાર કંઈક નિશ્ચય ઉપર આવે ત્યાં સુધી 'નવજીવન' પ્રભુ આગળ મુકવાનું બંધ રાખી નહિ શકાય.

નહું મુદ્રણાલય

રા. ઈન્દુલાલનો કાગળ ખેંચી લીધાનો તાર સરકારને કરી ૩૬ કલાક સુધી તારના જવાબની રાહ જોઈ ગયો. એક પ્રભુ આગળ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. એથી કંઈ 'નવજીવન' ઉપાધિમુક્ત થવું નથી. ખરે જોતાં ઉપાધિને વહોરી લીધી કહેવાય. પણ રજૂસંગ્રામમાં ઉપાધિઓને વહોરવી પડે. પણ એ સરકારની કટાક્ષ 'નવજીવન' ઉપર થાય તો એક ગરીબ છાપનાર 'નવજીવન' છાપવાનું જોખમ કેમ લે ? એથી 'નવજીવન'ને પોતાનું છાપખાનું જોધ્યે-તેટલા સાડે રા. રાંકરલાલ ઝેંકર, કે જ્યાંએ આર્થિક જોખમ માથે લીધેલું છે, તેમણે એક છાપખાનું ખરીદ્યું છે. તેને સાડે મેંજસ્ટ્રેટ આગળ જાહેરપત્ર રજૂ કરવું રહ્યું અને પછી 'નવજીવન' એ પ્રેસમાં છાપવાનો જાહેરપત્ર કરવું પડશે.

આવાં કારણોથી અને છાપખાનામાં ઘણી નકલો છાપવાની હોવાને લીધે સંચામદ ભાગદૃટ થવાથી દીલ થઈ છે તે વાંચનાર દરગુજર કરશે અને ધીરજ રાખશે એવી મારી ઉમેદ છે.

(આ લખાઈ રહ્યા પછી સરકાર તરફથી પરવાનગી મળી ગઈ છે તેને સાડે સરકારને આભાર માનું છું ને વાંચનારને મુબારકબાદી આપું છું.)

રેડીયા

સ્વદેશીની સંજ્ઞતાનો આધાર

સ્વદેશી ચળવળની સંજ્ઞતાનો આધાર બાંહે અંશે ૩ લોઢવાના સાદા પણ દુરત કે લોઢી શકાય એવા ચરખા ઉત્પન્ન કરવા ઉપર, ૩ પીંજવાની ક્રિયા સ્હેલી કરવા ઉપર અને રેડીયા તથા સાળમાં બની શકે તેટલા સુધારા કરવા ઉપર રહે છે.

સંચાની મારી કલ્પના

કોઈ એમ માનતા જણાય છે કે રા. ગાંધીની ચળવળમાં સંચાને અથવા પ્રાચીન યંત્રો સુધારવાને સ્થાન જ નથી. આ ભૂલભરેલી માન્યતા છે. એમનો વિચાર આ છે. યંત્ર અથવા યંત્રના સુધારા એવા જોધ્યે કે જે આપણા દેશને કચે તેવા હોય અને તેનો ઉપયોગ પોતાના ઘરમાં કરી શકે. આ ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખીને જેટલા સુધારા થઈ શકે તેટલા સુધારા કરાવવા તરફ રા. ગાંધીનું લક્ષ રહ્યું જ કરે છે. બધા ખેડૂતો અને કારીગરો મોટાં કારખાનાંમાં કામ કરી ન જ શકે. ખેડૂતો પોતાનાં ખેતર છોડી ન શકે. તેઓનાં ઘરમાં ખેતી ઉપરાંત કંઈક ઉછીંગ દાખલ થઈ શકે એવી શોધ કરવી, એવા ઉપાય યોજવા એ દરેક હિંદુહિતેચ્છુની ફરજ છે.

રેડીયાનો સુધારો

એથી રા. રેવારાંકર જગજીવન મહેતાએ આપવા કહેલું ઈનામ અમે આ અંકમાં જાહેર કરીએ છીએ અને તેને વધાવી લઈએ છીએ. રેડીયાનો સુધારો એ પહેલી આવશ્યકતા છે. સુધારો ન થાય તોપણ સ્તર તો કંતાયાં જ કરશે. છતાં જ રેડીયા આપે છે તેના

કરતાં બમણું કામ આપી શકે એટલો સુધરે તો ચળવળ વધારે વેગે ચાલે અને કાંતનારની કમાણી વધે, એ તો દેખીતું જ છે. ચાલુ રેંટીયામાં સુધારો થઈ શકે છે એમાં કંઈ શંકા જ નથી. કેટલાક સ્વદેશીભિમાની કારીગરો આ દિશામાં કામ કરી જ રહ્યા છે. ગોંડબના એક બાહોરા કારીગરે પીત્તળનો નાજુક રેંટીયા બનાવ્યો છે. તેમાં મુખ્ય ઉદેશ વિશેષ સૂતર નીકળે એ નથી રાખવામાં આવ્યો, પણ વધારે સ્હેલાઈથી એક જબ્યાએથી બીજી જબ્યાએ લઈ જઈ શકાય અને ઘણા લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે એવો રેંટીયા બનાવવાનો ઉદ્દેશ તેમણે રાખ્યો છે. એ રેંટીયામાં હજુ આ કારીગર સુધારા કરી રહેલ છે.

રાજકોટમાં ચાર ત્રાક સાથે ચઢાવી શકાય, એટલે તે જ મુદતમાં ચોગણું સૂતર નીકળી શકે એવો રેંટીયા એક કારીગર બનાવી રહેલ છે. ભરૂચમાં બે ત્રાક સાથે ચાલે એવો રેંટીયા બની ચુક્યો છે. એટલે ઈનામી રેંટીયા બનાવવામાં મુશ્કેલી ન આવવી જોઈએ. કારીગર વર્ગને આ ઈનામની ખબર અમારા વાંચનાર પહોંચાડશે એવી અમારી ઉમેદ છે; એટલે કે ભણેલવર્ગે કારીગર ઇલાહિ નિરક્ષરવર્ગથી મોખા નહિ પડી જતાં તેઓના જીવનમાં ભાગ લેવાની અને પોતે મેળવેલા જ્ઞાનનો લાભ તેમને આપવાની આવશ્યકતા છે. દેશમાં કારીગરી કે શોધકશક્તિની કશી ત્રૂટી નથી, પણ ઉત્તેજનને અભાવે એ શક્તિનો દેશને ઉપયોગ મળતો નથી. અમારી ઉમેદ છે કે રા. દેવાશંકર મહેતાનું કાંટું ઈનામ મેળવવા ઘણા બાહોરા કારીગરો મથશે.

શિક્ષિતવર્ગ અને કારીગરો

સ્મરાનસુધારો

રા. છાટાલાલ તેજપાળે અમારી ઉપર બે ચાર પત્રો લખ્યા છે અને તેઓ જે ચળવળ ચલાવી રહેલા છે તે વિષેનું કેટલુંક સાહિત્ય પણ મોકલેલું છે. એ બધું એવું લાંબું છે અને એટલી બધી આસપાસની બીજી હકીકતોથી છવાયેલું છે કે તે અમે આપી શકતા નથી. તેથી તેઓનો ઉદ્દેશ માત્ર અમે અહીંયાં આપવા ધારીએ છીએ, કેમકે એ ઉદ્દેશ અમને ઉપયોગી જણાયો છે.

મૂડદાંની વ્યવસ્થા કરવામાં પ્રતિદિન તકલીફ વધતી જાય છે. ગરીબોની હાડમારી વિશેષ છે. મૂડદાં ઉચકવાની સગવડ સરખી પણ કેટલાકને હોતી નથી. મરકી ઈં ઉપદ્રવો દેશમાં વખતોવખત થયાં કરે છે અને તે સમયે લોકોની સ્થિતિ બહુ ક્ષયામણી થઈ પડે છે. વળી મૂડદાં ન્યાં સુધી બળી રહે ત્યાં સુધી ખેતી રહેવામાં વખતનો નકામો ક્ષય થાય છે. કેટલીક વેળા મૂડદાં પૂરું ઢંકાયેલું પણ નથી હોતું એવી રીતે ચિંતા ખડકવામાં આવે છે.

આવાં કારણોથી કેટલીક મુદત થયાં મૂડદાં લઈ જવાની અને બાળવાની ક્રિયામાં સુધારો કરવાનો પ્રયત્ન રા. છાટાલાલ કરી રહ્યા છે. અમને લાગે છે કે એ પ્રયત્ન ઉત્તેજનને લાયક છે. એમની સચના એવી છે કે મૂડદાં વાહનમાં લઈ જવું અને સ્મરાન એવી રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિથી બાંધવું કે જેથી મૂડદાં એક ભટ્ટીમાં મૂકવામાં આવે અને જલદ અગ્નિથી તેની તરત ખાખ થઈ શકે. આમ કરવાથી પૈસાનો અને વખતનો ખર્ચાવ થાય છે અને ધર્મની લાગણીને જરાયે ઈન્દ્ર પહોંચતી નથી. એમ છતાં હાલ તુરતમાં વાહનમાં મૂડદાંને લઈ જવાનું અને રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે અગ્નિદાહ દેવાનું ફરજિયાત કરતાં મરજયાત રાખવું એ વધારે

રાષ્ટ્રીય અગ્નિદાહનદિ થોળના

મરજયાત સુધારે

ઉચિત ગણાશે. આવી બાબતમાં લોકકેળવણીની જરૂર છે. અધિકૃત રિવાજો પણ ધીમેથી જ દૂર કરી શકાય છે. લોકોએ જ્ઞાનપૂર્વક અથવા તો શ્રદ્ધાપૂર્વક પણ સ્વેચ્છાએ ગ્રહણ કરેલા ફેરફાર એ જ ખરો સુધારો ગણાય. એટલે જે જે જગ્યાએ થોડા સાહસિક ગૃહસ્થો હોય, દ્રવ્યની સંગવડ હોય, અને જ્યાં થોડા ઘણા માણસો અગ્નિદાહ કરવાની નવી પદ્ધતિના સ્વીકાર કરવા તૈયાર હોય, ત્યાં વાહનોની અને અગ્નિદાહની સંગવડ કરી હોય તો અને વ્યવસ્થા સારી રાખવામાં આવે તો થોડા વખતમાં આ અગત્યની વસ્તુ લોકપ્રિય થઈ પડશે, અને રાજચાલાને સમયે ગરીબ લોકો તો તેને વધાવી જ લેશે.

તા. ૧૨-૧૦-૧૯૧૯

ઉપવાસ અને પ્રાર્થના

ઉપવાસ અને
પ્રાર્થનાનો સંબંધ

ઉપવાસ અને પ્રાર્થના એ સાચા દિલથી અને ધાર્મિક વૃત્તિથી કરવામાં આવે તો તેમાંથી મહાન પરિણામો નીપજવી શકાય છે એમ મારી ખાતરી છે અને મારો અનુભવ છે. ઉપવાસથી જે શુદ્ધિ મેળવી શકાય છે એ શુદ્ધિ બીજી કોઈ રીતે નથી મેળવી શકાતી. પણ પ્રાર્થના વિનાનો ઉપવાસ શુષ્ક છે અને તેનું પરિણામ રોગીને નીરોગી કરવામાં આવી શકે અથવા તો નીરોગીને નકામું દુઃખ સહન કરવા જેટલું આવે. ઉપવાસ કેવળ દેખાવને ખાતર અથવા ત્રાસ ઉપજાવવાને ખાતર કરવામાં આવે એ તો કેવળ પાપકર્મ જ ગણાય. એટલે પોતાની જ ઉપર અસર કરવાને સાફ પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે થયેલો પ્રાર્થનાયુક્ત ઉપવાસ એ જ ધાર્મિક ઉપવાસ ગણી શકાય. પ્રાર્થના એટલે ઇશ્વરની પાસે સંસારી સુખ કે બીજી સ્વાર્થ સાધવાની વસ્તુઓ માગવી એ નથી. પ્રાર્થના એ કલેશ પામેલા આત્માનો ગંભીર નાદ છે. તેની અસર જગત ઉપર થયા વિના રહેતી નથી અને તે પ્રાર્થના ઇશ્વરના દરબારમાં સંભળાયા વિના રહેતી નથી. વ્યક્તિ અથવા તો પ્રજા જ્યારે મોટા સંકટથી પીડાય છે ત્યારે તે પીડાનું શુદ્ધ જ્ઞાન એ જ પ્રાર્થના છે અને જ્યારે એવું પવિત્ર જ્ઞાન થાય છે ત્યારે ખાવા છત્યાદિના શારીરિક વ્યાપારો રહેજે મોળા પડે છે. પોતાનો એકનો એક દીકરો મૃત્યુ પામે છે ત્યારે મા પીડાય છે. તેને ખાવાનું સૂઝતું નથી. એવી જ પીડા જ્યારે પ્રજાની કોઈ પણ વ્યક્તિને દુઃખ થવાથી બીજા બધાને થાય ત્યારે પ્રજાને જન્મ થયો ગણાય. એ પ્રજા અમરપદ પામવા લાયક બને છે. હિંદુસ્તાનમાં અનેક ભાષાઓ અને બહેનો મહાસંકટમાં રહે છે એમ આપણે બાહ્યે છીએ, એટલે આપણને ખરૂં જોતાં તો પ્રાર્થનામય ઉપવાસના સમયો ડાહ્યે ડાહ્યે આવી પડે છે.

પ્રજાજીવનમ તેમનું
સ્થાન

પણ પ્રજાજીવન એટલું ઉચ્ચ નથી થયું, એટલું શુદ્ધ નથી થયું. એમ જતાંયે ફેટલાક પ્રસંગો બની આવે છે કે જ્યારે આપણે બહુ કક્ષેશ પામીએ છીએ.

એવો એક પ્રસંગ ઇસ્લામી ભાઈઓને આવી પડ્યો છે. એ પ્રસંગ 'નવજીવન'નો વાચકવર્ગ જાણે છે. તુર્કીના ભાગલા પડે તો ખિલાફત ગયા જેવું થાય. જો ખિલાફત જાય તો ઇસ્લામ નિસ્તેજ બને. એ મુસલમાનથી સહન થાય જ નહિ. બલા મિ. એન્ડ્રુએ મારા મતને ટેકો આપતાં જણાવેલું છે કે જો મુસલમાનોને ન્યાય ન મળવા જેવું લાગે તો મિ. મૉટ્યુ તથા વાઇસરાય સાહેબે રાજનામાં આપવાં જોઈએ. આ ઉપચાર આવશ્યક છે, પણ તે બહારનો છે. એના કરતાં અસંખ્યગણો જોરાવર ઉપચાર મુસલમાન ભાઈઓના હાથમાં છે. એવું દરાવ્યું છે કે તારીખ ૧૭મી ઑક્ટોબર શુક્રવારને દિવસે મુસલમાનોએ રોજો રાખવો એટલે ચોવીસ કલાકનો ઉપવાસ કરવા; એટલે સોળમીની સાંજથી માંડીને સત્તરમીનો દહાડો. ઇબ્રાહિમમાં એટલે પ્રાર્થનામાં ગાળવો. આ વિચાર ધણો સુંદર છે. દુઃખને સમયે ઇશ્વરને સંભારવાથી જેટલો લાભ થાય છે, જેટલી શાંતિ મળે છે તેટલો લાભ અને તેટલી શાંતિ ખીજ કશા ઉપાયથી મળતાં નથી.

૧૭મી ઑક્ટોબર રોજો અને ઇબ્રાહિમ.

આવે સમયે હિંદુઓની ધરજ સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવે છે. હિંદુઓ જો મુસલમાનને ભાઈ સમાન માનતા હોય તો તેમના દુઃખમાં પૂરેપૂરો હિસ્સો લેવો જ જોઈએ. હિંદુઓ અને મુસલમાનોમાં ઐક્ય વધારવાનો આ મોટામાં મોટો અને સ્હેલામાં સ્હેલો ઉપાય છે. દુઃખમાં ભાગ લેવો એ જ ભાઈચારાની ખરી નિશાની છે. તેથી હું ઉમેદ રાખું છું કે આખા હિંદુસ્તાનમાં દરેક સ્ત્રીપુરુષ ૧૭મી ઑક્ટોબરનો દિવસ ઉપવાસમાં અને પ્રાર્થનામાં ગાળશે. હિંદુઓને સારૂ ગીતાજી સર્વમાન્ય ગ્રન્થ છે. એ પહેલેથી છુલ્લે સુધી અર્થસહિત વાંચી વંચાવી જવો; એટલે દિવસ પવિત્ર રીતે ગાળી શકાશે અને એ જ હિંદુઓની પ્રાર્થના ગણાશે.

હિંદુઓ કેમ પાળે ?

મને લાગે છે કે આપણે નિર્ભયપણે તે દિવસે હડતાળ પાડી શકીએ છીએ. જેઓ સ્વતંત્ર છે તેમણે કામો બંધ રાખવાં. નોકરો અને મજૂરોએ, તથા જેઓને ઇસ્પિતાલ વગેરેમાં કામ કરવાનું છે તે બધાએ કામ બંધ કરવાની જરૂર નથી. અને તે દિવસે સૌ પોતાનું ઘર ઝાલીને બેસે, સરઘસો બિલકુલ ન કાઢે તો કશા ભયનું કારણ નથી. ઉપવાસ અને પ્રાર્થનામાં બળાટકાર હોય જ નહિ. તેવું જ કામ બંધ કરવા વિષે થયું જોઈએ. હડતાળની અસર તે કેવળ મરજીયાત હોય તો જ પડી શકે. હિંદુ અથવા તો મુસલમાનની લાગણીનું માપ મરજીયાત હડતાળથી જ મળી શકે. હડતાળ મરજીયાત રહી શકે તે કારણસર નિમાયેલા સ્વયંસેવકો બહાર હરીફરી શકે

મરજીયાત હડતાળ

છે, અને દુકાન ઉઘાડી રાખનારા અને કામધણે વળગનારા કોઈને પણ કોઈ માણસ ધન ન પહોંચાડે, દબાણ ન કરે એ તપાસ રાખવી એ સ્વયંસેવકોની દરજ્જા મણાવી જોઈએ.

વાઈસરાયની અને
પ્રજાની દરજ્જા

સરકાર જો સાણપણ વાપરે તો પ્રજાને આ કાર્યમાં ઉત્તેજન આપશે. વાઈસરાય સાહેબનો ધર્મ છે કે પોતાની લાગણી મુસલમાન બાઈઓને બતાવવાને તેમજ તેમના અમલદારને સૂચવી દેવું જોઈએ કે તેઓ હડતાળ પાળવામાં કોઈને હરકત ન કરે. વાઈસરાય સાહેબ આગળ વધે તો તે દિવસે કામ પણ બંધ રાખી શકે અને પ્રજાને ભારે શાંતિ આપી શકે. પણ સરકાર તેમ કરે! યા ન કરે, પ્રજાની દરજ્જા તો ઓખી છે. હિંદુ મુસલમાન બન્નેએ મળીને સત્તરમી આક્ટોબરનો દિવસ ઉપર પ્રમાણે પાળવો.

વિધવાનો બળાપો

સુરતની વિધવાઓ-
ની રાવ

સુરતથી અગીયાર બહેનોએ પોતાનો બળાપો કાઢનારા બે કાગળ લખ્યા છે. “અમે વૈષ્ણવ, વણિક વિધવા, બાળરાંડ” એવી રીતે આ બહેનોએ પોતાનો કાગળ શરૂ કર્યો છે. પોતાનાં નામ આપ્યાં છે પણ માબાપનું નામ અને ઠેકાણું છૂપાવ્યાં છે. હું દિલગીર છું કે આ બહેનોએ પોતાની પૂરી ઓળખ નથી આપી. વર્તમાનપત્રોનો કાયદો તો એવો છે કે નનામા કાગળ ઉપર તંત્રી ધ્યાન ન જ આપે, અને એ કાયદો જરૂરનો છે. તંત્રીની દરજ્જા એ છે કે લખનાર પોતાનું નામ જાહેરમાં મુકવા ન ઇચ્છે તો તે ઇચ્છાને પૂરેપૂરું માન આપવું. પણ તેની જાણને સારૂ લખનારે પૂરી ઓળખ આપવી જ જોઈએ. એમ ન થાય તો બળવાન [ઇચ્છા છતાંયે તંત્રી પોતાના છાપા દ્વારા જેટલી સહાય કરી શકાય તેટલી કરી શકતો નથી. આ બહેનોના જ દાખલામાં હું જોઈ શકું છું કે તેમનું ઠામઠેકાણું હું જાણતો હોઉં તો વધારે ખર્ચ કાઢી શકું અને તેઓના દુઃખમાં ભાગ લેનાર પણ શોધી શકું. મજકુર કાગળોમાં આવી અને બીજી ત્રીઓ છતાંયે તેમાં કેટલીક સામાન્ય વસ્તુઓ એવી છે કે બધાએ તે જાણવી જોઈએ. આ અગીયાર બહેનમાંની ત્રણ થોડી કેળવણી પામેલી છે. આઠ ‘અક્ષરશૂન્ય’ છે. તેમાંની એક આઠ દહાડે માંડ ‘નવજીવન’ વાંચવા પામે છે. ન્યાતીલા ‘હડહડ’ કરે, ‘ભક્ષણી’ કહે, ગમે તેવાના આશ્રયે રહેવું પડે, કેળવણીનું મીઠું, બીખાંડ પણ થોડાં જ ખાવા મળે. સુરતમાં વણિકની ન્યાત બેતળીસ છે, તેમાં બાળવિધવા કંઈ નહિ તો સાતસે હશે. ધર્મ શું ચીજ છે તે કોઈ જાણતું નથી. “અમે વિધવા

ધર્મ સમજીએ છીએ, પણ એ ધર્મ સાચવી શકીએ એવાં સાધન અમને મળતાં નથી. અમને કોઈ આશ્રમમાં રાખી સારું શિક્ષણ આપવામાં આવે, અમને સેવાધર્મ શીખવવામાં આવે તો અમે વિધવાધર્મ સાચવવા તૈયાર છીએ. જે તેમ ન થાય તો અમારી સામે એટલી બધી લાલચો હોય છે કે અમને પતિસંગની જરૂર છે. ... ન્યારે જ્ઞાનમાર્ગ મંદ પડ્યો ત્યારે વલ્લભે ભક્તિમાર્ગનો પ્રચાર કર્યો. કાળે કરીને રૂઢિઓમાં ફેરફાર થયા. તે જ પ્રમાણે વિધવાને વિશે થવાની જરૂર છે. ”

આ સિવાય બીજાં આ કાગળોમાં ઘણું લખ્યું છે. વિધવાઓ કેમ બ્રહ્મ થાય છે એ પણ લખ્યું છે. બન્ને કાગળોનો હું આપી શકું એવો સારાંશ મુખ્ય ભાગે મારા શબ્દોમાં આપવા મેં પ્રયત્ન કર્યો છે. વિધવાનો પ્રશ્ન હિન્દુ સંસાર પાસે નાનો સૂતો નથી. ભાગ્યે એવું હિંદુ કુટુંબ હશે કે જેની ઉપર વિધવાની જવાબદારી નહિ હોય. સુધારકોએ એ પ્રશ્નનો એકદેશીય માર્ગ સૂચવી દીધો છે. પુનર્લગ્ન એ જ વિધવાના દુઃખનો ઉપાય છે એમ કહી દીધું છે. મને તો એ વિચાર ભયંકર લાગે છે. વૈધવ્યમાં હું તો ઘણું રહસ્ય જોઉં છું. વૈધવ્યનો ઉપયોગ પણ એટલો જ જોઉં છું. પુરુષો પણ ધરભંગ થઈ પુનર્લગ્નનો વિચાર ન કરે એ વધારે સરસ ન હોત ? પણ એવી હીલચાલ જરાયે થતી હોય એવું જોવામાં નથી આવતું. પરંતુ એવા વિચારથી અથવા તો એ વિચારના અમલથી બાળવિધવાનો બળાપો કેમ બંધ કરી શકાય ? હજારો પુરુષો ધરભંગ થયા પછી સ્વેચ્છાએ પુનર્લગ્ન ન કરે તેથી જેને બળાત્કારે વૈધવ્ય ભોગવવું પડે તેવી બાળાને સારું શો રસ્તો ? હઠપૂર્વક વિધવાને પુનર્લગ્ન કરતી અટકાવવી એમાં ધર્મ હશે ? વૈધવ્ય શોભાવી શકાય એવી સ્થિતિમાં વિધવાઓને મુક્યા વિના વિધવાઓની પાસેથી પવિત્રતાની આશા રાખી શકાય ? આ બધા ગુંચવાડા ઝટ ઉકેલી શકાય એવા નથી. દરેક પક્ષમાં ઝોણુંવતું સત્ય રહેલું છે. વાદવિવાદમાં ઉતર્યા વિના હું નીચેના નિષ્કર્ષો હિંદુ સંસાર સમક્ષ મુકવા ઇચ્છું છું :

૧. વૈધવ્યનો ભંગ કરવાનો પ્રયત્ન ધર્મને હાનિકર્તા છે.
૨. વિવાહ ધાર્મિક ક્રિયા છે. પ્રેમ એક જ વખત પરણી શકે છે.
૩. વિધવા પૂજ્ય છે. તેનો તિરસ્કાર એ પાપ છે. પવિત્ર વિધવામાં દર્શન મુશ્કેલ છે. તેને અપશુકન ગણવામાં એ પાપ છે.
૪. વિવાહ જે ધાર્મિક ક્રિયા હોય અથવા ગણાય અને એ કેવળ પવિત્ર પ્રેમની નિશાની રૂપે હોય, તો કળેડાં અને બાળસગ્ન પાપરૂપ જ ગણવામાં જોઈએ. જે થયાસ વરસે નવ વર્ષની કુમારિકાને પરણવામાં બાધ ન ગણાય અને એવા

વિધવાના પ્રશ્નનો ઉપાય

પુનર્લગ્ન : એકદેશીય માર્ગ

ગુંચવાડા

કેટલાક નિષ્કર્ષો

વિવાહ કરનારને ન્યાતબહાર ન મુકી શકાય, તો એવી કુમારિકા વિધવા થાય અને પુનર્લગ્ન કરે તો તેને ન્યાતબહાર મુકવી અને એવી ખીજી રીતે દંડવું એ પણ પાપ જ ગણાય.

અભાગદારને ત્યાગ

ધર્મના પાલનમાં અભાગદારને અવકાશ જ નથી. એટલે સુરતમાં બાળવિધવાઓને વિષે વૈષ્ણવોને અને ખીજાં હિન્દુ કુટુંબોને હું તો એ સલાહ આપું કે વિધવાઓનાં મન અને શરીર સારી રીતે રોકાયલાં રહે, તેઓ લાલચોમાં ન ફસાય. એવી યોજના ઘડો અને તેને અમલમાં મુકો. તેમ કરતાં છતાં પણ જે કેવળ બાળવિધવા છે તેને વિવાહ કરવાને ન લલચાવવી એ જેટલું જરૂરનું છે તેટલું જ જે તેને વિવાહ કરવો હોય તો તેના માર્ગમાં કાંઈ પણ વિઘ્ન ન મુકવું એ જરૂરનું છે. વૈધવ્ય પાળવું એ પુણ્યકર્મ છે, પણ વિધવાવિવાહ સવ થા પાપકર્મ તો નથી જ. જ્ઞાતિઓ જે વર્ણશ્રમધર્મને શોભાવવા માગતી હોય, તેનો લોપ થવા દેવા ન ઈચ્છતી હોય તો તેમાં આવી ગયેલી અનેક પ્રકારની કુલ્યવસ્થાઓને દૂર કરવી પડશે અને તેમાં ઉત્પન્ન થતા દરેક પ્રશ્નનો ધાર્મિક દૃષ્ટિથી રડવો જોઈશે. એટલે હું વિધવાને કહું કે તમે તમારા વૈધવ્યને પવિત્ર ગણી શોભાવજો. તેવા દાખલા હિન્દુ સંસારમાં અનેક પડ્યા છે. જ્ઞાતિઓને કહું કે જે બાળવિધવાઓ પુનર્લગ્ન કરવા ઈચ્છે તો તેમને તરછોડશો નહિ, તેમને જ્ઞાતિબહાર ન મૂકશો.

નોંધ

અમીનમાંથી મુક્તિ

નવજીવન મુદ્રણ-
કચ્છની સ્થાપના

પાંચનારને યાદ હશે કે 'નવજીવન' નંચારે સાપ્તાહિક કરવામાં આવ્યું ત્યારે પાંચસેની સીકયુરીટી ઠરાવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ જે વાદળ આવ્યું અને વીખરાઈ ગયું તે વિષે પણ અમે ખબર આપી ચુક્યા છીએ. વ્યવસ્થાપકોએ અનુભવ્યું કે 'નવજીવન' જેવું છાપું જેને છાપવામાં ઘણાં જોખમો વડોરવાં જોઈએ, જે પ્રગ્તને જથાબંધ નિયમિત રીતે પહોંચાડકું જોઈએ તે છાપું પોતાના જ છાપખાનામાં નિર્વંધે છાપી શકાય. એટલે કે બાહ્ય ઉપાધિ તો જ ઓછામાં ઓછી કરી શકાય. એથી રા. શંકરલાલ ઘેલાલાઈ બેંકરે, જેઓ આર્થિક સહાયને સારૂ જવાબદાર છે તેઓએ મનહર પ્રેસ ખરીદ્યું છે અને તે હવે પછી 'નવજીવન મુદ્રણાલય' તરીકે ઓળખાશે. વળી 'ચંગ ઇન્ડિયા' જેને સારૂ 'નવજીવન'ના તંત્રી જવાબદારી ભોગવે છે તે મુંબઈમાં બહાર પડે અને 'નવજીવન' અમદાવાદમાં બહાર પડે એ પણ કઠિન દશાં લાગ્યાં. તેથી 'ચંગ ઇન્ડિયા' પણ અમદાવાદમાં જ બહાર પડવાનો નિશ્ચય થયો. આથી 'ચંગ ઇન્ડિયા' વિષે, 'નવજીવન' વિષે અને નવજીવન છાપખાના વિષે એકરારી કરવાનો સમજ આપ્યો. અમદાવાદના મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ પાસે એ એકરારો થયા. તેઓ સાહેબ

એ બંને છાપાં માટે સીક્યુરીટી નહિ લેવાનો ઠરાવ કર્યો અને તે જ પ્રમાણે નવજીવન મુદ્રણ-
લયને વિષે ઠરાવ્યું. આવા ઠરાવને સાફ અમે મહેરબાન રિસિટ્ટેડ મેંજસ્ટ્રેટને મુખારકબાદી આપીયે
છીએ. જ્યાં મુખી હિંદનાં વર્તમાનપત્રોની ઉપર પ્રેસ એક્ટની અન્યાયી કલમો રૂપી તરવારો
જમકી રહી છે ત્યાં મુખી સીક્યુરીટીમાંથી 'નવજીવન' અથવા 'યંગ ઇન્ડિયા' ઉતરી ગયાં છે
તેને સાફ અમે ખુલાસો માની કે પ્રગટ કરી શકતા નથી. સીક્યુરીટી અમારી કલમ ઉપર
કોઈ પણ પ્રકારનો અંકુશ નથી મુકી શકતી. સીક્યુરીટી ન હોવાને લીધે અમારી નિરકુશતા
સ્તીભાર વધતી નથી, અમારી જવાબદારી રહેજ વધે છે. રખેને જલ્દયે અન્યથે પણ અમારાથી
એવા વિચાર ફરારી જવાય કે જેથી અમે ફરી સીક્યુરીટીને પાત્ર ગણાઈયે. પણ જવાબદારી
વધો કે ધટો, પ્રભની પાસે વિવેક અને મર્યાદાપૂર્વક પણ નીડરપણે અમારા અભિપ્રાયો અને
વિચારો મુકવા અમે ખૂબ પ્રયત્ન કરતા રહીશું.

સીક્યુરીટી માફ

જવાબદારીમાં
વધારો

“અમારી મુસીબત તમને ખબર ન પડે”

બિહારના જાણીતા પત્રકાર અને વડી ધારાસભાના સભાસદ માનનીય સચ્ચિદાનંદ
સિંહ વડી ધારાસભામાં મુક્તિના કાયદાને વિષે બોલતા હતા તેવામાં તેમણે કંઈ બૂલ
કરી. સર જ્યોર્જ હૉડ્ગેસે તેમને સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો. વાઈસરાય સાહેબે એ તો શરતચૂક
થઈ ગઈ છે એમ કહ્યું. પણ માનનીય સિંહ બોલ્યા, “પારકી ભાષામાં બોલતાં અમને કેટલી
મુસીબત પડે છે એનો ખ્યાલ આપનાં અંદાજમાં ન જ આવી શકે. અમે વારંવાર બૂલ
કરીયે છીએ.” આ ઉદ્દગાર મા. સિંહને ચોભાવનારા છે. પરભાષામાં બોલવાનું હોયને
બહુ બાહોશ સભાસદોને પણ ભારે વિટંબણા પડે છે અને હાજરજવાબીમાં આપણે
વખતોવખત હારી જઈયે છીએ. આપણે કેસ નળગો હોય છે અથવા આપણી આવડત એટલી
હોય છે તેથી નહિ પણ આપણે પરભાષામાં બોલવાનું હોય છે તેથી આપણે ધાગીવાર
મ્હાત થઈયે છીએ. ઇંગ્લંડ જનાર ભારે અંગ્રેજ બોલનાર હિંદીઓ, સામાન્ય કેળવણી પામેલા
અંગ્રેજ કુટુંબોમાં બોલતાં અચકાયાં કરે છે અને ધાગી વેળા મસ્કરીને પાત્ર થાય છે એવો
અનુભવ ઇંગ્લંડથી આવેલાં ફરેક હિંદીને હોય છે. પ્રોફેસર જહુનાથ સરકારે બતાવ્યું છે કે
અંગ્રેજ ભાષામાં વિચાર કરવાનો હોવાથી અને બોલવાનું હોવાથી શિક્ષિતવર્ગ ઉપર
જેટલા સખત બોલે પડે છે એ બોલે એટલો સખત છે કે શિક્ષિતવર્ગ દુર્બળ થઈ અચલ
છે, રોજથી પીડાઈ રહેલ છે; અને ન્યાયમૂર્તિ રાનડેએ કેટલાંક વર્ષ પહેલાં બતાવી આપ્યું
હવે ધણી અઘણ મૃત્યુને શરણ થાય છે અને તેઓમાં રોધકશક્તિ ભાગ્યે જ હોય છે.
આવી કડિન ફરાનો ઇલાજ વહેલોમેરો પણ આપણે લેવો જ જોઈયે. જેટલો વહેલો
લેવાય તેટલો વહેલો લાભ થાય. પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં તે તે પ્રાંતની ભાષાઓમાં કારભાર
ચાલવો જોઈયે. અને વડી ધારાસભામાં રાષ્ટ્રીય ભાષા એટલે હિંદુસ્તાનીમાં કારભાર
જોઈયે. આ હિંદુસ્તાની સુશાસ્ત્ર કૌમોસ અને કૌન્ડરન્સથી થવી જોઈયે. કૌમોસને જો થોતાનો
સહેલો કરેડોને પહોંચાડવો હોય તો એ સહેલો કોઈ પણ કાળે અંગ્રેજ ભાષાની મરફતે
ન જ પહોંચે. તે તો હિંદુસ્તાનીની મારફતે જ પહોંચી શકે.

મા. સિંહની કબૂલત

પરભાષા દ્વારા અવ-
હારમાં વિટંબણા

કૌમોસનું કાર્ય

ખારેજડીના કંઠ

ખારેજડીની અરજી

ખારેજડીના લોકોએ, વધારાની પોલીસના રૂપીઆ ખોતેરસો ઉધરાવવા આખત સરકારે કરેલા હુકમની સામે જે અરજી કરેલી છે તે અમે ખીજી જગ્યાએ આપી છે. એ અરજી વકીલે નથી લીધી એ એના ઘડતર ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. અરજદારોએ યુક્તિસર દાખલાદલીલો નથી આપ્યાં, પણ પોતાના હુકમારો પોતાને આવડે તેવી ભાષામાં તેઓએ આપી દીધા છે. અમે ખારેજડીના લોકોને તેમના કાર્યને સારૂ ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અમે એ અરજીને કિંમતી સમજીએ છીએ; અને તે જ પ્રમાણે પ્રજાની ઉપર જે દુઃખ પડે તેનો નાદ સરકારને તેમજ પ્રજાને દુઃખી સીપુરુષો સંભળાવી શકે છે. એવા કાર્યમાં વકીલોની કે મોટા અરજી ઘડનારાઓના જરૂર નથી. જેના પગમાં કાંટો ભોંકાયો હોય એ પોતાનું દુઃખ જેટલા જોરથી સંભળાવી શકે છે તેટલા જોરથી પારકો માણસ કદી નહિ સંભળાવી શકે. આપણે જે હકીકત જોવી છે તેવી જ આપવી અને અતિશયોક્તિ ન કરવી એટલી જ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. સત્યને શણગાર શો ?

ખારેજડીનો કેસ

ખારેજડીનો કેસ સીધો છે. મુદ્દા દુકાને ટય છે. 'અમે ગુન્હો નથી કર્યો.' અમારી ઉપર જે દુષ્કાળો વહી ગયા. અમે બાળ્યે જ સરકારવારો ભરી શકીએ એવી અમારી સ્થિતિ છે. અમારે ત્યાં વધારાની પોલીસની જરૂર નથી. એથી અમારી ઉપર ખોતેરસો રૂપીયાનો ખાલો નહિ હોવો જોઈએ. સરકારને અમારી વર્તણૂક વિષે તજવીજ કરવી હોય તો કરો, આ સીધો ન્યાય છે. નરિયાદને વિષે વિચાર કરતા અમે ખારેજડીનું પણ લખી ચુક્યા છીએ. વિશેષ દીકાની જરૂર નથી. અમારી હમેદ છે કે સરકાર અરજદારોની અરજી ઉપર પૂરું ધ્યાન આપશે અને ધારાસભાના ગુજરાત વિભાગના અને ખીજા સભાસદો જેઓ અમલદારવર્ગના નથી તેઓ આ કામ ઉપાડી લેશે અને નિર્દોષ ખોતેરસોને સારૂ દાદ મેળવશે.

રેલેટ કાયદાની અરજી

જે અરજી ઓલ ઇન્ડિયા હોમરૂલ લીગ તરફથી બહાર પડી છે તે તરફ અમે વાચકવર્ગનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. એ અરજીમાં રેલેટ કાયદાની સામેના મુખ્ય મુદ્દા ઠાંકવામાં આવ્યા છે. રેલેટ કાયદો પ્રજા એકમતે નાપસંદ કરે છે એ મુદ્દો સૌથી મોટો છે. એ કાયદો રદ કરવાને સારૂ પ્રજાએ જે આંદોલન કર્યું છે અને જે દુઃખ સહન કર્યું છે તે પછી એ કાયદો જો રાખવામાં આવે તો પ્રજાનું સ્વમાન ઘટે અને સરકારની આપખુદી લગભગ અસહ્ય થઈ પડે. રેલેટ અરજીમાં ઘણી સહીઓ થશે એવી અમારી હમેદ છે. બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં વસતા બધા હિંદી તેમાં સહી કરી શકે છે અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે સૌ કોઈ બાયક ઉંમરનાં સીપુરુષ તેમાં સહી કરી મુખ્ય હોમરૂલ લીગ તરફ મોકલી આપશે.

સેવાધર્મ*

મેજર મૉસ સાહેબ પ્રમુખસ્થાને છે તેથી હું ખુશ થયો છું. જે બાબતમાં અંગ્રેજો અને આપણી વચ્ચે મતભેદ ન હોય એવા સમાજસેવાના ને ખીલ સવાલોમાં આપણે એકઠા થઈ કામ કરી શકીએ એ મને તો હમેશાં ઇચ્છવા યોગ્ય જણાયું છે. રાજકીય બાબતોમાં હિંદી અને અંગ્રેજ વચ્ચે ઘણી વેળા મતભેદ હોય છે અને તેમાં પડનારાઓને બહુ નાનુકાઈથી અને જવાબદારીથી કામ લેવું પડે છે. જેમાં મતભેદ નથી તેવા વિષયોની ચર્ચા કરતાં આપણે એકત્ર રહી શકીએ તો બન્ને કામ વચ્ચે મીઠાશ વધી શકે અને એકબીજાની ઓળખ પણ થાય.

બધા વાઇસરાય અથવા તો જનરલ ન થઈ શકે, પણ સહુ સેવક કે સિપાઈ થઈ શકે છે. સમાજની સેવા એ મોટો ધર્મ છે, અને રાજકોટના સહાયક મંડળે જ્યારે કાળજવર ફેલાયો હતો ત્યારે અને દુષ્કાળને સમયે જે આબાદ કામ કર્યું છે તેને સાડ તેઓને મુબારકબાદી થઈ છે. જેમ ફાયર બ્રિગેડ આવશ્યક છે તેમ રોગો વગેરે ફાટી નીકળે ત્યારે સેવા કરનારાઓની જરૂર માલુમ પડે છે. પણ આ બન્ને પ્રવૃત્તિ હમેશાંની હોતી નથી અને હમેશાં હોય એમ આપણે ઇચ્છી શકતા નથી. એવા દાકતરો અને વકીલો મેં જોયા છે કે જેઓ રોગ અથવા ટંટા ઓછા હોય તો નિરાશાના કુદ્દારો કાઢે છે અને કાંઈ ધંધો નથી એવી ફરીઆદ કરે છે. પણ ખરો વૈદ્ય એ છે કે જે રોગ ન થાય એમ લોકોને શીખવે; ખરો વકીલ એ છે કે જે લોકોમાં કલ્યાણ થતા અટકાવે. તેમ ખરી અને નિરંતર કરવાની સમાજસેવા તો એ છે કે જે વડે આપણે લોકોમાં રોગો થતા અટકાવીએ, દુષ્કાળો ન થાય એવાં સાધનો ચોજાવે. આ દષ્ટિએ ખરી સમાજસેવા કેમ થઈ શકે એની શોધ કરવી હોય તો તો આપણે શહેરો કરતાં ગામડાંઓમાં સારી રીતે કરી શકીએ. તેથી સહાયક મંડળના આત્મા રા. ન્હાનાલાલ કવિને હું વિનંતિ કરું છું કે તેમણે એક મુસાફરની જેમ નહિ પણ શોધક તરીકે ગામડાંઓમાં જઈ વસવું, અને ગામડાંના ખેડૂતોની જીંદગી ગાળીને તેઓનાં દુઃખરુખનો અનુભવ લેવો. એમ થશે તો હું વચન આપું છું કે શુદ્ધ સમાજસેવાની ખરી કુંચીઓ તેમને મળી આવશે.

હું બાળક હતો ત્યારે એમ માનતો કે સમાજસેવાને ફરજ તરીકે કેવળ યૂરોપે જ ઓળખી છે, યોજનાશક્તિનો દાવો કેવળ યૂરોપ જ કરી શકે છે. અનુભવથી હું મારી ભૂલ જોઈ શક્યો છું. યોજનાશક્તિમાં અને સમાજસેવામાં હિંદુસ્તાન કોઈ પણ દેશથી પછાત નથી એમ મેં કુલ સમયે હરિદ્વારમાં જોયું. એવું કહેવાય છે કે એ સમયે હરિદ્વારમાં સત્તર લાખ યાત્રાળુઓ એકઠા થયેલા. તેઓને સાડ ખાવાપીવાનો ને રહેવાનો પ્રબંધ કોણે કર્યો, કેમ થયો એની કોઈને ખબર નથી. એમ છતાં એ પ્રબંધ હરિદ્વારમાં થઈ ગયો હતો તે મેં જોયું; અને તેમાં અમલદારવર્ગની કરી જરૂર નહોતી પડી. આપણી યોજનાશક્તિ અને સમાજસેવાના સાક્ષીરૂપે દિમાલય બિરાજે છે. જન્મોત્તરી સુધી યાત્રાળુઓ પહોંચી શકે છે અને ચોતાની હાજતો પૂરી પાડી શકે છે. આ યોજના વ્યાપારદષ્ટિએ નથી ધડાઈ, પણ સેવાની દષ્ટિએ ધડાઈ છે. જ્ઞાતિની યોજના પણ એ જ વસ્તુ સૂચવે છે. જ્ઞાતિઓની મારફતે.

અંગ્રેજો સાથે સહકાર

સમાજસેવાનો ધર્મ

ખરી ને કાયમની
સમાજસેવા

હિંદુસ્તાનની
યોજનાશક્તિ અને
સમાજસેવા

આપણે હાંસિની, મૂએલાની અને ગરીબની સમવડ કરી રાખ્યા છીએ. સર વિશ્વિયમ વિલ્સન હન્ટર મોટા ઇતિહાસવેત્તા થઈ ગયા છે. તેમણે હિંદુસ્તાનમાં નિરાશ્રિતોને સાર કંઈ પણ કાયદાઓ ન જોયા તેમ છતાં તેઓને સાર સુવ્યવસ્થા જોઈ તેથી તે આશ્ચર્યચકિત થયા. ખેરાક, આપણી યોજનામાં ત્રીજો માલમ પડશે. જ્ઞાતિબંધનની અતિશયતા પુષ્કળ છે. એ બધું આપણે સુધારવું પડશે. સમાજસેવાને રૂપાંતર આપવું પડશે. મારો કહેવાનો આશય તો એટલો જ છે કે આપણી પાસે શક્તિ અને સાધનો પ્રાચીન સમયથી રહેલાં છે તેની નવી દૃષ્ટિએ ગોઠવણી કરવી, અને શિક્ષિતવર્ગ સેવાને પ્રાચીન ધર્મ તરીકે વધાવી લેવા એટલું જ કરવું રહ્યું છે; અને જો આપણે એવું કરવાને શક્તિમાન થઈએ તો દેશને મોટા લાભ થાય એમાં તો શંકા જ નથી. રાજકોટનું મંડળ શુદ્ધ સેવાધર્મમાં અગ્રેસર થાય એવી મારી પ્રાર્થના છે.

પ્રાચીન શક્તિ ને
સાધનો ઉપયોગ

તા. ૧૯-૧૦-૧૯૧૬

જગતનો તાત

(૩)

ગ્રામસુધારાના
અનુભવો

અંધારણનો દાખલો

હું કહી ગયો છું કે ગ્રામ્ય વ્યવસ્થા સુધારવા બાબત હું મારા કેટલાક અનુભવો આપીશ. દાકતર હરિપ્રસાદે સ્વ. બહેન નિવેદિતાએ કલકત્તાની એક પોળ કેન્દ્ર સુધારી તેનો દાખલો આપી આપણને બતાવી આપ્યું છે કે એક એક પુરુષ અંથવદ સ્ત્રી પણ, જો ધારે તો, કેટલું કરી શકે. ગામડાંઓમાં એવું કામ કરવું એ શહેરોની પોળો સુધારવા કરતાંયે સહેલું છે. ચમ્પારણમાં જ્યારે સ્વાશ્રયી નિશાળો ખોલવાને નિશ્ચય થયો ત્યારે મેં સ્વયંસેવકોની માગણી કરી હતી. ત્યાં આવેલા સ્વયંસેવકોમાં માર્કમ દાકતર દેવ અને બેલગામના રા. સોમણ વકીલ હતા. આ સ્વયંસેવકોએ માત્ર ત્રણ કામ કરવાનાં હતાં. છોકરાં અને છોકરીઓ આવે તેને ભણાવવાં, આસપાસનાં ગામના રસ્તા ધર વગેરે સાફ રાખતાં ગામડીઆઓને શીખવવું અને સૂચવવું, અને દરદીઓ આવે તેને દવા આપવી. રા. સોમણને ભીતિહરવાં કરીને એક ગામડું છે ત્યાં મુકવામાં આવ્યા હતા. દાકતર દેવ નિશાળવાળાં ગામોમાં દવાની તબીબી રાખતા. દરમિયાન એમની વસસાટ ભીતિહરવાની નિશાળમાં વધારે થઈ. ત્યાંના લોકોની ઉપર સુધારા વગેરેની અસર કરવી એ મુશ્કેલ હતું. દાકતર દેવે કયા કયા સુધારા તેમણે કરવા જોઈએ તે બતાવ્યું હતું. પણ ગામડીઆઓ દાકતર દેવનાં વચનને ગાંઠે જ શાના ? વાત રસ્તાઓ સાફ કરવાની અને કૂવાની આસપાસ ઢાળાવ કરી બધો કીચક કાઢી નાંખવાની હતી. છેવટે દાકતર દેવે

અને રા. સોમણે કોદાળા હાથમાં લીધી અને કૂવાની આસપાસ ઢોળાવ કરવાનું અને રસ્તાઓ ચોખ્ખા રવાનું શરૂ કર્યું. નાનકડું ગામ તેમાં વાત વીજળીની જેમ પ્રસરી. ગામડીઆઓ દાકતર દેવનાં વચનનો અર્થ સમજ્યા. દાકતર દેવના કાર્યમાં જે બળ હતું તે તેમની સૂચનાઓમાં ન હતું. ગામડીઆઓ પોતે પણ સાફ કરવા નીકળી પડ્યા અને ત્યારથી બીતિહરવાના કૂવા અને રસ્તા સુંદર દેખાવા લાગ્યા. કચરાના ઢગલાઓ અલોપ થઈ ગયા. દરમિયાન ઘાસની નિશાળ બાંધવામાં આવી હતી તે કોઈ તોફાનીઓએ બાળી મુકી. હવે શું કરવું એ બારે સવાલ થઈ પડ્યો. ૪૨૧ પાછી ઘાસની નિશાળ બાંધવી અને બળવાનું જોખમ ખેડવું ? રા. સોમણ અને દાકતર દેવે ઘૂંટની નિશાળ બાંધવાનો નિશ્ચય કર્યો. હવે તો બન્નેને બાંધણી કરવાની કળા આવડી ગઈ હતી. જોઈતા સામાનની શિક્ષા આપી. જરૂર જણાયા ત્યાં પૈસા પણ આપ્યા અને બન્નેએ મજૂરી કરવાનું શરૂ કર્યું. પાછી નિશાળનો પાયો તેઓએ હાથે નાંખ્યો એટલે ગામડીઆઓ પણ આવી પડ્યા, કારીગરો પણ યથાશક્ત મદદ કરવા લાગ્યા, અને બીતિહરવાની નિશાળ આજ પણ એક બે માણસ ધારે તો શું કરી શકે તેની સાક્ષી રૂપે મોબુદ છે. આ પ્રમાણેનું કાર્ય એક ગામડામાં નહિ પણ જે જે ડોકાણે નિશાળો સ્થાપવામાં આવી તે તે ડોકાણે ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં થયું હતું અને શિક્ષકોના કાર્યની આકર્ષણશક્તિના પ્રમાણમાં ગામડીઆઓ કામ કરતા થઈ ગયા હતા. આ સેવા કરવામાં બારે હોશિ ચારીની જરૂર ન હતી, દિલસોજી અને ખંતની જરૂર હતી. તેની સાથે હોશિયારી કારીગરી વગેરે બીજેથી મળી રહેતાં હતાં.

ખેડા જીલ્લામાં પાકની આંકણી કાઢવાની હતી. તેમાં બધા ખેડૂતો મદદ ન કરે તો એ કામ થઈ શકે તેવું ન હતું. એક એક ગામડા દીઠ એક એક સ્વયંસેવક જે બપોરે મેળવવાની હતી તે મેળવી લીધી, એટલું જ નહિ પણ ખેડૂતોનાં મન હરણુ કરી, લીધાં. આવા અનેક દાખલાઓ જુદી જુદી જગ્યાના હું આપી શકું છું.

ખેડાનો દાખલો

હવે આપણે ગામડાને સુવ્યવસ્થિત કરવા ઇચ્છનારે કેમ શરૂ કરવું એ જોઈ શકાયે છીએ. એ પોતે રહેતો હશે તે શહેરને જ પસંદ કરશે. તેમાં વસનારાં બધાંને ઓળખી લેશે. એમના દુઃખમાં જરાયે દેખાવ કર્યા વિના ભાગ લેશે. શેરીની સ્વચ્છતા જાળવવામાં તેઓની મદદ માગશે. પડોશી હસી કહાડશે, અપમાન પણ કરશે, એ બધું આ સેવક સહન કરશે, અને તેમ છતાં આગળની માફક તેઓના દુઃખમાં ભાગ લેશે અને પોતે એકસો શેરી સ્વચ્છ રાખશે. પોતાની સ્ત્રી, મા, બહેન વગેરે

શેરીથી શરૂઆત

ધીમે ધીમે પોતાના આ કામમાં રોકાશે. પડોશીઓ મદદ કરે અથવા ન કરે તોપણ શરીર તો હમેશાં સ્વચ્છ જ રહેશે અને અનુભવે માલુમ પડશે કે એમ કરતાં વધુ વખત નહિ દેવો પડે. આખરે પડોશીઓ પોતે કામ કરતા થઈ જશે અને એક શરીરની સુવાસ આખા ગામડામાં ઉડશે.

ગામડાંની વ્યવસ્થા

જો આવા સેવકને વધારે હોંશ હોય અને પોતે ઠીક ઠીક બજુલ હોય તો પોતાની શરીરમાં છોકરાંઓને અને મોટાંઓને પણ જે નિરક્ષર હોય તેને અક્ષરજ્ઞાન આપશે. જો પોતાની શરીરમાં કોઈ માંદા હોય અને તેઓ વૈભવી દવા કરવા અસમર્થ હોય તો તેને સાર વૈભ શોધી કાઢશે. સારવાર કરનાર કોઈ નહિ હોય તો પોતે સારવાર કરશે. આટલું કરતાં તેને પ્રત્યેક પડોશીની આર્થિક અને નૈતિક સ્થિતિનું સરસ જ્ઞાન મળશે. તેટલું જ્ઞાન મળવાથી તેમાં જે સુધારા કરવા ધટે એ સુધારા કરવાની યોજના આવે સેવક રચશે. અને આવા પ્રકારના સુધારા કરતાં કરતાં તેને પોતાના પડોશીની અને તેમની મારફતે આખા ગામની રાજ્યપ્રકરણી સ્થિતિનો પણ ખ્યાલ આવશે. અને જો એ ખ્યાલની સાથે પોતાનામાં લોકોની પાસેથી એકસમયે કામ લેવાની શક્તિ આવે તો લોકોની રાજ્યપ્રકરણી સ્થિતિ પણ સુધારવાને આવે. માણસ સમર્થ થશે. આફ્રિકા, ચંપારણ, ખેડા વગેરે પ્રદેશોમાં હું જોઈ ચક્રો કે જેને આપણે અબણુ માનીએ છીએ તેવા માણસો પોતાની ખંતને અને લોકલાગણીને લીધે આજ્ઞાદ સેવા કરી શક્યા છે અને જનસમાજ ઉપર અસર પણ પાડી શક્યા છે. જે જે ગામડામાં મેં એક એક પણ ચેતનવાળા પુરુષને કે સ્ત્રીને જોયાં છે તે તે ગામડામાં તેઓને મેં ઘણું સરસ કામ કરતાં પણ જોયેલાં છે.

આરોગ્યના નિયમો

હવે આપણે સ્વચ્છતા વિષેના અને નૈતિક, શારીરિક અને આર્થિક આરોગ્ય વિષેના કેટલાક નિયમો તપાસીશું. મારી ઉમેદ છે કે જેઓને તે પસંદ પડે તેઓ એ નિયમો પ્રમાણે પોતપોતાના ગામડામાં કાર્ય કરતા થઈ જશે અને જે એમ થશે તો આપણે થોડા જ સમયમાં કેટલાંક ગામડાંઓની સ્થિતિ ઉપર ભારે અસર ઉપજાવી શકીશું.

ગુજરાતની ભેટ

પ્રો. ધ્રુવને
વિદાયગીરી

ગુજરાતના રત્ન પ્રેક્ષિતર આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવ ગુજરાત કોલેજની સાથેના પોતાના સત્તાવીસ વર્ષના સંબંધ છોડી કાશીજી વિશ્વવિદ્યાલયમાં જોડાવાના છે એમ તેમનો મિત્રવર્ગ કેટલાક સમય થયાં બહુતો આવેલો છે. તે વાત આ અડવાડીયે ભરાયેલા બે મેળાવડામાં જાહેર થઈ. એક મેળાવડો સાહિત્ય સભા તરફથી

અને ખીજે ગુજરાત કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી થયો હતો. ખીજા મેળાવડામાં કૉલેજના પ્રિન્સિપાલ સાહેબ અધ્યક્ષસ્થાને બિરાજ્યા હતા. આ બન્ને મેળાવડામાં પ્રો. ધ્રુવને માનપત્રો આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ માન આપી ગુજરાતીઓએ પોતે માન લીધું છે.

પ્રો. ધ્રુવમાં વિદ્વતા અને ધર્મ જોટલે અંશે જોડાયેલાં છે તેટલે અંશે ખીજા થોડા હિંદીમાં જોડાયેલાં જોવામાં આવે છે. એમણે પૈસા કમાવાના ધરાદાયી અધ્યાપકપણું નથી આદર્યું. અધ્યાપક થઇને પોતે દેશસેવા વિશેષ કરી શકશે એવી માન્યતાથી એઓ અધ્યાપક થયા એવો અમારો અભિપ્રાય છે. એક લેખક તરીકે એમણે પોતાનું પ્રામાણિકપણું ઘણી સફળતાથી જાળવ્યું છે. લેખકની જવાબદારી જેવી તેવી નથી. તેમાં પણ જેને પ્રાચીન સાહિત્યમાં ડૂબકી મારી તેમાંથી મોતી કાઢવાનાં છે તેની જવાબદારી તો બહુ વધારે છે. સંસ્કૃત સાહિત્ય સમુદ્ર સમાન છે. એનો તાગ કાઢવો મુશ્કેલ છે. એ સાહિત્યનું સામાન્ય જ્ઞાન પણ ઘણા ઓછાને છે. એમાં આજસને અને અપ્રામાણિકતાને બહુ અવકાશ છે. એનાં દૃષ્ટાંતો આપણા આધુનિક સાહિત્યમાં આપણે ડગલે ડગલે જોઈ શકીએ છીએ. ભગવદ્ગીતાના આપણી પાસે કેટલા બધા તરજુમા છે ! તેમાંના એકેની ઉપર આંખ ઠરવી એ મુશ્કેલીનું કામ છે. મનુસ્મૃતિના જે તરજુમા ગુજરાતી પ્રજા સમક્ષ પડ્યા છે તેનો સંપૂર્ણ ભરોસો થઈ શકતો નથી. આજસથી, અજ્ઞાનથી અને કેટલીક વખતે ધરાદાપૂર્વક થયેલા દોષથી પ્રજાને સંસ્કૃત સાહિત્યના અપૂર્ણ અથવા ખોટા અનુવાદો મળે છે. આવે સમયે આનંદશંકરભાઈએ જે કંઈ આપ્યું છે એ દીવાદાંડીરૂપ છે. એમના અર્થો વિષે અપ્રામાણિકતાનો, અજ્ઞાનનો, ઉતાવળનો કે આજસનો દોષ સંભવતો જ નથી. જે જે તેમણે લખ્યું છે એ શુદ્ધભાવે કેવળ સાચું માની. નિષ્પક્ષપાતપણે અને ઉદાર દિલથી લખ્યું છે. તેથી પ્રજા તેનું ગ્રહણ નિર્ભયપણે કરી શકે છે.

અને જે ચારિત્ર્ય એઓએ પોતાનાં જાહેર કાર્યોમાં અને જાહેર જીવનમાં બતાવ્યું છે તેવું જ એમની અંગત પ્રવૃત્તિઓ વિષે તેમના સહવાસમાં આવેલાઓએ જોયેલું છે. પોતાના ચારિત્ર્યબળથી પ્રાચીન જમાના ઉપર અને નવા જમાના ઉપર તેઓ પોતાની અસર રાખી શક્યા છે. પ્રાચીન વિચારોને, પ્રાચીન પદ્ધતિને અને પ્રાચીન રૂઢિઓને વિવેકપૂર્વક માન આપવા છતાંયે આધુનિક તરંગોને તે ઉત્સાહને એમણે રોક્યા નથી. પણ બન્નેમાંથી અતિશયતાના દોષ કાઢી નાંખવાનો પ્રયત્ન તેમણે કરેલો છે. જેમ વિદ્યાર્થીઓના માનપત્રમાં કહેવામાં આવ્યું તેમ પ્રો. ધ્રુવના ગુજરાતે આજ લગી પૂરો ઉપયોગ કર્યો નથી. એમની પાસે રહેલા ધનને આપણે છૂટથી વાપર્યું નથી. આપણે એમને પૂરા ઓળખ્યા નથી.

વિદ્વતા અને ધર્મનો સંયોગ

પ્રામાણિક લેખક

પ્રાચીન અર્વાચીનનું મીલન

વિશાળક્ષેત્રમાં પ્રવેશ

હવે એઓ સહજ વિશાળ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરે છે. કાશી વિશ્વવિદ્યાલય બહુ નાનકડું બાળક છે. એના પિતા હિન્દુ ધર્મના આચાર્ય જેવા લાભતા, નામ તેવા ગુણ ધરાવતા, હિન્દુવિષ્ણુ પંડિત મદનમોહન માલવીયાજી છે. એક જ પુરુષના દૈવ પ્રયત્નથી લગભગ કરોડ રૂપિયા જેટલું ધન એકઠું થવા પામ્યું છે. એ એક જ પુરુષના પ્રયત્નથી વિશ્વવિદ્યાલયની હયાતી છે. પણ એમનું બાળક હજી ચાલતાં શીખ્યું નથી. માત્ર રીખી શકે છે. તેને સાર રખેવાળની જરૂર છે. રખેવાળને પંડિતજી શોધી રહ્યા હતા. વિશ્વવિદ્યાલય ચલાવવામાં અનેક પ્રકારનાં વિદ્યા હોય જ; અને જ્યાં ધર્મને તેનું સ્થાન આપવું રહ્યું છે ત્યાં ધાર્મિક પુરુષોની પૂરેપૂરી જરૂર હોવી જ જોઈએ. એવો પુરુષ પંડિતજીને ગુજરાતમાંથી મળ્યો છે તેને સાર ગુજરાત મગર થઈ શકે છે. આનંદશંકરભાઈનું ચાતુર્ય, તેમનું ગાંભીર્ય, તેમની પ્રામાણિકતા, તેમની સરળતા, તેમની ઉદારતા, તેમની શાંત પ્રકૃતિ વગેરે ગુણોનો એ વિદ્યાલયમાં સંપૂર્ણ ઉપયોગ થઈ શકશે. ગુજરાતની આ અનુપમ ભેટને સાર ગુજરાતને અને વિશ્વવિદ્યાલયને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ; અને અમારી ખાતરી છે કે આનંદશંકરભાઈ આ નવા અને વિશાળ ક્ષેત્રમાં હિંદુસ્તાનની સરસ સેવા કરી શકશે. ઇશ્વર જેમને દીર્ઘાયુ કરે અને તેમના કઠિન કાર્યમાં તેમને બધી યોગ્ય શક્તિઓ અર્પો એવી અમારી પ્રાર્થના છે.

નોંધ

મેલું ખરચ

નવા વર્ષનાં કાર્ડો

રા. ગોપાળજીના કાગળ ઉપર અમે વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. ખેસતા વર્ષને સાર કાર્ડ મોકલવાનો જે રિવાજ પડી ગયો છે એમાં રહસ્ય તો કંઈ જ નથી ને ફેમરનું ખર્ચ છે. તે ખર્ચ કરવાને બદલે તેટલા પૈસા આપણે પંજળ સંકટનિવારણમાં ભરીએ એ રા. ગોપાળજીનો ઉદ્દેશ છે; અને જેમ તેમણે અને તેમના મિત્રે કર્યું છે તેમ આપણે બધા કરીએ તે આપણે અનાયાસે પંજળના દુઃખમાં ભાગ લીધા ગણારો.

પ્રાચીન રિવાજ છે ?

નવા વર્ષનાં કાર્ડ છપાવવાં ને મોકલવાં એ પ્રાચીન રિવાજ છે ? હોય તો અમે બંધુતા નથી. નવા રિવાજે દાખલ ન કરવા એનું પણ અમે નથી કહેતા; અને પ્રાચીન એટલું સારું એમ પણ નથી. પ્રાચીનનો ત્યાગ કરતા પહેલાં આપણે વિચારવું જોઈએ. નવાને એકદમ દાખલ ન કરવું એ ડહાપણ છે. કાર્ડ મોકલવાનો રિવાજ કેવળ યુરોપમાંથી આવેલો છે. જો આપણે યુરોપથી મોહિત ન થયા હોત તો કાર્ડનો રિવાજ આપણે દાખલ ન જ કરત. મિત્રો એવાં કાર્ડથી રાજ થાય નહિ. એ તો ટિબેટના પ્રાર્થના-ચક્ર જેવું થયું.

દિગ્દેશના કેટલાક માણસો લાખો વાર પ્રાર્થના કે જપ કરવા ઉત્થનારા હોય છે. પણ તેટલો વખત ન બચાવી શકે તેથી ચક્ર રાખે છે ને ચક્ર નેટલા ફેરા ફેરે તેટલી પ્રાર્થના થઈ જાય છે. તેમ આપણે પરિશ્રમ લીધા વિના આપણા મિત્રોને કાર્ડથી અભિનંદન કરવા ઉત્થીએ છીએ. અમને તો લાગે છે કે એ જંગલી રિવાજ છે. જેઓને આપણે યાદ કરવા માગીએ તેઓને આપણે ખાસ કાગળ લખીએ એ સમજી શકાય એવું છે. કાર્ડ મોકલવું એ એટલી બધી સામાન્ય ક્રિયા છે કે તેની કશી કિંમત હોઈ ન શકે. માણસ બાપને, માઈને, બહેનને, સ્ત્રીને, મિત્રને અને પોતાની પુત્રીને એક જ ભતવું કાર્ડ મોકલે એ ભલે સમજાવની નિશાની બહુઓ; અમને તો એ બધાના અપમાનની નિશાની રૂપ લાગે છે. એટલે અમે કાર્ડ મોકલવાના રિવાજને સર્વથા નાપસંદ કરીએ છીએ. પણ આ સમયે તો કાર્ડને બદલે જે સૂચના આવી છે એ વધાવી લેવા જેવી છે.

જંગલી રિવાજ

તા. ૨૬-૧૦-૧૯૧૬

ગયું વર્ષ

ગયા વર્ષનું સંસ્કૃત્યું કાઢવું મુશ્કેલ છે. લડાઈ પૂરી થઈ, પરિણામ જૂજ આવ્યું. લડાઈ વેળાએ આશા અંધાતી હતી તે ફોગટ ગઈ. આ લડાઈ પછીની સુસેહ જે કાયમને સાર થવાની હતી તેને બદલે નામની જ સુસેહ થઈ. મહાભારત કરતાં મોટી લડાઈ એ તો બીજી તેથીયે મોટી લડાઈનું બીજ હોય એમ જણાયું. લડાઈ પછી અમેરિકા, ફ્રાંસ, ઇંગ્લંડમાં ભારે અશાંતિ ફેલાઈ છે. આ બધું માણસને મૂંઝવે એવું છે. આમાંથી સાર ખેંચી શકાય નહિ એવી એ હકીકતો છે.

મૂંઝવણભરી પરિસ્થિતિ

આ તરફ હિંદુસ્તાનમાં ચોતરફ નિરાશા જેવું લાગે છે. લડાઈને અંતે હિંદુસ્તાનને ઠીક મળશે એવી આશા હતી તેને બદલે કંઈ જ નહિ. સુધારા થાય ત્યારે ખરા. તે પણ ધૂળ જેવા. કૉંગ્રેસ-લીગની યોજના, વળી ત્યારપછીની કૉંગ્રેસની યોજના, એનો તો પત્તોયે નથી. જે આવે તે ખરું. પંજાબમાં કેર વરત્યો. નિરપરાધી માણસો માર્યાં મ્યાં. અમલદારોએ બહુ ત્રાસ વરતાવ્યો. રાજવર્ગ ને પ્રજાવર્ગની વચ્ચે અવિશ્વાસ ને અંતર વધ્યાં. આનો હિસાબ કેમ કઢાય? સરવાળે શું મુકાય? કે બાદબાકી જ કરવી રહી? જે બાદ કરવું તો શામાંથી કરવું? કે શું બાદબાકીનો જ સરવાળો કરવો રહ્યો?

નિરાશાનાં વાદળ

આવી નિરાશાના ધોર વાદળમાંથી કંઈ કિરણો ફૂટ્યાં જણાયું કે? સત્યાગ્રહનો અર્થ તા. ૬મી એપ્રિલે આપ્યા હિન્દુસ્તાનમાં પ્રકાશ્યો. વાદળો વીખેરાયાં ને કિરણો અષ્ટ નજરે આવ્યાં. તેમાં પંજાબ, અમદાવાદથી ગ્રહણ થયું ને તેના છાંટા હજુયે

સત્યાગ્રહના સૂર્યને કદમ

હડમાં કરે છે. તોયે સત્યાગ્રહની પીછાન ધીમે ધીમે થતી જાય છે. સત્તરમી ઑક્ટોબરે હિંદુસ્તાનમાં ધણી જગ્યાએ ભારે શાંતિપૂર્વક હડતાળ ઉઠવાઇ. આસ્તિકાએ તે દહાડો ઉપવાસ અને પ્રાર્થનામાં ગાળ્યો. હિન્દુઓએ મુસલમાનોના દુઃખમાં ભાગ લઈ તેમની આશામાં ઉમેરો કર્યો ને હિંદુમુસલમાન વચ્ચેની ગાંઠ મળખત કરી. તે છોડતાં હવે તો મુશ્કેલ પણ પડે.

જયા વર્ષનું મોટામાં મોટું કાર્ય

જો કેઇ એવો પ્રશ્ન પૂછે કે હિન્દુસ્તાનમાં ગયા વર્ષમાં મોટામાં મોટું કયું કાર્ય બન્યું? તો અમે તો એમ જ કહીશું કે હિન્દુસ્તાને-રાજપ્રજાએ જાણે અજાણે સત્યાગ્રહ થોડે અંશે સ્વીકાર્યો તે; ને તેની નિશાની દાખલ અમે સત્તરમી ઑક્ટોબરને દહાડો પ્રજા સમક્ષ મુક્યું.

હિંદુસ્તાનની આશા સત્યાગ્રહમાં જ રહેલી છે.

નવું વર્ષ

સત્યાગ્રહ તે શું ?

એ સત્યાગ્રહ તે શું? ધણીવાર તેનું વર્ણન અપાઇ ગયું છે. પણ જેમ સૂર્યનું વર્ણન સહસ્રમુખી શેષનાગ પણ પૂરું ન આપી શકે તેમ સત્યાગ્રહ રૂપી સૂર્યનું છે- ને જેમ આપણે સૂર્યને હંમેશાં જોતાં છતાં માત્ર જરા જ જાણીયે છીયે તેમ સત્યાગ્રહને પણ જરા જ જાણીયે છીયે.

નિરાળો માર્ગ

સ્વદેશીમાં, સંસારસુધારામાં, રાજ્યપ્રકરણી સુધારામાં સત્યાગ્રહ છે; ને જેટલે અંશે તેની રચના સત્યાગ્રહ ઉપર છે તેટલે જ અંશે તે ચિરસ્થાયી હોઇ શકે. સત્યાગ્રહનો માર્ગ એ ચાલતા માર્ગથી નિરાળો છે, એટલે તુરત દેખાય નહિ તેવો છે. તે માર્ગે ગયલા થોડા જ છે એટલે તેની ઉપર પગરવ જોવામાં નથી આવતો ને લોકો બડકે છે. એમ છતાં લોકો તે માર્ગ ધીમે ધીમે ગ્રહણ કરતા જાય છે એવું અમે તો જોઇ રહ્યા છીયે.

‘શરતો મારગ’

સત્યાગ્રહ એટલે કાયદાઓનો સવિનય ભંગ કરવો એટલું જ ન જાણે છે તેણે સત્યાગ્રહ જાણ્યો જ નથી. કાયદાનો સવિનય ભંગ આવી જાય છે એવી સત્યાગ્રહની સમ્મત કલમો છે ખરી. પણ જેણે કાયદા પાળી નહિયા છે તે જ ભાગવાની કળા જાણે છે. જે બહુ સાંધી જાણે તે જ તોડવાનો હકદાર થઇ શકે. ‘સત્યનો મારગ છે શરતો નહિ કાયરનું કામ જોને’ એમ કવિએ ગાયું છે એ અનુભવથી ગવાયેલું છે. સ્વદેશી એ સત્યાગ્રહ છે. તેનું પાલન, તેનો પ્રચાર કાયર સ્ત્રીપુરુષથી ન થઇ શકે. હિંદુમુસલમાન વચ્ચેનો ભાઇચારો એ કાયરથી ન કેળવી શકાય. મુસલમાન હિંદુને

કે હિંદુ મુસલમાનને ખંજર બોંકે તે ખાઈ લેવી ને શાંત થઈ ઉભા રહેવું એ કામરનું કામ ન હોય. જો આ બે વસ્તુને સાધી શકાય તો સ્વરાજ્ય તો હસ્તામલકવત જ હોય. આપણને તે માર્ગે જતાં કોઈ રોડો ન શકે; અને બન્ને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ હોઈ હિંદુસ્તાનને સ્વેચ્છે ધર્મનો લાભ પશુ મળે. અમે પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે નવા વર્ષમાં

નવા વર્ષની પ્રાર્થના:

હે પ્રભુ! તું હિંદુસ્તાનને સત્યને માર્ગે જ દોરવજો; તેમ કરતાં તેને સ્વદેશીધર્મ શીખવજો; ને હિંદુસ્તાનમાં વસતા હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ચાહુદી ને ખ્રિસ્તી વચ્ચે શુદ્ધ સંપ વધારજો.

કાઠીયાવાડીઓ પ્રત્યે

કાઠીયાવાડના એક ગૃહસ્થે મને રૂ. ૨૫ હજારની રકમ આપી છે. તેમનો પ્રથમ ઉદ્દેશ તો એ હતો કે તેનો ઉપયોગ હું એક જ ગામમાં સ્વદેશીનો પ્રચાર કરવામાં કરું. આવડી મોટી રકમ તેમાં ન જ ગાળી શકાય એમ મને લાગ્યું. પછી તેમણે તે રજવાડાની રૈયતમાં તેટલા રૂપીયાનો ઉપયોગ કરવાનું સૂચવ્યું. તે બંધનથી પશુ હું રૂ. ૨૫૦૦૦નો સદુપયોગ કરી શકું એમ ન લાગ્યું. તેથી તેમણે આખા કાઠીયાવાડમાં તે રકમ વાપરવાની અને છૂટ આપી છે ને મેં તે સ્વીકારી છે.

રૂ. ૨૫૦૦૦ ની મંડ.

તોપણ એ ગૃહસ્થની ઉદારતાને શોભા મળે એવો તેમના ધનનો ઉપયોગ કરવામાં હું મુશ્કેલીથી જોઈ રહ્યો છું. કાઠીયાવાડની પ્રજા મને પૂરી મદદ ન કરે તો હું એ રકમ સંતોષકારક રીતે ન જ વાપરી શકું.

તેનો ઉપયોગ

સ્વદેશીના પ્રચારમાં જ એનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. સ્વદેશીનો જ અર્થ મેં કર્યો છે એ તેમણે સ્વીકાર્યો છે, એટલે કે મુખ્ય ભાગે હાથથી કંતામણુ ને વણાટ કરાવી દેશની કાપડની ઉત્પત્તિમાં વધારો કરવો ને કાપડ ખાતે થતી કરોડો રૂપીયાની વાર્ષિક નિકાસનો અચાવ કરવો.

હાથકંતામણુ ને હાથવણાટ વધારવાં એ કામદારો હોય તો રહેલામાં સ્હેલું છે. દેશી રાજ્યો જો ધારે તો આ કાર્ય સ્હેલાપ્તથી થઈ શકે છે. તેમને અને તેમના દીવાનોને મારી આ વિનયપૂર્વક સૂચના છે:

રાજ્યોની દરમ્યાન

૧. તમારા રાજ્યમાં, કાઠીયાવાડમાં હાથથી બનેલ કાપડ ઉપર દાણુ હોય તે કાઠી નહીં.

૨. બહારથી હાથે કંતાયેલું કે દેશી મીલોનું સૂતર હોય તેની ઉપર દાણુ ન હો.

૩. ખેડૂતોને ૩ વેચી નાખવાનું ઉત્તેજન ન આપો, પણ તેનો સંમત કરવાનું ઉત્તેજન આપો.

૪. રૂનો પાક સુધારો. તે સ્થેલાઈથી સુધરી શકે તેમ છે.

૫. તમારા જ રાજ્યમાં કંતાયેલા સૂતરના ત્યાં જ વણધિલા કાપડને ઉત્તેજન આપો. તમે પણ તે જ વાપરો.

૬. દેશી સાળો ને રેંડીયા બનાવડાવી તમારી પ્રજાને પડતર દામે આપો.

૭. તમારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં રેંડીયા ને સાળો દાખલ કરો ને આ કુન્નરનું શિક્ષણ શરૂઆત છોકરાછોકરીને આપો.

રાજ મહારાજ અને દીવાનો આ કાર્ય કિચકી લે તો મજકુર દાન એમનું એમ રાખી શકાય ને મારે દાન કરનારની પાસેથી તેનો ખીન્ને ઉપયોગ કરવાની માગણી કરવી પડે.

પણ બધાં રાજ્યો એકદમ સ્વદેશીધર્મની મહત્તા સ્વીકારે એવી આશા ન રાખી શકાય.

એટલે પ્રજામાં તેટલા પૈસાનો ઉપયોગ કદાચ થઈ શકે.

પુરુષો ધારે તો બહુ કરી શકે. દરેક ગામમાં વણકરોને શોધી લે ને તેમને ઉત્તેજન આપે.

ખેડૂતોને રૂનો સંચય કરવાનું સૂચવે.

પોતાના સગાંવર્ગમાં સ્ત્રીઓને કાંતવાનું સૂચવે.

આ કામ કરવામાં

(૧) રેંડીયાની,

(૨) રૂની પુણીઓની,

(૩) અને પુણી આપી સૂતર લેવાની ને તેના પૈસા ચુકવવાની વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર છે.

પછી વણાટકામમાં

(૧) સૂતર આપવાની

(૨) તે પ્રમાણે વજનનું કાપડ લેવાની અને તેના પૈસા ચુકવવાની વ્યવસ્થાની જરૂર છે.

છેવટે તે કાપડનો પ્રચાર કરવાની એટલે તે વેચવાની દુકાન રાખવાની જરૂર છે.

આટલાં કામ કરવામાં ઉલ્લોગી ને પ્રામાણિક કામ કરનારાઓની જરૂર છે. વગરપૈસે કોઈ કામ ન કરી શકે, એટલે જો પ્રામાણિક માણસો મળી આવે તો તેઓને આજીવિકા પૂરતા પૈસા આપવામાં ઉપરનાં દાનનો ઉપયોગ થઈ શકે. કાઠીયાવાડનાં સેવકમંડળો આ કાર્યમાં પૂરી સહાય કરી શકે છે. તેને સારૂ એક મોટી કમિટી થોડાં પ્રતિષ્ઠિત પણ કામ કરનારાં સ્ત્રીપુરુષોની બને, અને તેને અગે પેટાકમિટી બને તો કાર્ય તુરત થઈ શકે તેમ છે. જો આ કાર્યમાં પૈસે કે વગર-પૈસે ભાગ લેવા ઇચ્છે તેઓ વેળાસર આશ્રમને શરનામે કાગળ લખશે એવી ઉમેદ છે.

પણ ન્યાં લગી સ્ત્રીઓ આ કામમાં આગળ પડતો ભાગ નહિ લે ત્યાં સુધી કાર્ય પૂર જોરથી નહિ ચાલી શકે. મુખ્ય ભાગે કાંતનારી તો સ્ત્રીઓ જ હોય. તેઓની પાસે પ્રજનો અપૂટ બળનો છે, કેમકે તેઓની પાસે ઘણો જાનલ વખત છે. તેનો ઉપયોગ કરી પૈસા પણ લઈ તેઓ પ્રજની સેવા કરશે.

સ્ત્રીઓની ફરજ

કાઠીયાવાડમાં હું જ્યારે જ્યારે જઈ છું ત્યારે ત્યારે બહુ પ્રેમ અનુભવું છું. આ પ્રેમની નિશાની દાખલ હું સર્વની, નાના મોટા, સંબંધિત સામાન્ય, રાજા પ્રજા, બધાની પાસેથી સ્વદેશીધર્મનું સ્કેજે થઈ શકે એવું પાલન માગી લઉં છું.

એક વર્ષમાં કાઠીયાવાડની પાસેથી હું એક કરોડ રૂપીયાના કાપડની આશા રાખું છું. એટલે કે કાઠીયાવાડની પ્રજામાં એક કરોડ રૂપીયા દાખલ કરવાનો મારે પ્રયાસ છે. તેમ કરતાં મજકુર રૂ. ૨૫૦૦૦ વાપરવા ઇચ્છું છું. કાઠીયાવાડમાં ચતુર સ્ત્રીઓ ને ચતુર વણકરો છે. પણ તેઓને એકઠાં કરનારની ને તેઓને કામ કરતાં કરનારની જરૂર છે.

એક કરોડની આશા

કાઠીયાવાડથી સંખ્યાબંધ સ્ત્રીપુરુષો મુંબઈ જતી દરેક ટ્રેનમાં ગાંડાંની માફક પૂરાઈ જતાં જોઈ છું ત્યારે હું દુઃખી થાઉં છું. તેઓ કાઠીયાવાડમાં નથી કમાઈ શકતાં તેથી દોડાદોડ કરી મુકે છે. એક વર્ષમાં એક કરોડ રૂપીયાની ઉચલપાચલ કરી શકે એટલાં સ્ત્રીપુરુષોને તો આજીવિકા અર્થે કાઠીયાવાડ છોડવાની જરૂર નથી.

હિંદુસ્તાનમાં એવા થોડા પ્રદેશો છે કે જે આજીવિકાના સાધનને અભાવે માણસોએ છોડવા જોઈએ. આપણી રેલ્વેના ઉતારોઓની સંખ્યા દેશની આબાદીની નિશાની નથી એમ હું સારી પેઠે જાણું છું. સ્વદેશીનો ત્યાગ એ આપણી કંગાળ હાલતનું એક સમજા કારણ છે. તેના પુનઃસ્વીકારમાં આપણી આબાદીનાં મૂળ સ્કેક્ષાં છે.

ત્રિવિધ તાપનું નિવારણ*

આવના અને
આવેશ

આપણામાં આવેશ છે, ભાવનાઓ પણ સારી છે, પરંતુ એ આવેશથી કે એ ભાવનાથી આપણો ઉદ્ધાર થવાનો નથી. તેનાથી આપણું માગ્યું આપણને મળવાનું નથી. આપણે જે કરેલું હશે તે જ સાથે જવાનું છે અને તે ઉપરથી જ બિચ્ચનું ઘડતર થવાનું છે. આપણા આવેશને આપણે કૃતિમાં ન મુકીએ, એ આવેશનું સુંદર પરિણામ ન લાવીએ તો એ આવેશ મિથ્યા છે. ભાવનાઓ જગડવાનું કાર્ય સાદું છે. તેની તેવે વખતે જરૂર પણ છે. પરંતુ ભાવનાઓ જગડવામાં રોકાવા કરતાં આપણે કામ જ કરવા લાગી જઈશું તો તેની અસર વધારે થશે, અને કામ કરી બતાવીને આપણે વધારે દૃઢ ભાવનાઓ જગાડી શકશું.

વ્યવસ્થાની જરૂર

ગઈ કાલે સ્ટેશન ઉપર ભારે કુઅવસ્થા હતી. જ્યાં સારી વ્યવસ્થા હોય ત્યાં ગમે તેટલા માણસો શાંતિથી કામ કરી શકે છે. મને અડચણ ન આવી એટલું બસ નથી. મને સાધવી લેવાને કેટલાયે ભાઈઓ ભારે પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. પણ સ્થિતિ એવી હોવી જોઈએ કે કોઈને પણ અડચણ ન આવે. ગમે તેટલા ટોળાબંધ માણસો હોય પણ ત્યાં સુવ્યવસ્થા હોય તો શાંતિ જળવાઈ શકે છે. અહીં તો તે માટે અનુકૂળતા પણ છે. અહીં એક સુંદર વ્યાયામશાળા છે. હું કહેતો જ આવ્યા છું કે કેળવણીના બંધારણમાં ક્વાયત ખાસ આવશ્યક છે. લાખો માણસો જે પ્રમાણે નક્કી કર્યું હોય તે પ્રમાણે શાંતિથી ચાલે, એક સાન કરવામાં આવે અને તેઓ સમજી બેસે તો કાર્ય થઈ શકે. આવી શક્તિ આપણામાં આવવી જ જોઈએ.

વખતની કિંમત

અત્યારની આપણી દશા એવી છે કે આપણે કામ જલદી આટાપનાં શીખવું જોઈએ. ગઈ કાલે રાતે સરઘસમાં બે કલાક નકામા ગયા. આવાં સરઘસ સમૂળમાં ન જ હોવાં જોઈએ એમ હું કહેતો નથી. પણ આપણે વખત વિચારવો જોઈએ. અત્યારે હિંદુસ્તાનની દશા એવી છે કે આપણે સરઘસમાં અને એવા તમાશામાં વખત ગાળી નથી શકતા. સરઘસના દેખાવોથી, 'વંદે માતરમ્' ના પોકારોથી, માતૃભૂમિના ન્યયોષથી આપણે દેશની સેવા નહિ કરી શકીએ. અત્યારે આપણું હિંદ ત્રિવિધ તાપથી પ્રજ્વળી રહેલું છે. તેમાંથી તેને છોડાવવા માટે સરઘસોની નહિ પણ વેદીની જરૂર છે. તમાશા કરવાની નહિ પણ યોગ્ય ઇલાજ લેવાની જરૂર છે. વીર પુરુષોની અને વીર માતાઓની જરૂર છે. પ્રબળ નાયકોનો વખત તે પ્રબળ વખત છે. તે આપણે બચાવવો જોઈએ. મારો હિસાબ તો સીધો છે. ગઈ કાલે સરઘસમાં ચાર પાંચ હજાર માણસો તો હશે જ. એ દરેકના બે બે કલાક ગણીએ તો પ્રબળ આઠ દશ હજાર કલાક ગયા. આ કલાક—મારા મનમાં તો હમણાં રેડીયા જ ચઢેલો છે એટલે હું તો તે જ કહું—તેમાં અગર સાળમાં ગાળ્યા હોત તો કેટલું કામ થઈ શકતું? આમ નકામો વખત ગાળવા કરતાં હું તો કહું છું કે માણસ પોતાની મઠીમાં બેઠો બેઠો કાંઈ સદ્વિચાર કરે તો પણ સારી રીતે વખત ગાળી શકે.

*વડોદરામાં આપણું ભાષણ; તા. ૨-૧૦-૧૯૧૬.

સાહેબ. આપણે વખતની આમ કિંમત ગણતાં શીખ્યું તો જ અમેરિકા, જાપાન અને યુરોપ સાથે આપણે હરીફાઈ કરી શક્યું.

આપણામાંથી જેમને આપણા દેશના ત્રિવિધ તાપત્ત્વ જ્ઞાન હોય તેમણે તે હોલવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આગ લાગી હોય તે વખતે આપણે તે હોલવવાના સિદ્ધાન્ત સોધવા કે નિયમો ઘડવા નથી ખેતી શકતા, પણ પાણી લઈ આગ ખુટાવીએ છીએ, અને આમ ખુટાયા પછી તેના નિયમો ભવિષ્યને સાફ ધડીએ છીએ. એટલે અત્યારે જેને સેવા કરવાનો હમમ છે, જેમને સેવાની કુચી હાથ લાગી ગઈ છે તેમણે તો ભાવનાઓ પેદા કરવાના કામમાં પડવાને બદલે કામ જ કરવા મંડી જવાનું છે. તેમનું પ્રથમ કર્તવ્ય, મધ્યમ કર્તવ્ય અને છેલ્લું, કર્તવ્ય એ કામ જ હોયું જોઈએ. કામ કર્યા પછી જ અને તે કરતાં જ તેઓ પોતાનો સંદેશો અરાબર સંભળાવી શકશે.

દેશનો ત્રિવિધ તાપ

હું એટલું કહેવા ઈચ્છું છું કે ગઈ શતના જેવી વસ્તુ કરી ન કરો. પ્રભના નેતા તે પ્રભના સેવક છે. તેઓ જે સેવા કરવાને સરખસોને લીધે ગ્રેરાયા હોય તો તેમની સેવામાં ન્યૂનતા છે. સેવકને કાંઈ જ્ઞાન ન જોઈએ. સેવકને કાંઈ પૂજા ન જોઈએ. પૂજાની ઈચ્છાથી કરેલી સેવા એ સેવા જ નથી, અને જે પ્રભને તેમની પૂજા કરવી જ હોય તો તે માટે પ્રભએ તાલીમ લેવી જોઈએ. કેમ પૂજા કરી શકાય તે જોડું જોઈએ. તેમની લાગણીને પણ માન આપવું જોઈએ.

નેતાને કેમ પૂજવો ?

હું કહી ગયો એ શું છે ? પહેલો તો ભૂખમરો. આપણે હિંદુસ્તાનની દશાનો આંક મુંબઈના કરોડપતિઓ કે અબજપતિઓથી ખાંધી શકતા નથી. તેમની સ્થિતિ ઉપરથી હિંદુસ્તાનને આપણે આબાદ કે નિર્ધન કહી શકતા નથી. પરંતુ હિંદુસ્તાનનાં સાડાસાત લાખ ગામડાંમાં વસતા વણકરો અને ખેડૂતોની સ્થિતિ પાંચમાલીની હોય ત્યાં સુધી હિંદુસ્તાન આબાદ છે એમ નહિ જ કહી શકાય. હિંદુસ્તાનમાં હું ભારે ભૂખમરો જોઈ રહ્યો છું. કેટલાયે માણસોને સૂકા રોટલા અને મીઠા ઉપર નિર્વાહ કરવો પડે છે; અને કેટલાયે માણસોને તો તે પણ વખતે મળતું નથી. તેનું કારણ દેશમાં અન્નની ખામી છે.

હિંદુસ્તાનમાં ભૂખમરો

ખીજ ખામી વચ્ચની છે. તેનો વિચાર કરતાં માંડે હૃદય રડે છે; અને જો હું તેનું વર્ણન કરવા ખેતું તો મારી ખાતરી છે કે હું તમારાં હૃદયને પણ રડાવી શકું. કેટલાયે પુરુષો હિંદુસ્તાનમાં લંગોટીભર રહે છે. જે ઇચ્છાપૂર્વક એવી સ્થિતિમાં રહે છે તેમને દુઃખ નથી. પણ ધણાને તો વચ્ચને અભાવે તેવી સ્થિતિમાં રહેવું પડે છે; અને પુરુષો તો લંગોટીભર રહી શકે, પણ બહેનોને વિષે તો આપણે તેનું ન જ ઇચ્છીએ. છતાં મેં એવી ઘણી બહેનો જોઈ છે જેમને એ સ્થિતિમાં રહેવું પડે છે. ચંપારણમાં નળ અને હમયતીની દશાવાળી દશામાં મેં ઘણાં સ્ત્રીપુરુષો જોયાં છે. મેં તેમની સાથે વાત કરી છે. ખીજ વચ્ચને અભાવે તેઓ પોતાનાં વચ્ચ ધોઈ પણ શકતાં નથી. પાસે ગંગા નદી પડેલી છે. એટલે પાણીનો અભાવ નથી. પણ ધોઈને બદલે શું ? આપણે વચ્ચને અભાવે અત્યારે નજ દશામાં છીએ.

આપણી નજ દશા

ત્રીજો તાપ

ત્રીજો તાપ તે આ ષી તાપ મળીને થયેલો છે. બુદ્ધજ્ઞાને અને વસ્ત્રના અભાવને કારણે હિંદુસ્તાન અનેક રોગોથી પીડિત છે. પરંતુ હું તેની વાત કરવા નથી આવ્યો. પહેલાં એનું નિવારણ થાય તો આ ત્રીજો તાપનું નિવારણ તો એની મેળે થઈ શકે. એટલે હું તેને છોડી દઉં છું. પહેલાં તાપનું નિવારણ કરવા માટે પણ આપણામાંથી દરેક કામ ન કરી શકે. અન્નનો અભાવ ધોળવાનો પ્રયત્ન કરવાને માટે આપણામાં ખેડતનારે એટલું બળ નેહાયે, ખેતર નેહાયે, અનેક વસ્તુઓ નેહાયે. તે સાધન દરેક પાસે ન હોઈ શકે. પણ બીજા તાપના નિવારણ માટે તો સૌ પાસે સાધન છે. તેને માટે બાળક બાલિકા સહુ કામ કરી શકે છે. એક મીલ પેદા કરવી એટલી અઘરી છે તેના કરતાં એટલું કાપડ બાળકો અને સ્ત્રીઓ પાસે પેદા કરાવવું અઘરું નથી. મેં ઘણા મીલમાલીકો સાથે વાત કરી છે. તેઓ કહે છે કે આખા હિન્દુસ્તાનને પૂરું પડી શકે એટલું કાપડ પેદા કરવા માટે પૂરતી મીલો ઉભી કરતાં ૫૦ વર્ષ લાગે. પરંતુ તે જ માલીકો કહે છે કે જો સ્ત્રીઓ કાંતતી થઈ જાય અને વણકરો બરાબર વણતા થઈ જાય તો બે કે ત્રણ વર્ષમાં આપણું કાપડ બનાવી શકવાની સ્થિતિમાં આપણે આવી જઈએ.

બીજા તાપનું નિવારણ

હિંદુસ્તાનમાં હજુ પણ એવાં સ્થળો છે જ્યાં ધનાઢય તેમજ ગરીબ બધી બહેને સૂતર હાથે કાંતે છે અને વણકર પાસે તેનાં કપડાં વણાવી લઈ પહેરે છે. પંજાબમાં તેલ વિવાહ અથવા માંગલિક પ્રસંગે પોતે કાંતેલા સૂતરમાંથી જ બનાવેલાં કપડાં પહેરવાને રિવાજ છે. તે કાપડ પવિત્ર મનાય છે. આવાં આવાં તો દેશમાં ઘણાં સ્થળ છે. તેની આપણને ખબર નથી.

આખરી ત્રીજી

આપણે એટલું કાપડ આપણે પેદા કરી લેવામાં કશીયે મુશ્કેલી નથી. ત્રીજી માત્ર આપણા આળસની અને જડતાની છે. આ પ્રયાસમાં ધનની કશી જરૂર નથી; ઉત્સાહની અને અપૂર્વ પ્રેમની જરૂર છે, અને તે ઉત્સાહની અને અપૂર્વ પ્રેમની સાથે જ્ઞાનની મીલાવટ કરવાની જરૂર છે.

હું વણકર તરીકે હું છું કે રોજના આઠ કલાક હાથની સાળ ઉપર કામ કરતો આણસ જરૂર એક રૂપિયા પેદા કરી શકે. મેટ્રિક્યુલેશન માટે સળડયા છતાં ક્યાં એક રૂપિયા મળે છે? માસિક રૂ. ૩૦ના પગારમાં વૈતર કરનારા ગ્રેન્યુએટો મેં જોયા છે, અને પરીક્ષાઓથી શરીરને ગાળી નાંગ્યા પછી તેમને આમ સળડવું પડે છે. તેના કરતાં તો આ જરૂર સારી સ્થિતિ છે.

જો હિંદુસ્તાનની અસંખ્ય સ્ત્રીઓ અને લાખો વિધવાઓ પોતાના નવરાશના સમયમાં આ કાર્ય કરવા ઇચ્છે, જો તેમના હૃદયમાં રામ અને કૃષ્ણનો વાસ થાય તો સૂતર પેદા કરવું એ કશુંયે અઘરું નથી. હું હિંદને અત્યારે આ ધર્મ પાળવા વીનું છું.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર : અમદાવાદ

સુધીત આદિત્ય

હિન્દુદેવસૂત્ર (મહાભારતને આધારે)માં 'ઈન્ડીયન ઓપીની- યન'માં લખેલાં મૂળ લખાણ સાથે મેળવેલી પ્રમાણભૂત આવૃત્તિ; સ્વદેશી કાગળ અને ખાદીનું પૃંદું.)	૦-૬-૬	૦-૨-૦
આશ્વમયજ્ઞનાવલિ (સત્યાગ્રહાશ્રમમાં સવારસાંજની પ્રાર્થના વખતે ગવાતાં મુજરાતી, હિન્દી, મરાઠી અને અંગ્રેજી બજનેતો સંગ્રહ; દેવનાગરી લિપિ, અને ખાદીનું પૃંદું)	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
અરબુનવાણી (આત્મદર્શન કરાવનારાં બજનેતો સંગ્રહ)	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-મૂળ	૦-૬-૦	૦-૧-૦
વજ્રાટશાસ્ત્ર (લેખક: શ્રીમંત્રી બાલુભાઈ ખુશાલચંદ ગાંધી; ખાદીનું પૃંદું)	૦-૧૦-૦	૦-૨-૦
ગાંધીજીની જીવ્યાની	૦-૬-૦	૦-૧-૦

બાલસાહિત્ય

ચણીબોર (બાલકવિતા)	૦-૪-૦	૦-૧-૦
ચણીબોર સંગ્રહ શિક્ષકો સાથે વાતચિત	શિક્ષકોને મરત	
ચાલણગાડી-નાચી (બાળપોથી)	૦-૧-૩	૦-૦-૬
ચાલણગાડી-ગાડી	૦-૩-૦	૦-૦-૬
ચાલણગાડીના શિક્ષકોને	૦-૧-૦	૦-૦-૬

છપાય છે

હિન્દ કેમ પાંચમાલ થયું? (એ મથાળા નીચે 'નવજીવન'માં આવના લેખોનો સંગ્રહ)
જેજ હાથરી (શ્રીમંત્રી રાજગોપાલાચારીની રાજનિશ-જેમાંથી 'નવજીવન'ના વાચકોને
નમુના મળ્યા હતા.)
પૂર્વરૂપ (આત્મવર્તનો ધૃતિહાસ-લેખક: અમં કાલેલકર અને શ્રીમંત્રી નરહરિ પરીખ)
સુચક (૯-૧૦ વર્ષનાં બાળકો માટે શ્રીમંત્રી જુગતરામ દવેએ રચેલો બાલકવિતાઓનો
પ્રતિનિ સંગ્રહ)

હિન્દ સ્વરાજ

જ્યારે મારાથી નથી રહેવાયું ત્યારે જ
મેં આ લખ્યું છે. —ગાંધીજી

સ્વદેશી કાગળ-ખાદીનું પૂરું
કિંમત સાડા છ આના

